

EUROPEAN REFORMS BULLETIN 2018 No4

Indexed & Shared by:

European Reforms Bulletin

2018

scientific peer-reviewed journal

No. 4

Founded and edited by Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité).

Tel.: +352661261668

e-mail: bulletin@email.lu

http://cers.eu.pn/bulletin.html

Editorial board: Yeskov S. (D.Sc., Assoc. Prof., Luxembourg, editor-in-chief), Zaiets O. (PhD, Assoc. Prof., Luxembourg, deputy editor), Dymarskii Ia. (D.Sc., Prof., Russian Federation), Kaluzhnyi R. (D.Sc., Prof., Ukraine), Karchevskiy N. (D.Sc., Prof., Ukraine), Korystin O. (D.Sc., Prof., Ukraine), Kretova A. (PhD, Russian Federation), Nedodaieva N. (D.Sc., Prof., Israel), Rozovskiy B. (D.Sc., Prof., Ukraine), Zablodska I. (D.Sc., Prof., Ukraine).

European Reforms Bulletin is an international, multilingual (English, Ukrainian, Russian), scholarly, peer-reviewed journal, which aims to publish the highest quality research material, both practical and theoretical, and appeal to a wide audience. It is an official bulletin of the Centre for European Reforms Studies and is published 4 times a year (quarterly). It includes articles related to legal and economic issues of reforms in European Union and Europe-oriented countries, including efficiency and experience of these reforms, comparative studies on all disciplines of law, cross-disciplinary legal and economic studies, and also educational issues. It welcomes manuscripts from all over the world, in particular from countries which made European choice recently. It accepts articles from professional academics, researchers, experts, practitioners and PhD students.

Responsibility for the accuracy of bibliographic citations, quotations, data, facts, private names, enterprises, organizations, institutions and government bodies titles, geographical locations etc. lies entirely with authors. All the articles are published in author's edition. Authors must accept full responsibility for the factual accuracy of the data presented and should obtain any authorization necessary for publication. The editorial board and the Centre for European Reforms Studies do not always share the views and thoughts expressed in the articles.

The editorial board reserves the right to refuse any material for publication and advises that authors should retain copies of submitted manuscripts and correspondence as material cannot be returned. Final decision about acceptance or rejection rests with the editor-in-chief and editorial board. By submitting an article for publication author declares that the submitted work is original and not being considered elsewhere for publication and has not been published before.

Recommended for publication by the Centre for European Reforms Studies (protocol of the general meeting No. 16 24.12.2018)

© European Reforms Bulletin, 2018

© Authors of articles, 2018

Table of contents

Bozhyk V.I. Development of scientific thought and legislations of the institute of the criminal infraction	2
Hrytenko O.A. Theoretical, right-relevant factors which declare improving the realization of the progressive system of correction and execution the punishment with proceeds in jail	8
Ismailov K.Y., Nebeska M.S. The threat of autarky in conditions of electoral information sovereignty	13
Izbash E.S., Slavinskaya I.V. Providing the rights of citizens to access to public information	20
Kokoshko V.S., Piadyshev V.G., Baltovski A.A. The use of fuzzy sets to solve the problems of automated operational control of complex systems	25
Lebedynska O.Y. Certain Aspects of the Definition of Public Audit	28
Ostrogladov A.I. The big city of the black sea region as an object of studying and preventing corresponding property against property	34
Prodanets N. Tactical admissions of discussion of undual discussion of minor suspect and its methods	41
Sobko G.M. Object and subject of mental violence	46
Zaiets O.M. Application of the capabilities of system analysis in jurisprudence during the integration of analytical methods of processing large data arrays	50
Chizh B.I. The genesis of formation and development of professional education	57

Development of scientific thought and legislations of the institute of the criminal infraction

Bozhyk V.I.

Interregional Academy of Personnel Management, Ukraine
e-mail: bozhykvalerii@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the research of development of the institute of the criminal infraction. Points of view concerning features of the institute of the criminal infraction that are expressed in legal literature are being analyzed. The characteristics of the different approaches to the question of the advisability of establishing criminal liability for misconduct criminal legislation of Ukraine.

Keywords: criminal offence, criminal infraction, crime, procedural forms of inquiry

Актуальність. Сучасні кримінальні процесуальні правовідносини в Україні визначаються необхідністю вдосконалення окремих інститутів кримінального процесу, серед яких важливе місце посідає інститут кримінальних проступків. Його запровадження у вітчизняне законодавство має відбуватись з урахуванням положень Конституції України, міжнародно-правових актів у галузі прав людини і судочинства щодо забезпечення захисту прав особи у кримінальному провадженні.

Постановка проблеми. З метою всебічного й об'єктивного дослідження проблем, пов'язаних із визначенням процесуальних особливостей інституту кримінальних проступків, його місця в системі кримінального процесу, важливо звернутись до передумов його виникнення, визначити етапи розвитку. Тому необхідно зупинитись на історичному аналізі інституту кримінальних проступків та визначенні його місця у різні періоди формування вітчизняного законодавства та розвитку кримінального судочинства.

Стан дослідження. Слід зазначити, що питання становлення інституту проступків у кримінальному процесі України не достаньо висвітлені у сучасній юридичній науці. Враховуючи, що кримінальні проступки є також інститутом кримінального права, відповідні дослідження проводились в сфері матеріального права. Так, питанням розвитку кримінальних проступків як інституту кримінального права присвятили роботи В.І. Борисов, М.М. Дмитрук, Н.Ф. Кузнецова, В.М. Куц, А.А. Логецький, А.А. Музика, М.І. Панов, А.А. Піонтковський, І.Ю. Романюк, Є.Л. Стрельцов, М.І. Хавронюк, П.Л. Фріс, М.Д. Шаргородський, О.М. Шармар та ін.

Процесуальні аспекти формування інституту кримінальних проступків частково досліджували К.П. Задоя, О.В. Ільченко, В.Б. Мазан, В.Т. Маляренко, О.В. Сачко, Ю.П. Тимошенко, В.М. Трофименко та ін.

Важливість дослідження історичного аспекту становлення інституту кримінальних проступків обумовлюється також необхідністю встановлення передумов його виникнення та обґрунтованості існування у сучасному судочинстві, з'ясування процесуальних особливостей, відмінностей від загального порядку здійснення кримінального провадження.

Враховуючи викладене, можна стверджувати, що існує потреба у комплексному дослідженні проблематики історичної генези інституту проступків у кримінальному провадженні на території сучасної України.

Досліджуючи історичний розвиток кримінального провадження, В.Т. Маляренко виділяє наступні періоди його розвитку: 1) становлення кримінальних процесуальних норм у перші століття української державності за часів Київської Русі та в період феодальної роздробленості (XII ст. – середина XIV ст.); 2) кримінальні процесуальні норми, що діяли на українських землях за часів їх перебування у складі Литви, Польщі, Речі Посполитої (XIV ст. – середина XVII ст.); 3) кримінальне процесуальне право в Україні в період визвольної війни 1648-1654 рр. та за часів автономії України у складі Росії (II-га половина XVII ст. – XVIII ст.); 4) кримінальне процесуальне право в Україні під час її перебування у складі Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій; 5) кримінальне судочинство в період відродження і розбудови української державності (1917-1920 рр.); 6) кримінальне процесуальне право в УСРР (УРСР) у радянський період; 7) кримінальний процес України в період побудови правової держави [1, с. 4]. Вказана періодизація висвітлює розвиток вітчизняного кримінального процесу в цілому. В той же час вона не відображає особливості історичної генези окремих інститутів кримінального провадження, в тому числі інституту кримінальних проступків.

Залежно від етапу розвитку суспільства та держави історію становлення категорії проступку в кримінально-правовій доктрині М.М. Дмитрук розділяє на такі етапи: 1) із часів Київської Русі до початку XIX ст.; 2) із початку XIX ст. до 1917 р.; 3) за часів радянської кримінально-правової доктрини; 4) за часів

незалежної України [2, с. 45]. В цілому відображаючи розвиток кримінального проступку як інституту кримінального права, у такій періодизації, в той же час, не враховані процесуальні особливості генези досліджуваного інституту.

Досліджуючи організаційні та процесуальні проблеми вдосконалення діяльності органів дізнання, В.Б. Мазан аналізує позиції окремих дореволюційних учених-процесуалістів, положення Статуту кримінального судочинства 1864 р., законодавство часів Гетьманщини та Директорії. На підставі цього автор зазначає, що дізнання в Україні пройшло еволюцію від діяльності непроцесуального, в основному розшукового характеру, результати якої не мали доказового значення в суді, до однієї із самостійних форм досудового розслідування кримінальних справ [3, с. 26]. Таким чином автор досліджує ретроспективний розвиток інституту дізнання в кримінальному провадженні, який хоч і перетинається з інститутом кримінальних проступків, проте не тотожний йому.

Для дослідження розвитку інституту проступків у кримінальному провадженні та його періодизації слід одночасно враховувати як розвиток вітчизняного кримінального процесу в цілому, так і особливості історичної генези інституту кримінальних проступків та розвиток відповідної нормативно-правової бази.

Історія розвитку держави і права свідчить про існування прообразу інституту кримінального проступку ще в період зародження процесуальної діяльності. Звернення до історії древніх греків, римлян та інших стародавніх народів вказує на існування поділу злочинів на види, що безумовно, вказує на зародження диференціації права в цілому.

У Середньовічній Європі кримінальне та кримінальне процесуальне право у сучасному розумінні тільки формувалось, тому про існування диференціації кримінальної процесуальної форми можна говорити на підставі діючих на той час правових норм. Так, наприклад, Кримінально-судове Уложення Карла V 1532 року детально регламентувало процедуру досудового розслідування правопорушень. Передбачалось, що у випадку встановлення злочину, що карається смертною карою, або будуть виявлені прямі докази цього, то має вчинитись допит під катуванням з метою повного освідомлення, потрібного для відкриття істини, а також для підтвердження її але щодо тих, хто буде притягнутий до суду позивачем. Крім того передбачалось, що у випадку безсумнівних і явних злочинів, коли винний зухвало захоче заперечувати явний злочин, то суддя повинен піддати його особливо суворому допиту під тортурами, щоб з найменшими витратами досягти вироку і виконання покарання за такі явні злочини [4].

За часів середньовіччя в законодавстві Англії існував поділ злочинів на фелонію (вона охоплювала злочини з високим ступенем суспільної небезпеки, за які передбачалося покарання у вигляді смертної кари та конфіскації майна) і місдімінор (до нього належали менш небезпечні злочини, які посягали на інтереси приватних осіб, що не посягали на інтереси корони та за які не передбачалася смертна кара і конфіскація майна) [5]. Очевидно, що на той час не було чіткого поділу права на галузі, проте можна стверджувати про наявність певної диференціації в межах існуючих правових норм.

Досліджуючи розвиток інституту проступків у кримінальному провадженні на території сучасної України, слід зазначити, що перші згадки поняття «правопорушення» містились у Договорі 911 р. Ігоря з греками. Положення про порядок судового розгляду кримінального провадження також містяться у Русько-візантійських договорах 911 р., 944 р. і 971 р., а також в Правді Ярослава – давній частині Короткої редакції Руської Правди, у Правді Ярославичів, а потім – у різних редакціях Руської Правди за часів упорядкування збірників права, що призначалися для здійснення судочинства. [6, с.322]. І.В. Петров зазначає, що з самого початку існування Русі на її території діяли норми права, що регулювали порядок здійснення судочинства. Для цього періоду характерним є те, що давньоруський процес уявляв собою не хаотичне нагромадження суперечливих одна одній процесуальних норм, а спирався на цілу групу основоположних правових ідей, таких як: презумпція невинуватості; здійснення суду на основі змагальності і відносної рівноправності сторін; обов'язкове виконання рішень і вироків суду; відповідність суспільної небезпеки злочинного діяння призначеному покаранню тощо [7, с. 289].

Варто зауважити, що в той час не існувало чіткого відмежування кримінального процесу від інших видів судочинства, а тому не можна говорити про існування інституту кримінальних проступків. Водночас окремі елементи диференціації провадження почали формуватися саме з появою державності на території сучасної України.

Протягом другої половини XIV – першої половини XVI ст. суди, які функціонували на українських землях, що знаходилися у складі Великого князівства Литовського, керувалися при розгляді справ спочатку нормами звичаєвого права, Руської правди, а згодом великокнязівським законодавством – першим збірником литовського кримінального і кримінально-процесуального права – Судебником Казимира IV 1468 року [8, с. 65]. Після

прийняття у 1588 році III Литовського статуту він став джерелом права в усіх українських землях і діяв як найавторитетніше джерело права протягом багатьох років [9, с. 271].

М.М. Дмитрук вказує, що із безпосереднього аналізу положень Литовського статуту 1558 року можна дійти висновку, що для позначення різних за правовою природою кримінальних діянь, які посягають на життя, статеvu недоторканність, здоров'я, використовувалось поняття «образа», а для кримінальних діянь, що посягають на звичай з полювання, хмелярства тощо, використовувався термін «квалт» [10, с. 47]. Таким чином в Литовському статуті 1558 року зустрічаємо спробу диференціації провадження та поділу кримінальних правопорушень в залежності від предмету посягання.

На початку XVIII ст. процедура відправлення правосуддя на території України була ускладнена поширенням законів Російської імперії і дії законів України одночасно. В зв'язку з цим у 1743 році була видана збірка „Права, за якими судиться малоросійський народ”, в якій було кодифіковано діюче на території Малоросії право. О. Кістяківський, досліджуючи вказаний акт, підставами для видання наказу про включення правових норм в один звід, називав різноманітність законів, їх суперечливість та неправосудність тих, хто судить [11, с. 5].

Цей нормативний акт так і не був введений у дію, проте мав значне поширення в Україні і містив значну кількість найважливіших норм матеріального і процесуального права [12]. Так, глави 20-24 цієї збірки об'єднують артикули, в яких описуються окремі „склади злочинів”. При цьому до кожної глави входять декілька однорідних злочинів. Таким чином можна стверджувати про певну класифікацію злочинів. В той же час глава 25 „Прав, за якими судиться малоросійський народ” регламентує особливості кримінального провадження і має назву „О приводимых в судах по криминальным делам людей, кои по каким подозрителствам расспросу и мучению не подлежат, а кои подлежат” [13]. Таким чином процедура допиту у кримінальному провадженні змінюється в залежності від категорії злочину, що, в свою чергу, свідчить про диференціацію кримінальної процесуальної форми.

Важливим документом, в якому були закладені основи для розмежування кримінальних злочинів та проступків став Наказ Катерини II «О суде и наказании разных родов и о заведении рабочих домов во всех губерниях» 1781 року. Так, відповідно до вказаного наказу «не всі політичні пороки суть посів моральних, та не всі пороки моральні суть політичних» (ст. 56 Наказу). Таким чином, як слушно зазначає А.А. Логецький закріплений остаточний перехід розуміння злочину з приватноправової у публічно-правову категорію [14, с. 45].

Після того, як з 1 січня 1835 р. набрав чинності виданий в 1833 р. Звід законів Російської імперії, в державі почали діяти кримінально-процесуальні норми, сконцентровані у книзі другій XV тому зазначеного Зводу [15, с. 11]. Друга книга XV тому Зводу законів Російської імперії мала назву «Законы про судочинство у справах про злочини та проступки» [16]. Таким чином кримінальні правопорушення були розділені на злочини та проступки. Відповідно до ст. 1 Зводу законів злочином визнавалось «всякое деяние, за-прещенное законом под страхом наказания», а під проступком згідно зі ст. 2 – «деяние, запрещенное под страхом легкого телесного наказания или полицейского исправления». Провадження за нормами розділялося на три частини: попереднє слідство, суд і виконання судових рішень.

Згідно із кримінальним кодексом Й. Зонненфельса, що діяв з 1797 року на території України, що входила до складу Польщі, кримінальне діяння поділялося на злочин та провину [17, с. 370].

Слід зазначити, що в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 року також міститься поділ правопорушень на злочини і проступки [18, с. 85]. Так, у разі посягання на “недоторканність Влади Верховної” та установлені цією владою права і безпеки суспільства або приватних осіб, такі дії кваліфікувалися як злочинні, за вчинення яких передбачалися кримінальні покарання. Якщо вчинялося порушення відповідних правил, то таке діяння визнавалось проступком і каралося виправними покараннями (позбавлення всіх особливих, особистих і станових прав та привілеїв, поєднане зі засланням до Сибіру або іншого місця; позбавлення волі шляхом ув'язнення у фортеці, тюрмі, гамівному або робітному будинках, у монастирі, тимчасовий арешт, догана, грошове стягнення тощо) [19, с. 357].

Наступним етапом розвитку інституту кримінального проступку стало його закріплення в 1903 році у Кримінальному уложенні, яке було затверджено імператором Миколою II [20]. Так, відповідно до вказаного Кримінального уложення встановлювалось три види кримінальних правопорушень: тяжкі злочини (карались смертною карою, каторгою та засланням), злочини (карались ув'язненням у виправному домі, фортеці, тюрмі) та проступки, (каралися арештом або грошовим штрафом).

Після встановлення радянської влади на території України у 1919 р. та прийняттям у 1922 році Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів відбулися зміни, унаслідок яких кримінальні проступки були виключені із вітчизняного законодавства аж до здобуття Україною незалежності.

Важливий етап розвитку інституту кримінальних проступків в Україні розпочався з запровадженням Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 р. № 311/2008 [21], в якій передбачено реформування кримінального, адміністративного та кримінального процесуального законодавства. Так, з метою гуманізації кримінального законодавства окремі злочини необхідно віднести до категорії кримінальних проступків та обмежити при цьому застосування покарань, пов'язаних з позбавленням волі. Таким чином передбачено поділ кримінальних правопорушень на злочини та кримінальні проступки. Відповідно до Концепції до кримінальних (підсудних) проступків віднесено: 1) окремі діяння, що за чинним Кримінальним кодексом України відносяться до злочинів невеликої тяжкості, які відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства визначатимуться законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки; 2) передбачені чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення діяння, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю (дрібне хуліганство, дрібне викрадення чужого майна тощо). У зазначеній Концепції також вказано, що кримінальні проступки мають бути об'єднані в новий Кодекс України про кримінальні проступки.

В той же час у вказаній Концепції передбачається реформування кримінального процесуального законодавства. Досудове розслідування злочинів і кримінальних проступків повинно мати єдине функціональне призначення при диференціації процесуальної форми згідно з критеріями, визначеними законодавством. За формою досудове розслідування має поділятися на: 1) досудове слідство у справах про злочини; 2) дізнання у справах про кримінальні проступки.

На виконання Концепції реформування кримінальної юстиції України, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2008 р. № 1153 було затверджено План заходів щодо реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України [22], в якому передбачено розроблення та подання проектів Кримінального процесуального кодексу та Кодексу України про кримінальні проступки, а також закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо розмежування правопорушень, залежно від ступеня їх суспільної небезпеки.

Фактичне запровадження інституту проступків у вітчизняне законодавство відбулося з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, в якому передбачений поділ кримінальних правопорушень на злочини і проступки. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків регламентуються окремою главою 25 Кримінального процесуального кодексу України та містять норми щодо загальних положень досудового розслідування кримінальних проступків, застосування запобіжних заходів, проведення слідчих (розшукових) дій, а також закінчення досудового розслідування кримінальних проступків. Таким чином, саме у Кримінальному процесуальному кодексі України фактично закріплений інститут кримінальних проступків у чинному законодавстві.

Висновки. На підставі проведеного історичного аналізу запровадження інституту кримінальних проступків у вітчизняне законодавство, враховуючи особливості його розвитку у конкретні історичні періоди, пропонуємо наступну періодизацію його формування.

1. Перший – з давніх часів до XVI століття.

На цьому етапі відбувається зародження прообразу інституту кримінальних проступків, що пов'язано з такими джерелами права як Руська Правда, Судебником Казимира IV 1468 року, Литовські статuti 1529, 1566, 1588 років, які містять згадки про наявність елементів диференціації діючих правових норм.

2. Другий – з 1743 до 1922 року.

Пов'язаний з виданням збірки права «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., прийняттям і дією на території України Наказу Катерини II «Про суд и покарання різного роду та про заведення робочих домів у всех губерніях» 1781 року Період дії Зводу законів Російської імперії 1835 року, в якому вперше на законодавчому рівні кримінальні правопорушення були розділені на злочини та проступки. Закріплення кримінального проступку в Кримінальному уложенні 1903 року.

3. Третій – з 1922 до 2008 року.

Період встановлення радянської влади на території України та виключення кримінальних проступків із вітчизняного законодавства. Інститут кримінальних проступків в цей період розвивався тільки в межах правової доктрини.

4. Четвертий – з 2008 до сьогодення.

Характеризується затвердженням Концепції реформування кримінальної юстиції України 2008 року, в якій передбачено запровадження кримінальних проступків у вітчизняне законодавство. Пов'язаний з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, в якому фактично закріплений інститут кримінальних проступків у чинному законодавстві.

References:

1. Maliarenko V. T. (2005) *Perebudova kryminalnoho protsesu Ukrainy v konteksti yevropeiskykh standartiv: monohrafiia* [Perebudova, the criminal process of Ukraine in the context of European standards: monograph]. K. : *Yurinkom Inter* [Yurinkom Inter], 2005. 512 p. (In Ukrainian)
2. Dmytruk M.M. (2014) *Kryminalnyi prostupok: pravova pryroda ta oznaky: monohrafiia* [Criminal misconduct: legal nature and signs: monograph]. Odesa : *Yurydychna literatura* [Legal literature], 2014. 224 p. (In Ukrainian)
3. Mazan V.B. (2004) *Orhanizatsiini ta protsesualni problemy vdoskonalennia diialnosti orhaniv diznannia [Tekst] : dys... kand. yuryd. nauk: 12.00.09; Natsionalna yurydychna akademiia Ukrainy im. Yaroslava Mudroho* [Organizational and procedural problems and near-by organisation [Text]: dis ... cand. legal Sciences: 12.00.09; National Law Academy of Ukraine Yaroslav the Wise]. Kh., 2004. 230 p. (In Ukrainian)
4. Karolyna: uholovno-sudebnoe ulozhenye Karla V. URL: <http://www.law-students.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=298&page=1%D0%9A%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%B0>. (In Russian)
5. Fedotova H.V., Rasiuk A.O. *Pravovi tendentsii vyznachennia kryminalnoho prostupku v kryminalnomu zakonodavstvi* [Carolina: Criminal Code of Charles V]. URL: <http://ivpz.org/golovna-konferents>. (In Ukrainian)
6. Tymoshenko Yu.P. (2015) *Istoriia vynyknennia ta rozvytku kryminalnoho sudochynstva v Ukraini* [History of crime and the development of criminal justice in Ukraine]. *Porivnialno-analitychne pravo* [Legal-analytical law]. 2015. № 6. P.322-325. URL: http://pap.in.ua/6_2015/98.pdf (In Ukrainian)
7. Petrov I.V. (2003) *Gosudarstvo i pravo Drevney Rusi* [State and law of Ancient Russia]. SPb.: *Izd-vo Mihaylova V.A.* [Publishing House of Mikhailov V.A.], 2003. 412 p. (In Russian)
8. Kuzmynets O., Kalynovskiy V., Dihtiar P. (2000) *Istoriia derzhavy i prava Ukrainy* [Istoriya powers and rights of Ukraine]. K.: Ukraina, 2000. 429 p. (In Ukrainian)
9. Usenko I., Chekhovych V. (1997) *Lytovski statuty* [Lithuanian statues]. *Ukrainske derzhavotvorennia: ne vytrebuvanyi potentsial: Slovnyk-dovidnyk* [Ukrainian state-building: no vitreous potential: Vocabulary list]. K.: Lybid, 1997. 559 p. (In Ukrainian)
10. Dmytruk M.M. (2014) *Kryminalnyi prostupok: pravova pryroda ta oznaky: monohrafiia* [Criminal misconduct: legal nature and signs: monograph]. Odesa : *Yurydychna literatura* [Legal literature], 2014. 224 p. (In Ukrainian)
11. Kistyakovskiy A. F. (1879) *Prava po kotoryim' suditsya malorossiyskiy narod'* [Rights by which the Little Russian people are sued]. K., 1879. 844 p. (In Russian)
12. Shemshuchenko Yu. S. (1998) *Yurydychna entsyklopediia: v 6 t.* [Legal encyclopedia: in 6 volumes]. K. : „Ukr. entsykl.”, 1998. T. 2. 1999. 744 p. (In Ukrainian)
13. Shemshuchenko Yu. S. (1997) *Prava, za yakymy sudytsia malorosiyskiy narod : 1743 r.* [Rights, the little people sue the Yakut people: 1743 p.]. K. : *Instytut derzhavy ta prava im. V. M. Koretskoho ; AT «Knyha»* [Institute of Power and Law im. V. M. Koretsky; AT “Book”], 1997. 418 p. (In Ukrainian)
14. Logetskiy A. A. (2003) *Prestuplenie i prostupok v ugolovnom prave XIX – nach. XX vekov : dis. ... kand. yurid. nauk : 12.00.01* [Crime and misconduct in the criminal law of the XIX - beginning, XX centuries: dis. ... cand. legal Sciences: 12.00.01]. M., 2003.176 P. (In Russian)
15. Mironova I.A. (1960) *Zakonodatelnyie pamyatniki poreformennogo perioda (1861-1900 gg.)* [Legislative monuments of the post-reform period (1861-900)]. M.: *Mosk. gos. Istoriko-arhivnyi in-t* [Mosk. state Historical and Archival Institute], 1960. (In Russian)
16. *Polnoe sobranie zakonov Rossiyskoy Imperii. Sobranie Vtoroe. Tom XV. Otdelenie 2. 1864 g. Izdatelstvo: Tip. II Otdeleniya Sobstvennoy Ego Imperatorskogo Velichestva Kantselyarii SPb* [The complete collection of laws of the Russian Empire. The second meeting. Volume XV. Branch 2. 1864. Publisher: Type. II Branch of His Own Imperial Majesty the Office of St. Petersburg]. 822 p. (In Russian)
17. Tatsiia V.Ia., Rohozhyna A. Y., D.honcharenka V. *Istoriia derzhavy ta prava ukrainy : pidruchnyk : u 2 t.* [History of Ukraine and the rights of Ukraine: fiduciary: 2 tons]. K.: In Yure, 2003. t. 1. 394 P. (In Ukrainian)
18. *Ulozhenie o nakazaniyah ugolovnyih i ispravitelnyih* [The Code of Criminal and Correctional Sentences]. *Svod zakonov Rossiyskoy imperii* [Code of Laws of the Russian Empire]. T. 15. Sankt-Peterburg, 1912. 373 p. (In Russian)
19. Sharmar O.M. (2013) *Kryminalnyi prostupok: istoriia i suchasnist* [Criminal misconduct: History and accountability]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav* [Science News of the National Academy of Internal Affairs]. 2013. № 2. P. 356-364 (In Ukrainian)
20. *Ugolovnoe ulozhenie* [Criminal Code]. *Svod zakonov Rossiyskoy imperii* [Code of Laws of the Russian Empire]. T. 15. Sankt-Peterburg, 1909. 148 p. (In Russian)

21. *Kontseptsii reformuvannia kryminalnoi yustytzii Ukrainy zatverdzhena Ukazom Prezidenta Ukrainy vid 8 kvitnia 2008 r. № 311/2008* [The concept of reforming the criminal justice of Ukraine was approved by the Decree of the President of Ukraine on the 8th of April 2008 No. 311/2008]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/311/2008> (In Ukrainian)

22. *Pro zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo realizatsii Kontseptsii reformuvannia kryminalnoi yustytzii Ukrainy: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 serpnia 2008 r. N 1153-r* [About the consolidated plan of entry for the implementation of the Conceptual reform of the criminal justice of Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine on September 27, 2008 p. N 1153-p]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2008-%D1%80>. (In Ukrainian)

Развитие научной мысли и законодательства касательно института уголовных проступков

Божик Валерий Иванович, e-mail: bozhykvalerii@gmail.com,
Межрегиональная академия управления персоналом, Киев, Украина.

Аннотация. Статья посвящена исследованию развития института уголовных проступков. Проанализированы мнения, изложенные в юридической литературе, касающиеся особенностей института уголовных проступков. Дана характеристика различных подходов к вопросу о целесообразности установления уголовной ответственности за проступок в уголовном законодательстве Украины.

Ключевые слова: уголовное правонарушение, уголовный проступок, преступление, упрощенное судопроизводство.

THEORETICAL, RIGHT-RELEVANT FACTORS WHICH DECLARE IMPROVING THE REALIZATION OF THE PROGRESSIVE SYSTEM OF CORRECTION AND EXECUTION THE PUNISHMENT WITH PROCEEDS IN JAIL

Oksana A. Hrytenko,

Odessa State University of Internal Affairs, Ukraine
oksanochka.oksi78@ ukr.net

Abstract: The article consists with the theoretical and law-enforcement factors that determine the relevance of the implementation of a progressive system of execution and punishment in the form of imprisonment. Attention is focused on theoretical, international and legislative provisions that point to the problems of implementing a progressive system of execution and punishment in the form of imprisonment.

Keywords: execution of punishment, serving punishment, correctional institutions, convicted persons, jails, progressive system, law-abiding behavior.

Актуальність обраної теми дослідження обумовлюється багатьма чинниками теоретичного, правового, правозастосовного та міжнародного характеру. Зокрема, з теоретичної точки зору на особливу увагу заслуговує питання стану та напрямків дослідження, наукових підходів щодо визначення поняття (ознак), форм та підстав застосування заходів прогресивної системи виконання (відбування) покарання у виді позбавлення волі.

Соціально-правовий інститут прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі досить тривалий час є предметом дослідження фахівців кримінального та кримінально-виконавчого права. Проте що розуміти під заходами, які складають зміст та сутність прогресивної системи, яким має обсяг право обмежень цих заходів та підстави їхнього застосування, думки вчених суттєво різнилися і різняться. Існують різні бачення щодо сутнісного розуміння, форм та підстав застосування прогресивної системи.

Так пропонується більш широкий підхід щодо розуміння сукупності заходів, які застосовуються до засуджених під час виконання та відбування покарання та складають структурно елементи прогресивної системи (Г.А. Аванесов, О.І. Бажанов, В.О. Меркулова) [1, с. 3, 4; 3, с. 29; 2. с. 195, 208, 231; 7, с. 23-25; 6, с. 14-19]. Відповідно до нього прогресивна система виконання покарання має розглядатися у межах індивідуалізації покарання через зміну умов утримання залежно від виправлення засудженої особи. Метою є – стимулювання виправлення засуджених та забезпечення належної їх підготовки до звільнення. Відповідно до широкого розуміння прогресивної системи, зміна умов тримання не може розглядатися як один із заходів заохочення чи стягнення, оскільки є результатом оцінки поведінки засудженого за досить тривалий термін. Тож у якості складових прогресивної системи розглядалися: і зміна умов утримання в межах однієї установи, і зміна умов утримання шляхом переведення до іншої установи, і застосування умовно-дострокового звільнення, і навіть контроль за звільненими з установи тощо. Концептуальною основою даної позиції є те, що для досягнення максимального успіху у виправленні засуджених, засоби, які застосовуються до них, мають змінюватися відповідно до змін їхньої свідомості і поведінки. Зокрема, у засуджених завжди має бути завжди певна перспектива, стимул щодо бажаної, позитивної поведінки.

Існує і більш вузький підхід до оцінки сутності та значення прогресивної системи (А.М. Носенко, Ю.М. Ткачевський) [9, с. 6-7, 34-35; 10, с. 13-15], відповідно до якого головною формою реалізації прогресивної системи виконання кримінального покарання є лише зміна умов відбування покарання у межах однієї виправної установи. Умови утримання у межах закладу, залежно від поведінки засудженого, можуть змінюватися як на краще, так і в бік посилення суворості порядку та умов відбування покарання. Отже, залежно від поведінки обсяг правообмежень змінюється, і в певних випадках досить суттєво. Умовно-дострокове звільнення не вважалося елементом прогресивної системи.

Однією із проблем теорії є визначення понятійного (категоріального) апарату, який сприятиме більш чітким законодавчим дефініціям, а отже має бути приведеним у відповідність із сучасними соціальними та міжнародними вимогами. Загалом у визначенні сутнісних ознак (відповідних понять та категорій) науковці, з одного боку, орієнтуються на філософське тлумачення поняття «прогресу» в декількох значеннях: як поступний рух; рух уперед; розвиток людства у напрямку до кращого, більш досконалого стану тощо. З іншого, враховують основне соціально-правове значення (цінність) інституту прогресивної системи виконання (відбування) покарання: сприяти спрямуванню засуджених до свого виправлення через

особисте удосконалення, завдяки застосуванню різних заходів, які стимулюватимуть це виправлення. Саме через поступову зміну умов утримання до досягнення головної мети будь-якого покарання – виправлення та ресоціалізації засудженої особи, запобігання з її боку нових правопорушень.

Серед багатьох проблем, які пов'язані із визначенням поняття (ознак), форм та підстав застосування заходів прогресивної системи виконання покарання, на особливу увагу заслуговують питання наявності значної кількості *оціночних понять*, які в значній мірі відтворюються у матеріальних підставах зміни умов утримання засуджених під час відбування покарання.

Адже значна кількість оціночних понять обумовлює досить високий рівень суб'єктивного розсуду адміністрації кримінально-виконавчої установи під час вирішення певного питання.

Тож такі соціально-правові категорії як «прогресивна система», «система стимулювання», «заходи заохочення», «заходи стягнення», «зміст та сутність матеріальних підстав зміни умов», «сумлінна поведінка», «сумлінне ставлення до праці», «став на шлях виправлення», «довів своє виправлення» тощо, - потребують свого поглибленого дослідження з урахуванням суттєвих змін в життєдіяльності суспільства України на шляху побудови правової, демократичної, громадянської держави. Ці категорії мають особливе значення під час вирішення питання про доцільність зміни умов виконання та відбування покарання на краще.

Опосередковано із зазначеними оціночними поняттями пов'язані ті категорії, які використовує законодавець *щодо матеріальних підстав* посилення суворості карально-виховного впливу: «високий ступень соціально-педагогічної занедбаності», «не проявили готовності до самокерованої соціально-правомірної поведінки», «злісне порушення встановленого порядку відбування покарання». До сьогодні проблемними залишаються питання співвідношення поняття «злісний порушник встановленого порядку відбування покарання» та «злісне порушення встановленого порядку відбування покарання». Наскільки вони тотожні та досконалі відповідно до законодавчого визначення? Тож предметом дослідження мають стати не лише конкретні показники поведінки засудженої особи, її ставлення до праці, які відтворюються у дисциплінарній практиці (застосуванні заходів заохочення та стягнення), але й комплекс правових, соціально-психологічних чинників, які негативно впливають на поведінку засудженої особи під час відбування нею покарання, можуть її обумовлювати.

Не менш важливим є питання оцінки відповідності вітчизняного кримінально-виконавчого законодавства *міжнародно-правовим стандартам*.

В документах міжнародно-правового значення (Мінімальних стандартних правилах поводження з в'язнями; Європейських тюремних правилах тощо) безпосередньо не використовується поняття «прогресивна система». Проте доволі ґрунтовно доводиться особлива важливість створення в кожному тюремному закладі таких умов, які б посилювали почуття відповідальності засудженої особи, сприяли її поступовому поверненню до правослужняного способу життя в більш оптимальні терміни через систему різних пільг та методів поводження, існування особливих заходів та методів щодо досягнення мети виправлення та ре соціалізації ув'язнених.

Зокрема, серед принципових положень, які містяться у Мінімальних стандартних правилах поводження з в'язнями, важливим є те, що установа має використати всі виправні та виховні види допомоги з урахуванням потреб перевиховання кожного в'язня; режим має зводити до мінімуму різницю між життям у в'язниці і життям на волі, оскільки ця різниця вбиває у в'язня почуття відповідальності та усвідомлення людської гідності; мають вживатися заходи до поступового повернення в'язнів до життя в суспільстві через введення особливого режиму для осіб, які мають звільнитися, або в самому закладі, або в іншому закладі чи звільняти на іспитовий термін, протягом якого вони залишаються під наглядом; робота з різними категоріями в'язнів слід вести по можливості в різних закладах або різних відділеннях одного закладу; в кожному закладі треба мати систему пільг і розробляти різні методи поводження з різними категоріями в'язнів, щоб заохотити їх до доброї поведінки, розвивати в них почуття відповідальності, прищеплювати їм інтерес до перевиховання. Особлива увага у міжнародних стандартах приділяється контактам засуджених із зовнішнім світом, їхньому зв'язку з родиною. Так отримання інформації про життя в навколишньому середовищі, наявність чіткої досить широкої системи контактів із членами родини, можливість побувати у відпустці розглядаються Європейськими тюремними правилами як фундаментальні положення, вкрай необхідні для сучасних, прогресивних тюремних режимів. Особлива увага приділяється ролі візитів членів родини до в'язня, надання йому відпусток. За Європейськими тюремними правилами останнє повинно мати обов'язковий характер у повсякденній роботі виправних установ. Оскільки тюремна відпустка має особливе значення в укріпленні сімейних зв'язків, полегшенні соціальної адаптації після звільнення, створенні атмосфери гуманності у в'язницях, рекомендується максимально використовувати надання відпусток, як в закритих, так і відкритих в'язницях [8, с. 95 – 122, 107-109].

Той факт, що до сьогодні в доктрині права не існує єдиного бачення щодо змісту прогресивної системи загалом, змісту її структурних складових, а отже щодо поняття (ознак) прогресивної системи, - не

може не позначитися на чинному законодавстві. Вимоги сьогодення потребують нового погляду, з урахуванням вище зазначених теоретичних та міжнародних питань, на *чинний зміст кримінально-виконавчого законодавства*.

Узагальнений аналіз базових, принципових положень Кримінально-виконавчого кодексу (далі КВК) засвідчує певне спрямування чинного кримінально-виконавчого законодавства на те, щоб забезпечити під час виконання та відбування покарання належні умови для досягнення основної мети кримінально-виконавчого законодавства виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню ними кримінальних правопорушень. Дана мета конкретизується через певні завдання кримінально-виконавчого законодавства, серед яких (поміж іншого) визначення гарантій дотримання та урахування як інтересів держави, так і прав та законних інтересів засудженої особи. Важливим є те, що законодавчо закріплено принцип диференціації та індивідуалізації виконання покарання та раціонального застосування примусових заходів та стимулювання правослухняної поведінки засудженої особи (ст.ст. 1, 5 КВК). Під час регламентації загальних положень щодо правового статусу засудженої особи, знову ж таки, йдеться про те, що держава поважає та охороняє права, свободи і законні інтереси засуджених, забезпечує необхідні умови для їх виправлення та ре соціалізації. При цьому вихідним є те, що сутність та зміст правового статусу засудженої особи відтворюється у сутності та змісті порядку та умов виконання та відбування покарання. (ст. 7 КВК) [4].

Враховуючи обраний нами предмет дослідження, маємо сконцентруватися на проблемах чинного законодавства в частині особливостей застосування прогресивної системи виконання покарання у виді позбавлення волі до різних категорій засуджених, які утримуються за різних режимних умов, за статевою та віковою ознакою тощо. Відповідно, актуальності набуває питання співвідношення підстав та порядку зміни умов утримання в різних кримінально-виконавчих установах (закритого та відкритого типу; у виховних колоніях).

Не менш важливими є проблеми законодавчого визначення порядку та підстав реалізації суто кримінально-виконавчих інститутів заохочення та примусового виховного впливу на засуджених як складових прогресивної системи виконання та відбування покарання. Посилюється значення та напрями реформування чинного кримінально-виконавчого законодавства України у визначенні системи, змісту та сутності заходів заохочення (системи та видів заходів стимулювання) та примусового виховного впливу.

З точки зору відповідності чинного *кримінально-виконавчого законодавства* зазначеним міжнародно-правовим актам бажано було б більш чітко визначитися із загальною системою поступової зміни умов під час відбування покарання, системою заохочувальних заходів, з наповненням їх більш стимулюючим змістом. До того ж, слід звернути належну увагу на роль та місце в прогресивній системі виконання та відбування покарання такого заохочувального заходу як відпустка. Досить тривалий час в доктрині права доводиться доцільність визначення на законодавчому рівні права на щорічну відпустку не лише в установах мінімального рівня безпеки із поліпшеними умовами тримання.

Насамкінець, маємо зазначити про те, що ефективність реалізації прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді позбавлення волі залежить в значній мірі від характеру *правозастосовної практики*. Беззаперечне дотримання чинного законодавства має базуватися на врахуванні чималої кількості психофізіологічних чинників, які обумовлюються суто індивідуальним сприйняттям засудженим заходів карально-виховного впливу. Зокрема, все частіше йдеться про важливість дотримання такого чиннику як – фактор добровільності, власного усвідомлення засудженою особою необхідності виправлення. Використання у Мінімальних стандартних правилах поведінки з в'язнями та Європейських тюремних правилах таких категорій як «самовизначення», «почуття відповідальності», «людська гідність» по відношенню до в'язнів свідчить на користь тієї думки, що їхнє виправлення є не можливим без власного бажання та зацікавленості в цьому. До того ж, вітчизняний законодавець використовує у КВК такі категорії як «самокерована правослухняна поведінка», «самостійне загальноприйняте соціально-нормативне життя у суспільстві» (ст. 6 КВК) [4].

Тож, самостійна, самокерована правослухняна поведінка засудженої особи під час відбування покарання, тим більш після звільнення, є можливою лише за умови, коли кримінально-виконавчі заходи впливу (як примусові, так і заохочувальні) будуть відповідати інтересам засудженої особи, викликати у неї бажання змінюватися, готовність зазнати певних правообмежень, перетерпіти досить суворі умови відбування покарання у виді позбавлення волі задля позитивного майбутнього. А це можливо лише у разі суттєвого розмежування за обсягом право обмежень заохочувальних та примусових заходів впливу, раціонального їх співвідношення та послідовного застосування залежно від поведінки та ступеня виправлення засудженого. Що в свою чергу передбачає чіткість визначення законодавчих положень, відсутність між ними суперечностей. На жаль чинне законодавство не позбавлено таких недоліків.

Правозастосування стосується ще одна проблема, яка безпосередньо відтворює певні проблеми чинного законодавства: реалізація зміни умов виконання покарання під час його відбування шляхом

переведення із однієї установи в іншу. Вітчизняний та зарубіжний досвід довів доцільність змінювати умови виконання покарання під час його відбування у двох формах: шляхом зміни умов в межах однієї установи та шляхом переведення із однієї установи в іншу. Щодо останньої форми: її реалізація є не беззаперечною. Вчені (Ю.М. Ткачевский) [11, с. 29] доводять не безпідставно суперечливість та складність її реалізації з точки зору ефективності виховного процесу та досягнення в оптимальні терміни мети виправлення та перевиховання засудженої особи. Адже з точки зору кримінально-виконавчої педагогіки найбільш ефективним є безперервний виховний процес, який здійснюється певним колективом вихователів однієї установи. Проте, з іншого боку, переведення із однієї установи до іншої на підставі оцінки поведінки та ставлення особи до праці, що тягне за собою пом'якшення, або ж навпаки посилення суворості режимних вимог, є необхідними.

Підсумовуючи зазначене слід зазначити наступне. Навіть поверховий аналіз окремих проблем доктрини кримінально-виконавчого права, співвідносності вітчизняного законодавства міжнародно-правовим актам, змісту та сутності окремих положень чинного закону, які мають відношення до реалізації прогресивної системи виконання та відбування покарання в Україні, надають підстави дійти висновку про необхідність подальшого поглибленого дослідження основ теорії та права у сфері реалізації прогресивної системи виконання та відбування покарання з метою розроблення механізму посилення її заохочувального впливу на засуджених та досягнення мети виправлення у більш оптимальні строки виконання покарання.

З урахуванням досить інтенсивних змін, яких зазнає кримінальне та кримінально-виконавче законодавство в сучасних умовах актуальності набувають практично більшість питань, пов'язаних із теорією, законодавством та правозастосуванням у сфері реалізації прогресивної системи виконання та відбування покарання. Проте, передусім, нового погляду і більшої уваги потребують питання порядку, умов та підстав застосування прогресивної системи. Тим більш з точки зору чіткості та досконалості формалізації цих питань в *чинному законодавстві*.

Доцільність подальшого суттєвого реформування кримінально-виконавчого законодавства України обумовлюється багатьма чинниками: відсутністю чіткої структурної законодавчої складової, яка б містила спеціальні положення щодо реалізації прогресивної системи виконання покарання; необхідністю чіткого визначення підстав та умов реалізації двох головних форм зміни умов утримання засуджених залежно від їх поведінки – в межах однієї установи, та шляхом переведення до іншої установи; не чіткістю та суперечливістю положень, які визначають первинний, базовий правовий стан засудженої особи – як основи для подальшої зміни умов тримання засуджених; визначення критеріїв розмежування між колонією мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання та дільницею соціальної реабілітації щодо підстав застосування, категоріями засуджених та правовим статусом; уточнення переліку заходів заохочення, заходів стимулювання, заходів посиленого примусового впливу з точки зору їх сутності та співвідношення із прогресивною системою виконання покарання; досить низьким стимулюючим змістом за обсягом пільг такого заходу як переведення на поліпшенні умови утримання осіб, які перебувають у дільниці ре соціалізації тощо.

References:

1. Avanesov G.A. Izmenenie usloviy soderzhaniya osuzhdennykh v protsesse otbyvaniya lisheniya svobody (progressivnaya sistema) /Pod red. dokt. jur. nauk, professora N.A. Struchkova. M.: VNI ohrani obschestvennogo poriyadka, 1968. 148 p.
2. Bazhanov O. I. Progressivnaya sistema ispolneniya nakazaniya / Bazhanov O.I.; Nauch. red.: Tumanov G.A. - Minsk: Nauka i tehnika, 1981. 168 p.
3. Bazhanov O.I., Fetisov V.Z. Voprosy sovershenstvovaniya progressivnoy sistemy otbyvaniya nakazaniya // Trudy VNI MVD SSSR. 1974, # 30. M.: VNI MVD SSSR. P. 27-38.
4. KrimInalno-vikonavchiy kodeks UkraYini: chinne zakonodavstvo Iz zmnami ta dopovn. na 03 veresnya 2015 r.: (OfIts. tekst) K.: Alerta, 2015. 82 p.
5. Merkulova V.O. ZhInka yak sub'Ekt krimInalnoYi vIdpovIdalnostI: MonografIya. Vid. 2-e. Odesa: NDRVV OYuI NUVS, 2003. 281 p.
6. Merkulova V.O. PolIpshenI umovi trimannya v ustanovah po vikonnnyu pokarannya u vidI pozbavleniya volI: tendentsIyi zakonodavchogo reguluyuvannya // PIVdenoukraYinskiy pravnichiy chasopis. № 2, 2014. P. 14-19.
7. Merkulova V.O. Sistema zaohochennya v krimInalnomu pravI UkraYini // PIVdenoukraYinskiy pravnichiy chasopis. № 2, 2012. P. 23-25.
8. MInImalnl standartnl pravila povodzhennya z v'yaznyami // ZbIrnik mIzhnarodnih normativno-pravovih aktIv schodo zahistu prav ta svobod gromadyan u sferI pravosuddya / Ukl. Konopelskiy V.Ya., Tkallch V.E. – Odesa: NDRVV, 2003. 310 p.
9. Nosenko A. M. Uslovno-dosrochnoe osvobozhdenie ot lisheniya svobody. - M., 1974. – S. 6-7, 34-35;

10. Tkachevskiy Yu. M. Rossiyskaya progressivnaya sistema ispolneniya ugovolnyih nakazaniy. - Vestnik MGU, Pravo, 1997, # 6. P. 13-15

11. Tkachevskiy Yu.M. Zamena odnogo nakazaniya drugim v protsesse ego ispolneniya // Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 11. Pravo. 2006. #2. P. 20-34.

**Теоретичні, правозастосовні чинники, які обумовлюють актуальність
реалізації прогресивної системи виконання та відбування покарання у виді
позбавлення волі**

Гриченко Оксана Анатольевна, e-mail: oksanochka.oksi78@ ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, Украина

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и правоприменительные факторы, которые обуславливают актуальность реализации прогрессивной системы исполнения и отбывания наказания в виде лишения свободы. Внимание сосредоточено на теоретических, международных и законодательных положениях, которые указывают на проблемы реализации прогрессивной системы исполнения и отбывания наказания в виде лишения свободы.

Ключевые слова: исполнение наказания, отбывание наказания, исправительные, осужденные лица колонии, прогрессивная система, правопослушное поведение.

THE THREAT OF AUTARKY IN CONDITIONS OF ELECTORAL INFORMATION SOVEREIGNTY

Karen Y. Ismailov

Candidate of Law, Head of the Department of Cybersecurity and Information Assurance
Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine
e-mail: 0997060070@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-5137-2507>

Marina S. Nebeska

Candidate of law, associate professor of the department of state and legal disciplines
Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine
e-mail: Nessa0033@yahoo.com

Abstract. The scientific publication demonstrates the result of the study by the authors of the issue of complexity and the two-vector process of obtaining Ukraine's entry-level information sovereignty. Attention is drawn to the mistakes of the legislature on this path. The issue of threats of informational self-isolation (autarky) and the consequences of such processes for society are highlighted. The danger of this process, according to the authors of the work, lies in the fact that the absolutization of sovereignty, as a policy of economic separation, also in the information field, leads to the same self-sufficiency of the country where the establishment of a closed economy, the social and cultural isolation of the country, isolation of it from international cultural, economic and political ties, from the world market, international co-operation, which leads to the breakdown of traditional foreign economic relations. The current proclamation by the legislator in Ukraine of the desire for information sovereignty and the protection of information with limited access, as an element of information security, to some extent goes against the principle of information freedom, which presupposes the prioritization of the entire social information community as being generally available. That is, the availability of information should prevail over justification in the limitation of such availability. In this paper it is emphasized that the social value of sovereignty is the legal independence of the state, which is manifested in non-submission to another state or group of states, that is, independence from the will of others. However, this independence does not mean non-upholding international law and should not be the theoretical basis for self-isolation, separation and autarky. In this context, the desire of the Ukrainian legislator to realize information sovereignty in the form and the understanding in which this concept is enshrined in the law may lead to the loss of Ukraine from the international information space.

Keywords: information sovereignty; information security of the state; information self-isolation; autarky.

Сьогодні ми переживаємо період активізації інтеграційних та глобалізаційних процесів в Європі, коли все більшої значущості набувають різноманітні аспекти незалежності окремих держав, збереження їх особливої культури, традицій, національних надбань в багатьох сферах соціального буття. Формування оновленої України збіглося в часі з усесвітнім процесом глобалізації. Поряд із позитивними змінами глобалізація зробила всі країни більш уразливими в таких сферах, як економіка і фінанси, екологія, міжнародний тероризм і наркобізнес, нелегальна міграція, масові захворювання, інформаційна безпека, національно-культурна самобутність тощо. Прикметна для епохи глобалізації тенденція до універсалізації та уніфікації не могла не зробити виклику національним традиціям і цінностям, а також суверенітету держав.

В даному контексті проблема юридичного наукового розуміння і практично-правового втілення ідей інформаційного суверенітету набувають підвищеної актуальності. З одного боку це обумовлено інтенсифікацією процесів обороту інформації у внутрішній та зовнішній сферах соціальних та міждержавних відносин. З другого – суттєвим негативним станом наукової і практичної невизначеності змісту означеної категорії та невизначеним, конфліктним її співвідношенням з сучасними науковими концепціями «інформаційної свободи» та «інформаційної безпеки».

Дослідження означеного питання передбачає застосування певного наукового інструментарію, прийомів, (методів) що необхідні як для розкриття внутрішніх складових цих понять, так і для розуміння правових ідейних основ їх співвідношення, взаємодії, взаємовпливу. Серед таких методів дослідження доцільно визначити, зокрема, методи: системно-структурний, логічного аналізу, порівняльний, конкретно-історичний, матеріалістичної діалектики, техніко-юридичний та інші. Так, метод техніко-юридичний застосовується для виявлення нормативно-правових форм закріплення особливостей поняття

«інформаційний суверенітет» в законодавстві України. Системно-структурний допомагає розкрити взаємодію суміжних з „інформаційним суверенітетом” явищ і категорій, визначити взаємовплив та взаємну обумовленість цього аспекту суверенітету зі станом інформаційної безпеки держави та реалізацією принципу свободи інформації, що формується в умовах становлення права на інформацію в Україні.

Метод матеріалістичної діалектики допомагає у встановленні змісту й особливості складових елементів інформаційного суверенітету та його нормативно-правової і фактичної основи. Порівняльний метод дослідження дає можливість співвіднести сучасне уявлення про аспекти незалежності держави у формуванні свого інформаційного простору з іншими елементами становлення суверенітету держави.

Суверенітет державний (від німецького *Souveränität*, від французького *souverainete* – верховна влада), верховенство та незалежність державної влади, що проявляється у відповідних формах внутрішньої і зовнішньополітичної діяльності держави. Термін «суверенітет» в державно-правовому сенсі був вперше введений в XVI сторіччі французьким вченим Жаном Бодяном. Ідея суверенітету використовувалась буржуазією у боротьбі проти абсолютизму та феодальних порядків, для залучення на свій бік народних мас. За певними ідеологічними підходами (зокрема історико-матеріалістичними) суверенітет у різних соціально-економічних формаціях має різний зміст тому, що вирішальним аспектом є соціально-класова сутність державної влади й економічний уклад даного суспільства [1].

Розуміння інформаційного суверенітету вперше з'являється в національному науковому і нормативному правовому обороті в 1992 році, завдяки прийняттю базового нормативно-правового акту в інформаційній сфері суспільних відносин – Закону України «Про інформацію». З означеного часу українськими і зарубіжними вченими неодноразово піднімалися питання і робились спроби щодо конкретизації термінології в сфері інформаційно-правового наукового і практичного обороту. Так, суверенітетом в інформаційній сфері та близькими до цього проблемами юриспруденції в своїх публікаціях опікувались В. Речицький, Є. Захаров, А. Письменицький, Ю. Римаренко, С. Римаренко, В. Гавловський, В. Цимбалюк та інші [2].

В Законі України «Про інформацію» відповідними положеннями до 2011 року закріплювалась сама назва «Інформаційний суверенітет» та встановлювались його основи. Втім законодавець і досі ухиляється від визначення самої категорії «інформаційний суверенітет». В згаданому ж Законі були статті 53 і 54, де було виписано тільки матеріальну основу інформаційного суверенітету. Основою інформаційного суверенітету України визначались національні інформаційні ресурси. Також встановлювалось положення про те, що до інформаційних ресурсів України входить вся належна їй інформація, незалежно від змісту, форм, часу і місця створення. При цьому, даний Закон закріпив положення про те, що Україна самостійно формує інформаційні ресурси на своїй території і вільно розпоряджається ними, за винятком випадків, передбачених законами і міжнародними договорами. Закон «Про інформацію» сформулював також гарантії інформаційного суверенітету України. Так інформаційний суверенітет України мав забезпечуватися: виключним правом власності України на інформаційні ресурси, що формуються за рахунок коштів державного бюджету; створенням національних систем інформації; встановленням режиму доступу інших держав до інформаційних ресурсів України; використанням інформаційних ресурсів на основі рівноправного співробітництва з іншими державами [3; ст.ст. 53, 54]. Однак, у 2011 році, з приходом до влади “команди” колишнього Президента України В.Ф. Януковича в парламенті були створені штучні умови для повного переформатування Закону України «Про інформацію», що і було здійснено, шляхом не внесення офіційних змін, а з допомогою так званої «нової редакції» всього тексту. В процесі такої нової редакції із тексту даного акту було видалено більше 20 статей, а зміст інших претерпів суттєвих змін [4].

Наскільки правомірним є визначення основним об'єктом інформаційної безпеки інформаційний ресурс, як це було зроблено в Законі України «Про інформацію», або в Законі України «Про Концепцію Національної програми інформатизації»? Чи коректно визначати інформаційний ресурс як «сукупність документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, банках даних тощо)», що знаходимо в Законі України «Про Національну програму інформатизації»? Як врахувати двоїстий характер інформаційної безпеки: з одного боку - це одна зі складових національної безпеки, нарівні з політичною, економічною, військовою та іншими, а з другого – невід'ємна компонента вищезгаданих складових? Якщо в Концепції національної безпеки України основними об'єктами національної безпеки визначені громадянин, суспільство, держава з їхніми найважливішими інтересами, то чи може інформаційна безпека обійти увагою особистість, спільноти людей і суспільство в цілому, державу як управлінську структуру і як країну? Чи не звужуємо ми поняття інформаційного суверенітету, вбачаючи в ньому «спроможність держави контролювати і регулювати потоки інформації»? А може, інформаційний суверенітет передбачає також спроможність держави самостійно, своїми силами здійснювати оцінку ситуацій, в які ми потрапляємо, і приймати рішення з питань, наприклад, де і скільки позичити? що, де і скільки купити?

куди спрямувати? що і скільки виробляти самим? Із запрошенням чи без «варягів», які спочатку радять - що, звідки, куди, а потім урізують або навіть припиняють субсидювання, інвестування, якщо їхніми порадами нехтують?

Суверенітет не повинен перетворюватися на самоціль. Суверенізація - об'єктивний, притаманний усім народам історичний процес утвердження принципу суверенітету. Останній відіграв позитивну роль у світовому суспільному розвитку, був гаслом і прапором багатьох політ, сил у боротьбі за владу. Процес суверенізації є історично неминучим і глибоко прогресивним, бо прогресивною є боротьба проти будь-якого національного гноблення, за суверенність народу, нації. Однак абсолютизація суверенітету здатна викликати величезні політичні втрати. Він є лише засобом, знаряддям створення сприятливих умов для політичного, соціально-економічного та духовного розвитку народу, забезпечення мирного і взаємовигідного співробітництва з іншими народами. Інакше суверенітет із знаряддя охорони націй стає джерелом небезпеки для них. Проти абсолютизації суверенітету виступає чимало відомих західних учених і політиків. Негативне ставлення до «абсолютного суверенітету» висловила й ООН, вбачаючи в ньому одну з головних перешкод на шляху міжнародного співробітництва [5].

Негативний наслідок до якого може призвести абсолютизація суверенітету і, зокрема в інформаційній сфері життя соціуму – автаркія. Автаркія походить від грецького терміну самозадоволення (від давньогрецької *autos* – сам і *arkeo* – перебуваю в достатку) – політика господарського відокремлення, самозабезпечення країни, створення замкнутого господарства, соціального і культурного відособлення країни, ізоляції її від міжнародних культурних, економічних і політичних зв'язків, від світового ринку, міжнародної кооперації, що призводить до розриву традиційних зовнішньоекономічних зв'язків. Держава намагається розвивати ті галузі, які б дали їй змогу відмовитися від імпорту, або шукає заміники сировини, що ввозиться з-за кордону. Автаркія була офіційною економічною доктриною фашизму, уряду Китаю під час «культурної революції». Нині автаркія у чистому вигляді не існує. В умовах міжнародного поділу праці, інтернаціоналізації господарського життя політика автаркія заподіює країні значних економічних збитків, призводить до її соціально-економічного відставання, зниження життєвого рівня населення, стримування науково-технічного прогресу. Проявом тенденції автаркії в наш час є всиновлення окремими країнами або економічними угрупованнями високих митних тарифів, інших засобів стримування та обмеження зовнішньоекономічних зв'язків [6]. В інформаційній та гуманітарній, зокрема інформаційній, сферах заклики до автаркії і духовної ізоляції треба визнати глибоко чужими корінним інтересам будь-якого народу, всього суспільства. Їх реалізація відкинула б усіх нас далеко-далеко назад, – принесла б величезні матеріальні та моральні втрати кожної нації, кожної людини.

Суверенізація як соціальний феномен – фіксує певні фрагменти соціальних процесів, передусім боротьбу за набуття суверенності, є процесом опредмечування суверенітету у практичній діяльності, своєрідним переходом від ідеального до реального; процесом впливу соціальних суб'єктів - народу, націй та держави на соціальні об'єкти, на три сфери суспільного життя, де сконцентровані правові норми, що регулюють відносини між народами, націями та державами. Як ідея, як принцип суверенітет не може функціонувати, якщо він не включений у діяльність суспільних груп, у масову поведінку людей. Суверенізація – це багаторівневий процес, що складається з різних дій людей, яких суверенітет орієнтує на раціональне й ірраціональне використання суверенних прав. Така настанова має когнітивний (усвідомлення соціальним суб'єктом існування суверенітету та суверенних прав), ефективний (емоційна оцінка суверенних прав) та поведінковий аспекти (дії людей, спрямовані на збереження, зміни, руйнування існуючої системи, делегування суверенних прав народів, націй та держав). Суверенізацію можна розглядати з огляду на взаємодії особи й групи з їхніми цінностями та нормами. Вона має своїх лідерів – символ, що уособлює боротьбу за незалежність та є одним із чинників інтеграції спільної групової діяльності [5; с. 990-991].

Суверенітет – верховенство народу, нації, держави у внутрішній та зовнішній політиці, що забезпечує незалежність та самостійність розвитку суспільства. Це соціально-політична функція моноетнічних і поліетнічних держав; принцип рівнопартнерських міжнаціональних та партнерських відносин. Як принцип міжнародного права. Суверенітет закріплений у Статуті ООН та інших міжнародних документах. Є три основні типи суверенітету: державний, народний та національний. Ці типи суверенітету нетотожні, бо кожний має власний самостійний суб'єкт: державний – державу, народний – народ, національний – націю. Усі ці суверенітети органічно пов'язані, тісно переплетені. В мононаціональній державі національний, народний і державний суверенітети збігаються, знімаючи основні суперечності й проблеми. У багатонаціональній державі діалектика взаємовідносин досить складна. Національний і державний суверенітети є різними формами проявів народного суверенітету: перший відбиває його етнічну

організацію, другий – державну. Таке розуміння взаємовідносин національного, народного і державного суверенітетів є найбільш поширеним і дістало юридичного закріплення в міжнародному праві. Суверенітет – форма демократичного життя, необхідна умова нормалізації та гармонізації міжнародних відносин, забезпечення етно-політичної стабільності, зміцнення національної безпеки окремих держав, встановлення рівноправних міждержавних зв'язків та збереження миру [5; с. 990-991].

Одна з основних ознак суверенітету – верховенство територіальне й персональне. Територіальне верховенство – це право держави на: верховну владу на власній території; територіальну цілісність та територіальну недоторканність. Персональне верховенство означає право держави на застосування своєї влади (в тому числі примусової) щодо окремої особи, груп осіб і всього населення на власній території. Суверенітет є загальною передумовою і наслідком реалізації прав людини. Не можна говорити про права людини там, де порушуються права цілого народу. Суверенітет не може бути виправданням порушень прав людини. Соціальною цінністю суверенітету є юридична самостійність держави, котра виявляється в невідкоренні іншій державі або групі держав, тобто незалежність від чужої волі. Однак ця незалежність не означає невідкорення міжнародному праву і не повинна бути теоретичним обґрунтуванням самоізоляції, відокремлення і автаркії. В цьому контексті прагнення українського законодавця до реалізації інформаційного суверенітету в тому вигляді і розуміння, в якому це поняття закріплене у законодавстві може призвести до випадіння України з міжнародного інформаційного простору. Важливою ознакою суверенітету є його неподільність (єдність). Двох суверенітетів, тобто двох верховних влад, у суспільстві не повинно бути. Ще однією ознакою суверенітету є його невідчуженість, тобто суверенні права не потребують визнання чи затвердження. Проте невідчуженість суверенітету не означає, що держава повинна відмовлятися від можливої передачі частини своїх функцій іншій державі або співдружності держав і виконувати їх виключно самостійно. Добровільна передача деяких функцій держави не є відчуженням її суверенних прав. Важлива ознака суверенітету – його необмеженість. Будь-яке штучне й насильницьке обмеження суверенітету є антидемократичним і антигуманним. Аналіз основних ознак суверенітету дає змогу зробити висновок, що кожна з них окремо й всі вони разом відкривають шлях до нормалізації та гармонізації етнонаціональних відносин, єднання народів та інтеграції держав [5; с. 990-991].

Суверенітет права – одна із важливих складових теорії суверенітету. При суверенітеті права право зображується як вищий рівень серед різних форм соціальної влади.

Подібний підхід пов'язується зазвичай із поглядами Краабе про «правову державу» та Кельзена про «чисту теорію права».

Юридизація суверенітету відривала розуміння сутності суверенної соціальної влади від її політичної основи. Тому було спотворене уявлення про реальне співвідношення політики та права як владоутворюючих чинників, а інтерпретація суверенітету, що являє собою водночас і політичне і юридичне явище, звузилася лише до одного його аспекту. Соціальна роль політики та права певною мірою завжди має конфронтаційні елементи. Хоча право іноді успішно втручається й навіть отримує верх над політикою, але йому завжди достається роль «вічно переможеного», бо ж політичні імперативи зазвичай виявляються більш могутніми, ніж юридичні міркування [5; с. 991].

Вочевидь захист інформації з обмеженим доступом, як елемент інформаційної безпеки, певною мірою перехрещується з принципом інформаційної свободи, що передбачає апіорі весь соціальний інформаційний загал як такий, що є загально доступним. Тобто доступність інформації має переважати над виправданням в обмеженні такої доступності. Найбільш відомі у цьому питанні публікації в Україні були здійснені відомими спеціалістами в сфері «свободи висловлювань і приватності» Всеволодом Речицьким та Євгеном Захаровим.

Що ж таке «інформаційна безпека»?

У першій частині ст. 17 Конституції України забезпечення інформаційної безпеки України проголошено «справою всього Українського народу» [8; ст. 17]. Прокоментувати це беззмістовне, по суті, твердження досить складно, оскільки в ньому суто державна справа охорони інформації з обмеженим доступом, яка знаходиться у розпорядженні органів державної влади, розглядається мало не як стратегічне завдання для всього суспільства. Проте заслуговує на увагу сам факт включення цього положення до конституційного тексту: хтось про таке спеціально подбав і добився свого.

У січні 1997 р. Верховна Рада схвалила «Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України». З-поміж загроз національній безпеці названо й загрози в інформаційній сфері – «інформаційна експансія з боку інших держав, витік інформації, що становить державну та іншу, передбачену законом таємницю, а також конфіденційної інформації, що є власністю держави». Серед основних напрямків державної політики національної безпеки в інформаційній сфері особливо видалені

прийняття комплексних заходів щодо захисту національного інформаційного простору і входження України в світовий інформаційний простір; ліквідація негативних факторів, які сприяють порушенню інформаційного простору та інформаційній експансії інших держав; розробка і впровадження необхідних засобів і режимів одержання, зберігання, розповсюдження й використання суспільне значимої інформації; створення сучасної інфраструктури в інформаційній сфері.

Проведені з цих питань парламентські слухання з питань свободи слова - у 1997, 1999, 2001 рр. – не обійшлися без закликів про необхідність захисту національного інформаційного простору та інформаційної безпеки. Однією з двох головних цілей «Національної програми інформатизації», схваленої Верховною Радою 4 лютого 1998 р., було заявлено забезпечення інформаційної безпеки держави. Одночасно Указом Президента була створена Комісія з питань інформаційної безпеки – «дорадчий орган, створений з метою забезпечення розробки пропозицій щодо реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки».

Що ж таке інформаційна безпека? Чинні законодавчі акти не містять її визначення. Його можна знайти в проекті Закону «Про інформаційний суверенітет і інформаційну безпеку України» [3]. Цей законопроект так і не був реалізований у статус закону, не зважаючи на те, що він пройшов узгодження в усіх інстанціях і стояв на порядку денному Верховної Ради України. Ідея захисту інформаційної безпеки канвою проходить через весь текст законопроекту. Остання розглядається як «захищеність життєво важливих інтересів суспільства, держави і особи, якою виключається заподіяння їм шкоди із-за неповноти, несвоечасності і недостовірності інформації, через негативні наслідки функціонування інформаційних технологій або внаслідок розповсюдження інформації, забороненої або обмеженої для розповсюдження законами України» (ст. 3 даного проекту).

Отже, виходить, що держава бере на себе готовність визначати, яка саме інформація є «недостовірною» або «зіпсованою», і яку інформацію можна заборонити для розповсюдження. Законопроект вводить поняття «національних інформаційних ресурсів виключно державного значення» (ст.10), до яких відносяться такі інформаційні ресурси, які «можуть суттєво вплинути на стан національної безпеки України... і на її інформаційний суверенітет». Проект передбачав можливість викупу таких ресурсів, якщо вони за обставинами свого виникнення не належать до державної власності.

Доступ до інформації, яка знаходиться у розпорядженні органів виконавчої влади та місцевого самоврядування є вкрай незадовільним. Прогресивні закони, що його регулюють, прийняті в першій половині 90-х років були фактично зведені нанівець підзаконними актами і незаконною практикою, яка характеризувалася широким використанням незаконних грифів обмеження доступу до інформації. Зокрема, це такі грифи як: «Службова таємниця», «Не для друку», «Для службового користування». Ці поняття не визначались і не визначаються законодавством, порядок роботи з документами з грифами «Службова таємниця» і «Не для друку» не були і не є визначеним будь-якими зареєстрованими нормативними актами, а інструкція про порядок роботи з документами з грифом ДСК написана в дусі «добрих старих часів» тоталітарного режиму, і тому практично закривала доступ до таких документів.

Державою охороняється «інформація, яка становить державну та іншу передбачену законом таємницю, конфіденційна інформації, що є власністю держави, відкрита інформація, важлива для держави, незалежно від того, де зазначена інформація циркулює, а також відкрита інформація, важлива для особи та суспільства, якщо ця інформація циркулює в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, Національній академії наук, Збройних Силах, інших військових формуваннях, органах внутрішніх справ, на державних підприємствах, в державних установах і організаціях». З цих понять законом визначено тільки поняття державної таємниці. Переліки відомостей, які охороняються державою, створені тільки для інформації, що відноситься до державної таємниці і конфіденційної інформації, що є власністю держави (з грифом ДСК). Проте переліки відомостей з грифом ДСК і досі, по більшості, не оприлюднені, а Звід відомостей, що становлять державну таємницю був оприлюднений одразу після затвердження у 1995 р., а потім був тимчасово засекречений, так само як і подальші зміни до нього. Пізніше ця ситуація була виправлена і переліки стали періодично видавати та оприлюднювати в електронній формі (зокрема у законодавчій базі Верховної Ради України).

Отже, рішення про обмеження доступу до інформації приймалися певний час не на підставі відкритого нормативного акту, як це має бути в країні, що є членом Ради Європи, а на власний розсуд посадової особи, яка несла відповідальність за охорону такої інформації.

Підводячи підсумок всьому вище наведеному доцільно визначити такі тези-висновки:

1. Суверенітет держави та його окремі аспекти, зокрема інформаційний суверенітет не повинен перетворюватися на самоціль. Адже в такому випадку суспільству може загрожувати інформаційна

автаркія, що в якості політизованої доктрини «самозакриття» від глобального інформаційного суспільства здатне нанести суттєвих соціокультурних збитків людині, громадянину, громаді, народу.

2. Соціальною цінністю суверенітету є юридична самостійність держави, котра виявляється в невідкоренні іншій державі або групі держав, тобто незалежність від чужої волі. Однак ця незалежність не означає невідкорення міжнародному праву і не повинна бути теоретичним обґрунтуванням самоізоляції, відокремлення і автаркії. В цьому контексті прагнення українського законодавця до реалізації інформаційного суверенітету в тому вигляді і розумінні, в якому це поняття закріплене у законодавстві може призвести до випадіння України з міжнародного інформаційного простору.

3. Для виправлення неприпустимого становища, що утворилося в інформаційній сфері необхідно чітко визначити законом інформацію, доступ до якої обмежується, і мету обмеження. При цьому перелік відомостей, які входять до кола обмежень, має бути вичерпно визначеним і систематично оприлюдненим.

4. В даному випадку необхідно також дотримуватися двох принципів. Перший - принцип максимального оприлюднення: вся інформація, яку зберігають державні органи влади, підлягає оприлюдненню, винятки можуть бути тільки для дуже обмеженого числа випадків. Другий принцип характеризує вимоги щодо обмежень: а) винятки повинні бути зрозумілими, б) описуватися вузько, в) підлягати контролю на предмет наявності «шкоди» і впливу на «суспільні інтереси». А саме: рішення державного органу обмежити доступ до інформації є виправданим, якщо, по-перше, інформація має відношення до легітимної мети, передбаченої законом; по-друге, її оприлюднення має дійсно загрожувати спричиненням суттєвої шкоди легітимній меті; по-третє, шкода, яка може бути заподіяна вказаній меті, повинна бути вагомішою, ніж суспільний інтерес в отриманні інформації [10; с. 14-18].

5. Вочевидь проголошення законодавцем інформаційного суверенітету та захист інформації з обмеженим доступом, як елемент інформаційної безпеки, певною мірою перехреснюються з принципом інформаційної свободи, що передбачає априорі весь соціальний інформаційний загал як такий, що є загально доступним. Тобто доступність інформації має переважати над виправданням в обмеженні такої доступності.

References:

1. Kohan-Bernshteyn F.A. (1946) *Ekonomichni pohlyady Bodena, v zbirtsi: Seredni stolittya* [Boden's Economic Views, in the digest]. st. 2, M. L. (In Russian).
2. Pys'menyts'kyu A.A. Napotiy V.D. (2012) *Zahal'na teoriya informatsiynoho prava: Monohrafiya* [General Information Law Theory: Monograph]. Melitopol: TOV «Vydavnychy budynok MMD» [MMD Publishing House LLC]. P. 300 (In Ukrainian).
3. *Zakonu Ukrainy „Pro informatsiiu”* [Of the Law of Ukraine "On Information"]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (BB)], 1992, № 48, st. 650. №2657-XII (In Ukrainian)
4. *Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy “Pro informatsiiu”* [On Amendments to the Law of Ukraine "On Information"] *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (BB)], 2011, № 32, P.313 (In Ukrainian)
5. Rymarenko S., Rymarenko Yu.I., Kondratiev Ya.Iu., Tatsii V.Ia., Shemshuchenko Yu.S. (2003) *Suverenizatsiia Mizhnarodna politseiska entsyklopediia: U 10 t.* [Sovereignty International Police Encyclopedia: In 10 Vols] K.: *Kontsern «Vydavnychy Dim «In Yure»* [Concern "Publishing House" In Yure "], 2003. P. 990-991. (In Ukrainian)
6. *Ekonomichna entsyklopediia: U trokh tomakh. T. 1. / Redkol.: ...S. V. Mochernyi (vidp. red.) ta in.* [Economic Encyclopedia: In three volumes. Vol. 1. / Ed.: P. V. Mochernyi (ed.) And others.] K.: *Vydavnychy tsentr “Akademiia”* [Academia Publishing Center], 2000. 864 p. (In Ukrainian)
7. Ahabekov H. (2003) *Suverenitet prava* [Sovereignty of the Law] *Mizhnarodna politseiska entsyklopediia: U 10 t. / Vidp. red. Yu. I. Rymarenko, Ya. Yu. Kondratiev, V. Ya. Tatsii, Yu. S. Shemshuchenko* [International Police Encyclopedia: In 10 vols. / Ans. ed. Yu. I. Rimarenko, Y. Yu. Kondratiev, V. Ya. Tacii, Yu. S. Shemshchenko]. K.: *Kontsern «Vydavnychy Dim «In Yure»* [Concern "Publishing House" In Yure "], 2003. P. 991. (In Ukrainian)
8. *Konstytutsii Ukrainy. Osnovnyi Zakon Ukrainy* [Constitution of Ukraine. The Basic Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)* [Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (BB)], 1996, № 30, p. 141. (In Ukrainian)

9. *Proekt Zakonu pro informatsiinyi suverenitet ta informatsiinu bezpeku Ukrainy* [Draft Law on Information Sovereignty and Information Security of Ukraine]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=1207&skl=4. (In Ukrainian)

10. Zakharov Ye. (2001) *Svoboda dostupu do uriadovoi informatsii* [Freedom of Access to Government Information]. *Svoboda vyslovliuvan i pryvatnist (Kharkivska pravozakhysna hrupa)* [Freedom of Expression and Privacy (Kharkiv Human Rights Group)], 2001. № 1. P.14-18. (In Ukrainian)

Угроза автаркии в условиях борьбы за информационный суверенитет

Исмаилов Карен Юрьевич, e-mail: 0997060070@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, Одесса, Украина

Небесская Марина Сергеевна, e-mail: Nessa0033@yahoo.com

Одесский государственный университет внутренних дел, Одесса, Украина

Аннотация: научная публикация демонстрирует результат исследования авторами вопросы сложности и двухвекторности процесса приобретения Украиной начального уровня информационного суверенитета. Обращается внимание на ошибки законодательной власти на этом пути. Выделяется вопрос угроз информационной самоизоляции (автаркии) и последствий таких процессов для общества. Опасность этого процесса, по мнению авторов работы, заключается в том, что абсолютизация суверенитета, как политика хозяйственного обособления, в том счета и в информационной сфере, приводит к такому состоянию самообеспечения страны, где происходит создание замкнутого хозяйства, социального и культурного обособления страны, изоляции ее от международных культурных, экономических и политических связей, от мирового рынка, международной кооперации, что приводит к разрыву традиционных внешнеэкономических связей. Современное провозглашения законодателем в Украине стремления к информационному суверенитету и защите информации с ограниченным доступом, как элемент информационной безопасности, в определенной степени идет в разрез с принципом информационной свободы, предусматривает априори весь социальный информационный целом как таковой, что является общедоступным. То есть доступность информации должно преобладать над оправданием в ограничении такой доступности. В данной работе подчеркивается, что ценностью суверенитета является юридическая самостоятельность государства, которая проявляется в неподчинении другому государству или группе государств, то есть, независимость от чужой воли. Однако эта независимость не означает неподчинение международному праву и не должна быть теоретическим обоснованием самоизоляции, отделения и автаркии. В этом контексте, стремление украинского законодателя к реализации информационного суверенитета в том виде и понимании, в котором это понятие закреплено в законодательстве может привести к выпадению Украины из международного информационного пространства.

Ключевые слова: информационный суверенитет; информационная безопасность государства; информационная самоизоляция; автаркия.

PROVIDING THE RIGHTS OF CITIZENS TO ACCESS TO PUBLIC INFORMATION

Izbash E.S.,

Odessa State University of Internal Affairs, Ukraine,
e-mail: ekaterinaizbash83@gmail.com

Slavinskaya I.V.,

Odessa State University of Internal Affairs, Ukraine,
e-mail: aleksirina777@gmail.com

Abstract: The current state of legal and regulatory provision of access to public information is considered. Managers of public information; ways of systematic and operative release of information; terms of proclaiming the information are identified. Types of public information and requirements for a request for access to public information are analyzed. The necessity of modern update of public information on the web-site of the public authority or local government is proved, as well as providing to subjects of circulation timely, reliable, full information, which is needed to be seen according to the law of Ukraine «On Access to Public Information» and other regulatory legal acts.

Keywords: public information, information, stewards of information, legal support, access, openness.

Постановка проблеми. Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду, і це право включає свободу пошуку, отримання і поширення будь-якої інформації незалежно від державних кордонів усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір. Вказані права передбачені у Загальній декларації прав людини та Міжнародному пакті про громадянські та політичні права [1, 3].

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод закріпила не лише право на свободу вираження поглядів, а й право одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів [2].

Стан дослідження. Вивчення поняття права на доступ до публічної інформації та його механізму, стадії адміністративного провадження щодо доступу до публічної інформації були предметом дослідження багатьох науковців, зокрема: Н.Каменської, С.Лопатіна, О.Нестеренко, М.Савюк, С.Тарадай. На рівні дисертаційних досліджень останніх років адміністративно-правові засади доступу громадян до публічної інформації висвітлили такі науковці: Е.Аблякімова, О.Баранов, О.Заєць, К.Маштак, О.Омельчук, О.Синячов. Формування вітчизняного законодавства про доступ до інформації, з урахуванням стандартів міжнародного досвіду, досліджували вчені: І.Арістова, Я.Гонцяж, М.Гуцалюк, М.Демкова, Є.Захаров, Р.Калюжний, О.Крупчан, І.Рапп, В.Павловський, Г.Почепцов, В.Цимбалюк, М.Фігель, М.Швець, С.Чукот та ін. В Україні сформульовано й законодавчо закріплено основні принципи, завдання та стратегічні напрями державної інформаційної політики, сформовано державні інституції відповідної компетенції, ухвалено цілу низку концепцій, програм та планів дій. Однак на рівні практичної реалізації існують проблемні питання доступу до публічної інформації і, зокрема це різноспрямованість, непослідовність, дублювання в діяльності різних відомств щодо реалізації поставлених завдань. Внаслідок чого Україна поки що не входить до числа інформаційно незалежних держав. Це актуалізує необхідність подальшого наукового опрацювання вищезначених питань.

Виклад основного матеріалу. Основою правового регулювання права на інформацію в Україні є Конституція України. Прийняття Основного Закону України стало важливим кроком впровадження кращих міжнародних демократичних стандартів у розвиток інформаційної сфери. Так, у ст. 34 Конституції закріплено право кожного вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір [4]. Ця норма повною мірою відповідає положенням Загальної декларації прав людини, Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права і багатьом іншим міжнародним документам.

Одним із важливих елементів реалізації права громадянина на інформацію є право доступу до публічної інформації. Це право виступає елементом права на інформацію, тому їх не можна ототожнювати. Право на інформацію є більш широким, складається з цілого ряду прав і полягає в свободі слова та праві збирати, зберігати та поширювати інформацію, в той час як право на доступ до публічної інформації -

можливість отримання лише інформації. Сьогодні правове забезпечення права людини та громадянина на доступ до публічної інформації виступає важливою гарантією побудови демократичного суспільства.

Забезпечення права на доступ до публічної інформації передбачає наявність системи нормативно-правових актів міжнародного та національного значення [11, с. 82].

Основними правами громадян України в інформаційній сфері є право на інформацію, що регламентується сукупністю положень певних нормативно-правових актів, серед яких Конституція України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Цивільний кодекс України, Закони України: «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про телебачення і радіомовлення», «Про державну таємницю», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», «Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», «Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні», «Стратегія реформування державного управління України на 2016–2020», «Концепція розвитку електронного урядування в Україні», «Концепції розвитку електронної демократії в Україні» та постанова КМУ «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних» тощо.

Звернемося до визначення поняття «інформація». Сучасна правова енциклопедія надає визначення терміну «інформація», яке походить від латинського слова «informatio» і означає «роз'яснення» та передбачає собою задокументовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі [12, с. 111]. У свою чергу, Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає, що інформація це відомості в будь-якій формі та вигляді, на будь-яких носіях (у тому числі листування, книги, помітки, ілюстрації, бази даних комп'ютерних систем або повне або часткове відтворення їх елементів), пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості [9, с. 504].

Науковець В. Кушерець тлумачить «інформацію як знання, відомості про навколишнє середовище (об'єкти, явища, події, процеси тощо), які зменшують наявний ступінь невизначеності, і перетворені в повідомлення (виражені певною мовою у вигляді знаків, у тому числі записані на матеріальному носії), котрі можна відтворювати шляхом передачі людьми усно, письмово або в інший спосіб (за допомогою умовних сигналів, технічних та обчислювальних засобів тощо)» [10, с. 205].

Визначення поняття «публічна інформація» міститься у статті 1 Закону «Про доступ до публічної інформації», згідно з якою публічна інформація - це відображена та задокументована будь-якими засобами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації, визначених цим Законом.

Слід зауважити, що інформація вважається публічною у зв'язку з тим, що вона створюється, збирається, обробляється та зберігається за рахунок бюджетних коштів, призначених на забезпечення діяльності відповідного органу влади [5].

Відповідно до статті 13 Закону розпорядниками публічної інформації є:

1) суб'єкти владних повноважень - органи державної влади, що здійснюють владні управлінські функції відповідно до законодавства та рішення яких є обов'язковими для виконання; 2) юридичні особи, що фінансуються з державного та місцевого бюджетів, стосовно інформації щодо використання бюджетних коштів; 3) особи, якщо вони виконують делеговані повноваження суб'єктів владних повноважень згідно із законом чи договором, включаючи надання освітніх, оздоровчих, соціальних або інших державних послуг, - стосовно інформації, пов'язаної з виконанням їхніх обов'язків; 4) суб'єкти господарювання, які займають домінуюче становище на ринку або наділені спеціальними чи виключними правами, або є природними монополіями, - стосовно інформації щодо умов постачання товарів, послуг та цін на них; 5) суб'єкти господарювання, які володіють інформацією про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту; про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні події, що сталися або можуть статися і загрожують здоров'ю та безпеці громадян; іншою інформацією, що становить суспільний інтерес (суспільно необхідною інформацією).

Забезпечення доступу до інформації відбувається шляхом систематичного та оперативного оприлюднення у різних джерелах: 1) в офіційних друкованих виданнях; 2) офіційних веб-сайтах в мережі Інтернет; 3) єдиному державному веб-порталі відкритих даних; 4) інформаційних стендах; 5) шляхом надання інформації на запити громадян [5].

У ст.15 Закону України «Про доступ до публічної інформації» визначено перелік інформації, яку необхідно оприлюднювати та терміни її оприлюднення. У випадку оприлюднення інформації на веб-сайті зазначається дата оприлюднення документа і дата оновлення інформації.

За режимом доступу публічна інформація поділяється на *відкриту* та *з обмеженим доступом*. Публічна інформація є відкритою, крім випадків, встановлених законом. Тобто певного виду публічна

інформація може бути закритою та обмеженою в доступі, якщо це передбачається окремим законом. Прикладом цього може слугувати Закон України «Про державну таємницю», де чітко визначено, яка інформація належить до такої таємниці, встановлює режим охорони державної таємниці та порядок доступу до неї уповноважених осіб, а також підстави, необхідні для віднесення інформації до державної таємниці [5;7].

Відповідно до вимог вітчизняного законодавства цілий ряд інформації відноситься до безумовно відкритої. Новим антикорупційним Законом України «Про запобігання корупції» встановлено вимоги щодо прозорості інформації [6].

Стаття 6 Закону України «Про доступ до публічної інформації» чітко визначає види інформації з обмеженим доступом: конфіденційна інформація; таємна інформація та службова інформація [5]. Варто звернути увагу, що мова йде не про обмеження доступу до документу, а саме обмеження доступу до інформації, яка може міститися в тому чи іншому документі. Тобто, в ситуації, коли у відповідному, скажімо, наказі лише певна частина містить інформацію з обмеженим доступом, то такий документ має бути доступним, в тій частині, де інформація не є обмеженою.

Крім того, Закон України «Про доступ до публічної інформації» передбачає норму про невідкладне оприлюднення будь-якої інформації про факти, що загрожують життю, здоров'ю та майну осіб, і про заходи, які застосовуються у зв'язку з цим. Але не встановлює, де та яким чином необхідно оприлюднити (спосіб оприлюднення – друкований засіб, веб-сайт тощо) і хто це повинен здійснити. Таким чином, унеможливується електронний доступ до суспільно важливої чи екологічної, чи інформації про факти, які могли б врятувати життя людей.

На сьогоднішнє правове регулювання запиту на інформацію здійснюється відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації», який передбачає, що запитувач має право звернутися до розпорядника інформації із запитом на інформацію незалежно від того, стосується ця інформація його особисто чи ні, без пояснення причини подання запиту. Запит на інформацію може бути або індивідуальним, або ж колективним і подається в різних формах: усній, письмовій чи іншій (наприклад, поштою, факсом, телефоном, електронною поштою), на вибір запитувача.

На рівні законодавчого регулювання закріплено, що інформаційний запит має містити певні реквізити, до яких віднесені наступні: 1) ім'я (найменування) запитувача, поштова адреса або адреса електронної пошти, а також номер засобу зв'язку, якщо такий є; 2) загальний опис інформації або вид, назва, реквізити чи зміст документа, щодо якого зроблено запит, якщо запитувачу це відомо; 3) підпис і дата за умови подання запиту в письмовій формі.

Аналіз правових положень, що регламентують питання щодо інформаційного запиту, дає можливість виділити характерні ознаки, притаманні запиту на інформацію, а саме: має містити певні реквізити, визначені нормами законодавства про доступ до публічної інформації; має відповідного адресата - розпорядника інформації, яка знаходиться у його володінні; форма викладення може бути усною чи письмовою; може бути поданий від імені однієї особи (індивідуальний інформаційний запит) або декількома особами (колективний інформаційний запит); має визначені законом строки розгляду.

Крім того, законодавством встановлені строки надання відповіді на запити. Так, розпорядник інформації має надати відповідь на запит на інформацію не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту. Якщо ж запит стосується інформації, необхідної для захисту життя чи свободи особи, щодо стану довкілля, якості харчових продуктів і предметів побуту, аварій, катастроф, небезпечних природних явищ та інших надзвичайних подій, що сталися або можуть статись і загрожують безпеці громадян, відповідь має бути надана не пізніше 48 годин з дня отримання запиту, але клопотання про термінове опрацювання запиту має бути обґрунтованим. Строк надання інформації на запит може бути продовжений розпорядником до 20 робочих днів з обґрунтуванням такого продовження, якщо запит стосується надання великого обсягу інформації або потребує пошуку інформації серед значної кількості даних. Про продовження строку розпорядник інформації повідомляє запитувача в письмовій формі не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту.

Важливою гарантією реалізації права на доступ до публічної інформації за інформаційним запитом є безоплатний характер її надання. Якщо ж задоволення запиту на інформацію передбачає виготовлення копій документів обсягом більш як 10 сторінок, запитувач повинен відшкодувати фактичні витрати на копіювання та друк. При наданні особі інформації про себе та інформації, що становить суспільний інтерес, плата за копіювання та друк не стягується.

Відповідно до Роз'яснення Міністерства юстиції України «Право на доступ до інформації як елемент правового статусу особи», розпорядник інформації в певних випадках має право відмовити в задоволенні запиту. Такими випадками можуть бути наступні: 1) коли розпорядник інформації не володіє запитуваною інформацією і не зобов'язаний відповідно до його компетенції, передбаченої законодавством, володіти такою інформацією; 2) коли запитувана інформація належить до категорії інформації з обмеженим

доступом; 3) коли особа, яка подала запит на інформацію, не оплатила фактичні витрати, пов'язані з копіюванням або друком; 4) коли запитувачем не дотримуються вимоги до запиту на інформацію [8].

У відмові в задоволенні запиту на інформацію має бути зазначено прізвище, ім'я, по батькові та посаду особи, відповідальної за розгляд інформаційного запиту, дату відмови, мотивовану підставу відмови, порядок оскарження відмови та підпис. Відмова в задоволенні запиту на інформацію надається в письмовий формі.

Однак, якщо розпорядник інформації не володіє запитуваною інформацією, але йому за статусом або характером діяльності відомо або має бути відомо, хто нею володіє, він зобов'язаний направити цей запит належному розпоряднику з одночасним повідомленням про це запитувача. У такому випадку відлік строку розгляду запиту на інформацію починається з дня отримання запиту належним розпорядником.

Відповідальність за порушення законодавства про доступ до публічної інформації несуть особи, винні у вчиненні таких порушень: ненадання відповіді на запит; ненадання інформації на запит; безпідставна відмова у задоволенні запиту на інформацію; неоприлюднена інформація відповідно до Закону; надання або оприлюднення недостовірної, неточної або неповної інформації; несвоєчасне надання інформації; необґрунтоване віднесення інформації до інформації з обмеженим доступом; нездійснення реєстрації документів, навмисне приховування або знищення інформації чи документів. Особи, на думку яких їхні права та законні інтереси порушені розпорядниками інформації, мають право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди в порядку, визначеному законом [5].

Проведений аналіз положень чинного законодавства свідчить про те, що реалізація права громадянина на доступ до публічної інформації є одним із способів одержання інформації від органів державної влади та місцевого самоврядування. При цьому, зміст права громадян на одержання інформації складається з цілого ряду прав, серед яких право на: доступ до офіційних документів, інформаційних ресурсів та систем (передбачає можливість отримання інформацію через засоби масової інформації, з інформаційних стендів, через глобальну мережу Інтернет, яка розміщена на офіційних веб-сайтах та на єдиному державному веб-порталі відкритих даних), право здійснювати запити, адресовані органам влади, а також знайомитися і отримувати від органів державної влади та органів місцевого самоврядування інформацію про їх діяльність. В свою чергу, відкритість важливої інформації щодо діяльності органів влади, їх обов'язок оприлюднювати всі офіційні рішення, короткі терміни отримання відповіді на запити і водночас захист конфіденційної інформації та відшкодування збитків за використання неправдивої інформації, встановлення відповідальності для органів влади за порушення норм законів сприятимуть покращенню відносин між суспільством і владою, зменшенню недовіри до органів влади та ефективнішому захисту прав людини.

Висновки. Таким чином, першочерговими завданнями органів державної влади мають стати усунення суперечностей нормативно-правових актів в інформаційній сфері та узгодження правових норм між собою. Виходячи з великої кількості та розрізненості правових актів, які регулюють відносини у сфері доступу до публічної інформації та права громадян на одержання інформації, обґрунтованим і доцільним залишається питання кодифікації інформаційного законодавства, окремими розділами до якого доцільно включити права і обов'язки людини і громадянина в інформаційній сфері, права і обов'язки держави, участь у міжнародному інформаційному просторі тощо.

Враховуючи, що право громадян на доступ до інформації українським законодавством виокремлено в окрему категорію прав, доцільно законодавчо чітко визначити такі механізми: контроль за реалізацією цього права; оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності щодо доступу до інформації; притягнення до відповідальності посадових осіб за недотримання чинного законодавства, що регулює відносини у сфері забезпечення доступу до інформації. Важливим в цьому напрямку є забезпечення в межах своєї компетенції своєчасного оновлення публічної інформації на веб-сторінці органу державної влади або місцевого самоврядування та надавати суб'єкта звернення своєчасну, достовірну, в повному обсязі інформацію, яка підлягає оприлюдненню відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації» та інших нормативно-правових актах. Крім того, забезпечувати доступ громадськості для ознайомлення із прийнятими нормативно - правовими актами шляхом розміщення їх на веб-сторінці органу влади.

Reference:

1. Zahalna deklaratsiia prav liudyny: pryin. i prohol. Rezoliutsiieiu Heneralnoi Asamblei vid 10.12.1948 r. № 995_015. URL http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
2. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod : ratyfikovano Zakonom Ukrainy vid 17 lypn. 1997 r. № 475/97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

3. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski ta politychni prava : ratyfikovano Ukazom Prezydii Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR vid 19 zhovt. 1973 r. № 2148-08. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
4. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. № 254k/96-VR. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-VR>.
5. Pro dostup do publichnoi informatsii : Zakon Ukrainy vid 13 sichn. 2011 r. № 2939-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.
6. Pro zapobihannia koruptsii : Zakon Ukrainy vid 14 zhovt. 2014 r. № № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>.
7. Pro informatsiiu : Zakon Ukrainy vid 2 zhovt. 1992 r. № 2657-KhII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
8. Pravo na dostup do informatsii yak element pravovoho statusu osoby : Roziasnennia Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 3 trav. 2012 r. № n0012323-12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0012323-12>.
9. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i hol. red. V.T. Busel. Kyiv : VTF Perun, 2007. 1736 p.
10. Kusherets V. I. Znannia yak stratehichniy resurs suspilnykh transformatsii : monohrafiia. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2004. 248 p.
11. Mashtak K. Normatyvno-pravove rehuliuвання zabezpechennia prava na dostup do publichnoi informatsii: problemy ta shliakhy vdoskonalennia. Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo. 2012. № 4. P. 81–84.
12. Suchasna pravova entsyklopediia / Zaichuk O.V. ta in.; za red. O.V. Zaichuka. Vyd. 3-tie, pererobl. i dopov. Kyiv: Yurinkom Inter, 2015. 408 p.

ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРАВА ГРАЖДАН НА ДОСТУП К ПУБЛИЧНОЙ ИНФОРМАЦИИ

Избаш Екатерина Сергеевна, e-mail: ekaterinaizbash83@gmail.com
Одесский государственный университет внутренних дел, Украина

Славинская Ирина Валериевна, e-mail: aleksirina777@gmail.com
Одесский государственный университет внутренних дел, Украина

Аннотация: Рассмотрено современное состояние нормативно-правового обеспечения доступа к публичной информации. Определены распорядители публичной информации; пути систематического и оперативного обнародования информации; сроки обнародования информации. Проанализированы виды публичной информации и требования к запросу на доступ к публичной информации. Доказана необходимость своевременного обновления публичной информации на веб-странице органа государственной власти или местного самоуправления и предоставления субъектам обращения своевременной, достоверной, в полном объеме информации, которая подлежит обнародованию в соответствии с Законом Украины «О доступе к публичной информации» и других нормативно-правовых актов.

Ключевые слова: публичная информация, информация, распорядители информации, правовое обеспечение, доступ, открытость.

The use of fuzzy sets to solve the problems of automated operational control of complex systems

Kokoshko V.S.

Odessa, Ukraine, e-mail: kokoshko@i.ua

Piadyshch V.G.

Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine
e-mail: piadyshch@ukr.net

Baltovski A.A.

Odessa State University of Internal Affairs, Odessa, Ukraine
e-mail: Alexey.Baltovsky@oduvs.edu.ua

Abstract. This article discusses the basic approaches to the fuzzy set system for solving the problems of automated operational control of complex systems. An approach to improve the quality and efficiency of existing and designed systems for automated control of complex systems by further developing methods of synthesis, optimization and modeling based on fuzzy logic, which provide the necessary indicators of the quality of operational management under arbitrary input influences.

Methodological foundations of automated operational control of complex systems based on the use of fuzzy sets have been proposed.

Keywords: Fuzzy sets, operational control, complex systems, uncertainty, models, objects.

Постановка проблеми. Для оперативного автоматизованого оперативного управління складними системами характерним є прийняття рішень в умовах суттєвої невизначеності, пов'язаної з невизначеністю властивостей об'єкта управління і впливу зовнішнього середовища. У той же час, отримання раціональних управлінських рішень з використанням класичних аналітичних моделей є неможливим в силу складності і невизначеності деяких властивостей об'єкта управління складною системою. Звідси впливає актуальність розробки моделей і алгоритмів, які забезпечують можливість організації регулярного і своєчасного надання інформації про хід діяльності органам управління, синтез раціональних управлінських рішень та оцінку можливих наслідків прийняття цих рішень.

Нечітке безліч - узагальнення класичного поняття безлічі з функцією приналежності елементів безлічі, значення якої знаходяться в закритому інтервалі $[0, 1]$.

Метою статті є підвищення показників якості та ефективності функціонування існуючих і проєктованих систем автоматизованого управління складними системами за рахунок подальшого розвитку методів синтезу, оптимізації та моделювання на основі нечіткої логіки, які забезпечують необхідні показники якості оперативного управління при довільних вхідних впливах.

Аналіз публікацій. При здійсненні управління на основі теорії множин [1] створюються моделі дії оператора, за допомогою висловлювань типу "якщо ..., тоді ...", використовуючи слова, які є нечіткими. Замість того щоб вибудовувати ланцюг числових значень, людина проводить нечіткі межі типу "малий" "середній" і ін. Завдяки використанню нечітких слів можна легко уявити випадки з неповними даними.

Приймаючи рішення людина, легко опановує ситуацію, розподіляючи її на події, знаходить рішення в складних ситуаціях шляхом застосування, для подій, відповідних правил прийняття рішення.

На підставі попереднього досвіду наділяє об'єкт відповідними ознаками, що відрізняють його і приходять до спільного рішення. Рішення приймається не на підставі уніфікованих вартісних критеріїв, а з використанням великої кількості критеріїв вартості які часто суперечать один одному. У разі неточної інформації можлива допомога в ухваленні рішення з використанням висновків. При управлінні на базисі нечіткої логіки вводяться аналогічні методи прийняття рішень, в формі розподілених за окремими станами і метою правил управління і нечітких висновків.

Переваги управління на основі теорії нечітких множин в тому, що нечітка логіка забезпечує вдале представлення способів прийняття рішень людиною і способів моделювання складних об'єктів і процесів засобами природної мови, який формувався протягом сотень років не тільки як засіб спілкування людей, але і як структура, яка відображає об'єктивний світ.

Пізнання світу ґрунтується на мисленні, а мислення, в свою чергу, неможливе без певної знакової системи. Найбільш потужною системою такого роду є природна мова. Вона здатна оперувати зі складними

і багатозначними поняттями, які часто суперечать один одному. Кінцевою, найбільш потужною і головною реалізацією модельного мислення є природна мова [2].

Постановка задачі - розробити методологічні основи автоматизованого оперативного управління складними системами на базі застосування нечітких множин.

Основна частина. Математично нечітка множина визначається як сукупність упорядкованих пар, складених з елементів x універсальної множини U і відповідних ступенів належності $\mu_A(x)$.

$$A = \{(x, \mu_A(x))\}, \forall x \in U$$

Принцип роботи нечіткого управління полягає в реалізації поведінки протилежної поведінки об'єкта управління, що неможливо при підході з позицій детермінізму.

Величиною x , яка має розмірність одиниці, приписується не одне числове значення, а детермінована функція приналежності $\mu_x(u)$ яка є функцією розподілу нечіткості величини x . Функція $\mu_x(u)$ є мірою того, що значення x знаходиться в безпосередній близькості від u .

Це відносне значення шансу для всіх різновеликих величин.

Абсолютне значення величини шансу отримують шляхом нормування, яке може виконуватися різними способами, а саме:

- $\max \mu_x(u) = 1,$

- $\mu_x(u_0) = 1,$ вибирається опорна точка u_0 , і шляхом ділення на початкову величину $\mu_x(u_0)$, виконують нормування, при якому нова величина $\mu_x(u_0)$ виявляється рівній 1 і нормування площі, як це виконується в теорії ймовірностей.

$$\int_{-\infty}^{+\infty} \mu_x(u) du = 1$$

Якщо, статичний об'єкт управління можна достовірно описати за допомогою функції приналежності (двовірного розподілу нечіткості) $\mu_x(u, x)$ і за результатами експериментів (u_i, x_i) здійснити оцінку функції приналежності $\mu_s(u, x)$, то використавши дану оцінку, опишемо поведінку регулятора:

$$\mu_r(u, x) = \mu_s(u, x).$$

Нечіткий регулятор повинен реалізувати нечітке відношення, протилежне S , тобто за попередньо заданим значенням $x_0 = t$ величини, яка регулюється, знайти значення керуючого впливу u' реалізує необхідне значення t . Здійснити це можна оперуючи сигналом управління u і спостерігаючи відповідні значення величини, яка регулюється.

Для уточнення оцінки використовуються пари "вхід-вихід" (u_i, x_i) , розглядаючи частину відносини S , поблизу (t, u') і виконуючи поступову "заміну" раніше отриманих порівнянь за допомогою множника розподілу s :

1. Здійснивши оцінку $\mu_s^*(u_i, t)$, тобто вибравши u у відповідність з проекцією для t .

2. Вибираючи u_i - проекцію функції приналежності $\mu_s^*(u_i, x_i)$ отримаємо результат x_i , тобто реалізуємо u_i , для об'єкта управління.

3. З огляду на, що малі зміни керуючого впливу також призводять до малих змін у величин управління x_s побудуємо елементарну функцію приналежності

$$\mu_{\Delta}(u, x; u_i, x_i)$$

4. Виконується коригування оцінки відносини S при розподілі введенням

$$\mu_s^*(u, x) = s\mu_s^*(u, x) + (1-s)\mu_{\Delta}(u, x; u_i, x_i)$$

Для систем автоматизованого управління важливою є їх динаміка, оскільки поточне значення керованого параметра x , залежить від попередніх значень u_i, u_{i-1} . Об'єкт управління описують функцією приналежності (багатовимірним розподілом нечіткості) виду:

$$\mu_s(u_i, u_{i-1}, \dots, u_{i-k}; x_i)$$

Для оцінки функції приналежності використовуються значення в еквідистантні моменти часу в i -му тактовому інтервалу:

$$u_1, u_2, \dots, u_i$$

З цих даних відбираються $i-k + 1$ значень, які складаються з k послідовних значень, на підставі яких отримують оцінку наступного значення

$$x_{k-1} = u_i, x_{k-2} = u_{i-1}, \dots, x_1 = u_{i-k+2}, x_k = u_{i+1}$$

Одновимірну функцію приналежності для невизначеного прогнозованого значення u_{i+1} отримують шляхом підстановки $k-1$ вимірних значень в k -мірну функцію приналежності. Рішення щодо значення u_{k+1} приймають відповідно до обраного правилом, наприклад, за максимумом функції приналежності.

Регулятор здійснює протилежне розподіл нечіткості, а саме m - проекцію

$$\mu_s(u_{i+1}; u_i, \dots, u_{i-k+1}; m)$$

За допомогою одновимірної функції приналежності визначається невідоме u_{k+1} та реалізується на вході об'єкта управління.

Уточнення оцінки:

$$\mu_s^*(u_i, u_{i-k+1} \dots, u_{i-k}; x_i)$$

при елементарній функції приналежності і використання множини розподілу здійснюється за допомогою вектора:

$$(u_{i+1}, u_i, \dots, u_{i-k+1}, x_{i+1})$$

Дана процедура періодично повторюється поки вибране значення x_i не стане трохи відрізнитися від значення m , тобто поки не стабілізується оцінка u_i .

У багатьох застосуваннях для зміни керуючого впливу на величину, яка забезпечує задовільний управління об'єктом, досить знайти співвідношення між похибкою і швидкістю зміни похибки процесу. Для чого можна сформулювати прості лінгвістичні правила, засновані на спостереженнях або на простому вивченні ходу процесу. Для опису дії системи управління розробник може використовувати лінгвістичні правила, які формуються природною мовою, наприклад: якщо похибка є позитивною і великий, а швидкість зміни похибки - є негативною і малою, то зміна на вході процесу - позитивне і велике.

Дане правило використовує три змінні: похибка, швидкість зміни похибки і зміна керуючого впливу. Вони задаються фіксованими універсальними множинами, які визначають можливі діапазони зміни величин в системі управління. Ці нечіткі змінні подаються (квантуються) у вигляді нечітких підмножин (термів): від негативною великий (НБ) до позитивною великий (ПБ). Кількість нечітких множин (термів) вибирається в залежності від складності завдання.

Іноді з метою поліпшення характеристик системи, в якості передумов нечіткого асоціативних матричного правила, додають ще якусь змінну, наприклад, величину попереднього значення керуючого впливу, яке призводить до ускладнення системи управління [3-4].

Отже, подання якісної інформації на основі теорії нечітких множин забезпечує можливість обліку в процесі прийняття рішень багатьох факторів, що впливають на організаційне управління, що дозволяє автоматизувати процес управління і суттєво підвищити його точність.

References:

1. Tirano T., Asai K., Sugeno M. (2003) *Prikladnyie nechetkie sistemyi: per. s yapon.* [Applied fuzzy systems: trans. with japan]. M.: Mir, 2003. 368 p. (In Russian)
2. Trostnikov V.N. (2001) *Zagadka Enshteyna (matematika i realnyiy mir)* [Einstein's riddle (mathematics and the real world)]. M.: «Znanie», 2001. 48 p. (In Russian)
3. Kong S.G. and B. Kosko. (1992) Adaptive fuzzy systems for backing up a truck and trailer. IEEE Trans. On Neural Networks, 1992. Vol. 3. pp. 211-223. (In English)
4. Yagera R.R. (2006) *Nechetkie mnozhestva i teoriya vozmozhnostey: Poslednie dostizheniya* [Fuzzy sets and theory of possibilities: Recent advances]. M.: Radio i svyaz, 2006. (In Russian)

Использование нечетких множеств для решения задач автоматизированного оперативного управления сложными системами

Кокоско Владимир Семенович, e-mail: kokoshko@i.ua
доктор технических наук, профессор

Пядишев Владимир Георгиевич, e-mail: piadyshev@ukr.net
Одесский государственный университет внутренних дел, Украина

Балтовский Алексей Анатольевич, e-mail: Alexey.Baltovsky@oduv.edu.ua
Одесский государственный университет внутренних дел, Украина

Аннотация: в данной статье рассматриваются основные подходы к системе применения нечетких множеств для решения задач автоматизированного оперативного управления сложными системами. Приводится подход по повышению показателей качества и эффективности функционирования существующих и проектируемых систем автоматизированного управления сложными системами за счет дальнейшего развития методов синтеза, оптимизации и моделирования на основе нечеткой логики, которые обеспечивают необходимые показатели качества оперативного управления при произвольных входных воздействиях. Были предложены методологические основы автоматизированного оперативного управления сложными системами на базе применения нечетких множеств.

Ключевые слова: нечеткие множества, оперативное управление, сложные системы, неопределенность, модели, объекты.

Certain Aspects of the Definition of Public Audit

Olga Y. Lebedynska

Khmelnysky University of Management and Law

e-mail:lebedynska@i.ua

Abstract: The article considers the basic theoretical and methodological approaches to determining financial control with the aim of characterizing public audit as one of its various forms. A number of approaches to the definition of financial control have been identified: 1) as the activity of specially authorized subjects regulated by the norms of law; 2) as the final stage of the management process, the core of which is the feedback mechanism; 3) as an integral part of the process of adopting and implementing managerial decisions, continuously participating in this process from its beginning to the end; 4) as a system of bodies and enterprises based on financial law regarding the verification of legality and expediency of formation, distribution and use of state funds; 5) as the implementation of control function of state finances; 6) as a way to ensure legality and financial discipline. The managerial nature of the financial control institute is defined. The question is raised critically concerning the absence of a clear legislative definition of the concept of public audit as a type, form or method of public financial control, which creates terminological confusion and negatively affects the efficiency of public audit procedures. The ratio of such categories as "form" and "method" of control has been defined that has allowed to characterize the state audit as an independent form of the state financial control that allows to allocate specificity of the organization of control procedures of corresponding subjects.

Keywords: control, finance, financial control, state audit, financial audit.

Исследование современных процессов управления в сфере публичных финансов свидетельствует, что в государствах Европейского Союза институт государственного аудита выступает, с одной стороны – как важный показатель правового демократического государства, с другой – выступает индикатором осуществления эффективной системы государственного финансового контроля. В Украине, которая находится в процессе реформирования системы государственного финансового контроля [1] особую актуальность приобретают вопросы относительно изменений в области организации процедур осуществления финансового контроля в сфере государственных и местных финансов, перехода от фискального характера форм контроля (инспектирования, ревизий, проверок) к консультационному, который направлен на максимальное уменьшение риска ошибок и нарушений в бюджетной сфере, повышение эффективности использования публичных финансовых ресурсов. Такие задачи могут быть решены преимущественно посредством аудиторской формы контроля.

Следует отметить, что исследованию проблем аудита и аудиторской деятельности уделяется достаточное внимание в науке финансового права [2-8]. Однако реформирование и становление системы органов государственного финансового контроля в Украине, и особенно тот факт, что на сегодня государство стоит на пороге принятия существенных изменений в сфере правового регулирования государственного аудита, обуславливает повышенный интерес к указанной проблематике.

Целью статьи является уточнение понятия государственного аудита на основе анализа теоретико-методологических подходов к определению его места в системе государственного финансового контроля.

Исследование понятия «государственный аудит» невозможно осуществить без анализа категории «государственный финансовый контроль», которые тесно взаимосвязаны между собой. В научных исследованиях термин финансовый контроль используется в нескольких значениях: 1) как регламентированная нормами права деятельность государственных, муниципальных, общественных органов и организаций [9, с. 37-38]; 2) как завершающая стадия процесса управления, сердцевинной которой является механизм обратной связи [10, с. 12; 11, с. 4]; 3) как неотъемлемая составляющая процесса принятия и реализации управленческих решений, непрерывно участвующая в этом процессе от его начала и до завершения [12, с. 86]; 4) как основанная на нормах финансового права система органов и предприятий относительно проверки законности и целесообразности формирования, распределения и использования денежных фондов государства [13, с. 37]; 5) как реализация контрольной функции государственных финансов [14, с. 5; 43; 15, с. 25]; 6) как способ обеспечения законности и финансовой

дисциплины [16, с. 122-130]. Следует отметить, что несмотря на различные подходы к определению сущности контроля в приведенных научных подходах нет противоречий, ибо все они характеризуют один и тот же процесс контроля как проверочной деятельности в различных аспектах. Таким образом, контроль неотделим и напрямую связан с управленческой деятельностью.

Как справедливо отмечал И.А. Белобжецкий, сущность контроля не может быть раскрыта в отрыве от сферы управленческой деятельности, которую он обслуживает [15, с. 23]. Можно сделать вывод, что контроль, как одна из функций управления, представляет собой систему наблюдения и проверки процесса функционирования и фактического состояния управляемого объекта с целью оценки обоснованности и эффективности принятых управленческих решений, результатов их выполнения, выявления отклонений от требований к соответствующим решениям, устранения неблагоприятных ситуаций и информирования о них компетентным органам.

В настоящее время, как подчеркивает Е.Ю. Грачева происходит усложнение финансовой деятельности государства, и как следствие – финансового контроля [12, с. 121]. Еще Э.А. Вознесенский в монографии «Финансовый контроль в СССР» обращал внимание на то, что контрольные функции в обществе весьма разнообразны, причем сфера их распространения при переходе от одной формации к другой постоянно расширяется, меняются задачи контроля, его классовое содержание, организационные формы осуществления вследствие причин экономического, политического и социального характера [14, с. 6]. Если в условиях административно-командной системы финансовый контроль был направлен на проверку полного и своевременного использования средств государственного бюджета, то на сегодня его задания значительно шире – это и обеспечение правильности исчисления, полноты и своевременности администрирования в бюджеты налогов и сборов, неналоговых доходов, установленных нормами бюджетного законодательства, и определение законности, экономичности, эффективности и результативности формирования, распределения (перераспределения) и использования публичных финансовых ресурсов, качества публичного управления, утверждения в государстве единой системы органов государственного финансового контроля. Необходимость разрешения таких задач актуализирует развитие института государственного аудита.

Аудиторский контроль достаточно новый, молодой институт финансового права, и первые попытки его определения как раз пришлись на начало 90-х годов в связи с начатой экономико-правовой реформой и принятием Закона Украины «Об аудиторской деятельности», который впервые определил правовые основы осуществления аудиторской деятельности в Украине и создание системы независимого от государственных органов финансового контроля [17]. Институт государственного аудита получил свое развитие несколько позднее [18].

Анализ научных исследований свидетельствует, что в финансово-правовой науке не выработано единого подхода к определению понятия государственного аудита. Так, «аудит» понимается как: форма контроля [19, с. 231; 20, с. 73]; метод контроля [21, с.129]; процесс с помощью которого компетентный независимый работник формирует и оценивает достоверность информации, финансово-правовые отношения относительно проверки публичной финансовой отчетности субъектов хозяйствования [22, с. 28; 23, с. 226]; институт, который действует от имени и в интересах общества, имеет право на независимую и самостоятельную оценку действий органов власти [24, с. 292].

Причиной такого не однозначного определения аудита является отсутствие в законодательстве единого подхода. Так, институт государственного аудита получил легитимность с принятием в 1996 году Закона Украины «О Счетной палате», а также в 2001 году нормы Бюджетного кодекса Украины содержали положения об осуществлении государственного аудита отдельными государственными органами (Государственной контрольно-ревизионной службой Украины – впоследствии Государственной финансовой инспекцией) [18; 25]. В соответствии со ст. 2 Закона Украины «Об основных принципах осуществления государственного финансового контроля в Украине» государственный финансовый контроль обеспечивается органами Государственной аудиторской службы Украины посредством осуществления государственного финансового аудита, проверки публичных закупок и инспектирования [26]. Финансовый аудит же определяется как разновидность государственного финансового контроля, который заключается в проверке и анализе органом государственного финансового контроля фактического состояния дел относительно законного и эффективного использования государственных или коммунальных средств и имущества, других активов государства, правильности ведения бухгалтерского учета и достоверности финансовой отчетности, функционирования системы внутреннего контроля [26].

Близкой по содержанию является и ч.3 ст.363 Хозяйственного кодекса Украины, которая также государственный финансовый аудит определяет, как вид государственного контроля [27]. То есть, на законодательном уровне государственный финансовый аудит определяется как разновидность государственного финансового контроля. При этом, ряд подзаконных нормативно-правовых актов, регламентирующих порядок проведения отдельных видов государственного финансового аудита (аудита эффективности, субъектов хозяйствования государственного сектора экономики) определяют его именно как форму контроля [28].

Отсутствие четкого законодательного определения указанного понятия создает терминологическую путаницу, что негативно отражается на эффективности процедур проведения государственного аудита.

Хотелось бы обратить внимание на то, что еще И.А. Белобжецкий в своих работах подчеркивал неоднозначность характеристики финансового контроля в целом, когда одни специалисты трактуют формы контроля как составляющие метода, а другие наоборот – методы закладывают в основу классификации его форм [15, с. 47]. Возможно, критерием разграничения в этом случае должна быть позиция относительно соотношения с правовой точки зрения категорий «форма» и «метод» и установленный соответственно критерий классификации контроля по видам.

Так, А.А. Анисимов классифицирует финансовый контроль по видам: 1) в зависимости от времени проведения (предварительный, текущий и последующий); 2) по иерархии органов контроля (парламентский, институциональный, административный, внутриведомственный и местный) [29, с. 24-25]. Ревизию, обследование, инспекцию и надзор ученый относит к методам [29, с. 25]. Л.Н. Крамаровский разделяет основания для классификации финансового контроля: 1) по сферам управления деятельностью (общий и специальный); 2) по субъектам контроля: партийный (государственный: надведомственный, ведомственный и внутриведомственный) и общественный; 3) по времени осуществления (предварительный и последующий) 4) по источникам (документальный и фактический). К методам контроля ученый относит проверку и ревизию [30, с. 12-61]. С.Д. Цыпкин также характеризует предварительный, текущий и последующий контроль по времени осуществления, а к методам относит – рассмотрение финансово-плановых актов, проверку, изъятие документов, заслушивание отчетов и докладов, работу с жалобами, анализ практики, ревизию [31 с. 91-92]. То есть, учеными в данном случае вообще не поднимается вопрос относительно форм финансового контроля.

М.М. Ровинский отмечал, что в зависимости от методов осуществления контроля его формы делятся на такие виды, как предварительный, текущий, последующий, документальный, фактический, оперативный [32, с. 10]. Предварительный, текущий и последующий контроль И.А. Белобжецкий рассматривает исключительно как формы контроля, в то же время характеризуя ревизию, тематическую проверку и счетную проверку отчетности также как формы последующего контроля [15, с. 52-53]. Навряд ли метод контроля является ключевым основанием при классификации его на предварительный, текущий и последующий. В данном случае все-таки целесообразнее исходить из характеристики именно временных рамок его проведения.

Справедливым является замечание О.Ф. Андрейко, которая при характеристике видов контроля считает важным что, кого и как мы хотим контролировать [33, с. 85]. Далее ученая классифицирует государственный контроль: 1) в зависимости от субъектов осуществления (общий и специальный); 2) в зависимости от времени проведения (предварительный, текущий и последующий); 3) с точки зрения организационных взаимосвязей контролирующего субъекта и подконтрольного объекта (внешний и внутренний) [33, с. 86-93]. К методам контроля автор относит тематические проверки, рейды, обработки материалов, доклады, лабораторные методы, рекомендации, поощрения и т.д., к формам – мониторинг, ревизии, проверки [33, с.182, 184, 185].

Поднимая вопрос о необходимости четкого разграничения как видов и методов финансового контроля, так и его форм мы исходим из этимологического значения таких категорий, когда под «формой» (лат. «forma») следует понимать внешний вид предмета, внешний контур или внешнее выражение какого-либо содержания [34, с. 1417]. «Метод» (от греческого «methodos» - «путь исследования») означает способ достижения какой-либо цели, решения конкретной задачи, совокупность приемов или операций и т.д. [34, с. 795]. То есть, понятие формы связано с внешней характеристикой явления, а метода – с внутренней. Исходя из этого, представляет интерес позиция Е.Ю. Грачевой, которая в качестве основания классификации финансового контроля закладывает субъектную и объектную составляющие, время проведения, и выделяет его виды: 1) по субъектам осуществления: а) государственный

(общегосударственный, ведомственный, внутрихозяйственный и муниципальный); б) независимый; 2) по времени (предварительный, текущий и последующий); 3) по объектам (бюджетный, налоговый, банковский, валютный) [35, с. 72].

При определении форм финансового контроля следует исходить из соотношения содержания и формы как философских категорий, которые отражают взаимосвязь двух сторон определенного явления. Форма финансового контроля позволяет с правовой точки зрения определить разрешенные пределы контрольных действий, которые в целом направлены на выполнение функций финансового контроля.

Таким образом, форму государственного финансового контроля можно определить, как внешнее выражение практической реализации действий государственных органов, направленных на реализацию специфических задач и функций в процессе применения установленных методов контроля финансово-хозяйственной деятельности подконтрольных субъектов. Исходя из этого необходимо согласиться с позицией ученых, которые к формам финансового контроля относят ревизию, проверку, надзор, учет [35, с. 62; 36, с.106; 37, с. 32-35].

Соответствующие формы финансового контроля должны быть прямо определены нормативно-правовыми актами, регламентирующими деятельность соответствующих органов контроля. Именно формы контроля носят динамичный характер, поскольку сложные процессы построения правового государства, перестройка экономики, изменение форм собственности побуждают к поиску форм государственного финансового контроля, которые бы не были связаны с прямым вмешательством государства во внутреннюю оперативную управленческую деятельность субъектов, и вместе с тем, обеспечивали контролируемость соответствующих процессов [33, с. 186].

Соглашаясь с тем, что аудит – это процесс, хотелось бы добавить, что государственному финансовому контролю в целом присуща подробная процедурно-процессуальная регламентация. Для обеспечения эффективности контрольной функции нужен четкий, отлаженный и закрепленный в нормативных актах механизм ее действия. Формы и методы государственного финансового контроля проводятся в отношении конкретных лиц, то есть законодательно определен круг участников процессуальных финансовых отношений, их процессуальные права и обязанности. Осуществление государственного аудита на практике происходит в рамках контрольно-процессуальной деятельности специальных органов, применяющих определенные методы в процессуальных рамках.

Таким образом, государственный аудит следует рассматривать именно как самостоятельную форму государственного финансового контроля. Такой подход к определению понятия государственного аудита позволяет выделить специфику организации контрольных процедур соответствующих субъектов.

References:

1. On approval of the Concept of implementation of the state policy in the sphere of reforming the system of state financial control until 2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dd. 10.05.2018 No. 310-r. UPL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/310-2018-p/stru> (in Russian).
2. *Derekon V. M.* (2007). Audit as a form of financial control and a component of the administrative and legal infrastructure for the detentization of economic relations in Ukraine: dis ... PhD in Law: Specialist. 12.00.07 / Vladimir Derekon. Irpin: National University of State Tax Service of Ukraine. 261 p. (in Ukrainian).
3. *Mukhataev A. A.* (2006). Legal status and legislative basis of the control powers of the bodies of the State Control and Audit Service: Autoref ... Candidate of Juridical Sciences: special. 12.00.07 / Andrey Alexandrovich Mukhatayev. Kh.: Yaroslav Mudryi National Law Academy of Ukraine. 20 p. (in Ukrainian).
4. *Manchenko. O. B.* (2011). Financial and legal regulation of audit activity in Ukraine: dis ... Candidate of Juridical Sciences: Specialist. 12.00.07 / Olena Vitalievna Manchenko. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs. 219 p. (in Ukrainian).
5. *Hetmanets A. P.* (2009). Legal regulation of budgetary control in Ukraine: dis ... Candidate of juridical Sciences: special. 12.00.07 / Kharkiv: Kharkiv National University of Internal Affairs. 456 p. (in Ukrainian).
6. *Garashchuk V. M.* (2003). Theoretical and legal problems of control and supervision in public administration: dis... Candidate of Juridical Sciences: Specialist. 12.00.07 / Yaroslav Mudryi National Law Academy of Ukraine. 386 p. (in Ukrainian).
7. *Aparova A. M.* (2009). Legal support of the financial control of the activity of the authorities: dis ... Candidate of Juridical Sciences: special. 12.00.07 / National University of Bioresources and Environmental Management of Ukraine. 220 p. (in Ukrainian).

8. *Savchenko L. A.* (2008). *Legal Basics of Financial Control: Manual* / L.A. Savchenko. M.: Yurinkom Inter. 504 p. (in Ukrainian).
9. *Financial law: textbook* / O.N. Gorbunova, E.Yu. Gracheva, G.P. Tolstopyatenko. M.: TC Welby: Prospekt, 2003. 354 p. (in Russian).
10. *Kocherin E. A.* (1982). *Control in the system of management of socialist proizaodstvo. Issues of theory and practice.* M.: "Economics". 214 p. (in Russian).
11. *Belukha N.T.* (1996). *Theory of financial and economic control and audit: textbook* / M.T. Belukha. - M.: LLC "Vlad and Vlad". 320 p. (in Ukrainian).
12. *Gracheva E.Yu., Tolstopyatenko G.P., Ryzhkova E.A.* (2004). *Financial control: manual.* Moscow: "Cameron". 272 p. (in Russian).
13. *Rodionova V.M., Shleynikov V.I.* (2002). *Financial control: textbook.* MOSCOW: IDFBK-PRESS. 320 p. (in Russian).
14. *Voznesensky E. A.* (1973). *Financial Control in the USSR: Monograph* / E.A. Voznesensky. Moscow: "Legal Literature". 134 p. (in Russian).
15. *Belobzhetsky I. A.* (1989). *Financial control and new economic mechanism* / I.A. Belobzhetsky. M.: Finance and Statistics. 256 p. (in Russian).
16. *Lunev E. A., Studenikin S.S., Yampolskaya T.A.* (1948). *Socialist legality in the Soviet state administration.* Moscow: YURIZDAT. 122 p. (in Russian).
17. About audit activity: Law of Ukraine dd. 22.04.1993 No. 3125. UPL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3125-12> (in Russian).
18. About the Accounting Chamber of Ukraine: the Law of Ukraine of 11.07.1996, No. 315. UPL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315/96-bp> (in Russian).
19. *Bugaenko V. G.* (2010). *Activities of a budget institution as an object of public financial audit // Accounting, analysis and audit.* No. 7. P. 230-236. (in Ukrainian).
20. *Kinashchuk L. L.* (2009). *Financial and legal grounds for the emergence and establishment of audit control in Ukraine // Bulletin of the Ministry of Justice of Ukraine.* No. 2. P. 72-78. (in Ukrainian).
21. *Sukhareva L. A., Fedchenko T. V.* (2006). *Audit of the efficiency of the use of budgetary funds: contradictions in the formation of the conceptual apparatus.* Finance of Ukraine. No. 8. P. 125-131. (in Ukrainian).
22. *Kinashchuk L. L.* (2004). *Organization and legal support of audit activity in Ukraine // Financial law.* No. 1. P. 28-30. (in Ukrainian).
23. *Arenas E. A.* (1995). *Audit* / E.A. Arenas. - M.: Finance and Statistics. 558 p. (in Russian).
24. *Zhyrnaia Zh. A.* (2010). *Concept of building an integrated system of public audit* / J.A. Fat // *Bulletin of the NBU University of Banking.* No. 3. P. 292 - 296. (in Ukrainian).
25. *Budget Code of Ukraine: Law of Ukraine of 08.07.2010.* No. 2456 // NW. 2010. No. 50-51. Art. of the Law of Ukraine No. 2456 // SZ. 2010. 572. (in Ukrainian).
26. *On the basis of state financial control in Ukraine: View* 26.01.1993, No. 2939. UPL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12> in Ukrainian).
27. *Economic Code of Ukraine: Law of Ukraine dd. 16.01.03* No. 436 // *Verkhovna Rada of Ukraine Bulletin.* 2003. NN 18 -22, art. 144. (in Ukrainian).
28. *On Approval of the Procedure of Conducting Budget Programs by the State Financial Inspectorate, its territorial bodies of the state financial audit: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 10, 2004* No. 1017 // *Official Journal of Ukraine.* 2004. No. 32. Art. 2144 (in Ukrainian).
29. *Anisimov A. A.* (1966). *Financial control in capitalist countries* / A.A. Anisimov. M.: "Finance". 110 p. (in Russian).
30. *Kramarovsky L. M.* (1988). *Revision and control: textbook.* - 4th edition, revision and addition / L.M. Kramarovsky. M.: Finance and Statistics. 186 p. (in Russian).
31. *Soviet Financial Law: textbook* / Under edition of V.V. Wordless, S.D. Tsympkin. M.: Yurid. lit., 1982. 424 p. (in Russian).
32. *Rovinsky N. N.* (1947). *Financial Control in SRSR* / N.N. Rovinsky. - M.: Gosfinizdat. 105 p. (in Russian).
33. *Andriyko. O. F.* (2004). *State control: organization-legal foundations* /O. F. Andriyko. K.: Naukova Dumka. 300 p. (in Ukrainian).
34. *Soviet Encyclopedic Dictionary* / M. S. Gilyarov, A. A. Gusev, I. L. Knunyants edited by A. M.

Prokhorova. - 3rd edition M.: 34. "Soviet Encyclopedia", 1984. 1600 p. (in Russian).

35. *Gracheva E. Yu., Horina L. Ya.* (2005). State Financial Control: course of lectures /E. Y. Gracheva, L. Khorina. - M.: TC Welby, Izdvo Prospekt. 272 p. (in Russian).

36. *Buddy B. N.* (2004). Improvement of legal regulation of tax control in the Russian Federation: dis. ... Candidate of Juridical Sciences: special. 12.00.14 / V. N. Druzhinin. - Moscow: Moscow State Institute of International Relations (University). 212 p. (in Russian).

37. *Kuznechenkova V. E.* (2004). Tax process: theory and problems of law enforcement: monograph / V.E. Kuznechenkova. - Moscow: PolygraphOpt. 506 p. (in Russian).

Некоторые аспекты определения государственного аудита

Лебединская Ольга Юрьевна, e-mail:lebedynska@i.ua
Хмельницкий университет управления и права, Украина

Аннотация. В статье исследованы основные теоретико-методологические подходы к определению понятия финансового контроля с целью анализа характеристик государственного аудита как одной из его форм. Выделено ряд подходов к определению финансового контроля: 1) как регламентированной нормами права деятельности специально уполномоченных субъектов; 2) как завершающей стадии процесса управления, сердцевинной которой является механизм обратной связи; 3) как неотъемлемой составляющей процесса принятия и реализации управленческих решений, непрерывно участвующей в этом процессе от его начала и до конца; 4) как основанной на нормах финансового права системе органов и предприятий относительно проверки законности и целесообразности формирования, распределения и использования денежных фондов государства; 5) как реализации контрольной функции государственных финансов; 6) как способа обеспечения законности и финансовой дисциплины. Определена управленческая природа института финансового контроля. Критически рассмотрен вопрос об отсутствии четкого законодательного определения понятия государственного аудита, как вида, формы или метода государственного финансового контроля, что создает терминологическую путаницу и негативно отражается на эффективности процедур проведения государственного аудита. Определено соотношение таких категорий, как «форма» и «метод» контроля, что позволило охарактеризовать государственный аудит как самостоятельную форму государственного финансового контроля и выделить специфику организации контрольных процедур соответствующих субъектов.

Ключевые слова: контроль, финансы, финансовый контроль, государственный аудит, финансовый аудит.

THE BIG CITY OF THE BLACK SEA REGION AS AN OBJECT OF STUDYING AND PREVENTING CORRESPONDING PROPERTY AGAINST PROPERTY

Alexander I. Ostrogladov

Head of the seaside area Police Department in Odessa,
the Main Directorate of the National Police in Odessa region
e-mail: an.babenko@ukr.net

Abstract. The article presents the results of a scientific study of the phenomenon of selfish crime against property in the cities of the Black Sea region of Ukraine. The concept of mercenary crime against property is defined, their types are presented. The results of quantitative and qualitative indicators of these crimes for 2015-2016 are presented. Various approaches to the classification of territories are analyzed. Arguments are given for the relevance and practical significance of research on mercenary crime against property in a territorial section. A personal approach to the study of regional features of the phenomenon of selfish crime against property in large cities is proposed.

The results of quantitative and qualitative indicators of these crimes for 2018 are presented. It has been established that the level of concentration of selfish crimes against property in the territory of large cities of the Black Sea region is distinguished by marked territorial differences. If in Kherson about 3642 crimes against property are committed every year, then in Nikolaev there are 6201 cases, and in Odessa - 10389 crimes. The distribution of mercenary crimes between the districts of the big city is also uneven. For example, only in the Kiev district of Odessa annually 1956 crimes of this category are committed, whereas in Malinovsky district - 2321, in Kiev district - 2706, and in Primorsky district - 3406 crimes. A similar situation is observed in other districts of large cities in this region.

It has been stated that a significant reserve on improving the practice of combating crimes in the big city of the Black Sea region is contained in quality information and analytical providing, which is based on the identification of patterns and the localization of hearth of concentration of mercenary crimes against property in the city.

The necessity of taking into account during organization by law enforcement the practice of preventing crime of the existence of five types of zones by signs of the attractiveness of mercenary crimes in the big city of the Black Sea coast, is argued: *a) city center* – is characterized by the concentration of a large number of retail chains, banks, diverse elements of business, economic and cultural structures. Here, favorable opportunities for improving property crimes (pickpocketing, stealing from cars, offices, shops, robberies) is the factor of reduced informal control by society; *b) the districts of the city adjacent to the centrals* are also characterized by weak social control along with a large concentration of trading companies, large shops, industrial enterprises. In these districts arise favorable conditions for thefts, robberies, brigandages, frauds; *c) entertainment quarters* – concentrated near ports, railway stations, bus stations, cultural monuments, recreation zones, in specially designated, easily accessible places. The atmosphere of celebration and carelessness reigns in them. In the large cities of the Black Sea region, they attract potential victims and criminals, creating favorable conditions for attacking imprudent victims; *d) districts of expensive mansions* – places of compact accommodation of wealthy citizens. As a rule, such territories are attractive for representatives of organized and professional crime. Criminal encroachments here are distinguished by thorough planning and preparation, the use of various techniques of penetration into houses (including psychological ones, for example, under the guise of technical maintenance, etc.), detailed study of the ways of committing a crime, the use of modern technical devices, knowledge of modern achievements science and technology, etc. ; *e) intracity intermediate or peripheral zones* – territories of social and infrastructural decline. They are characterized by the dominance of adverse socialization conditions, the residing of a large number of unreliable, incomplete, or “difficult families” - people with disabilities, marginals, previously convicted, alcoholics, drug addicts, etc. Adolescents and adults in such districts are exclusively concerned with survival problems. Such districts generate criminal behavior not only within the district, but also export it to other territories.

Key words: mercenary crime against property, regional features of crime, region, city, Black Sea region, prevention of crime.

Постановка проблеми. Останнім часом вивчення злочинності у територіально-просторовому і регіональному вимірі розглядається в якості однієї з найбільш актуальних наукових проблем і стало обов'язковим атрибутом сучасних кримінологічних досліджень. Сучасна міська злочинність проти власності характеризується швидкістю кількісно-якісних змін, високим рівнем латентності,

неоднозначністю у підходах до її вивчення та реагування. Все це призводить до помилок у науково-практичному розумінні самого феномена міської злочинності; розширення осередків концентрації злочинності (в тому числі корисливої спрямованості); появу нових форм та видів вчинення злочинів корисливої спрямованості проти власності; відставання практики запобігання злочинності від реалій сьогодення. Наведене обумовлює необхідність **актуалізації** наукових досліджень злочинності у містах, особливо корисливої спрямованості, як найбільш значного сегмента злочинів проти власності.

Аналіз наукових досліджень та наукових публікацій. Проблемам вивчення злочинності у великих містах, в тому числі і у сфері охорони власності у різні роки приділяли увагу як зарубіжні, так і вітчизняні вчені. Так, Є.Ф.Азаров досліджував цю тему у межах запобігання корисливим злочинам на залізничному транспорті[1]; С. М. Алфьоров аналізував корисливу злочинність у розрізі аналізу та запобігання злочинності у курортному регіоні [2]. А. М. Бабенко приділяв увагу вивченню регіональних особливостей корисливої злочинності проти власності [3;5;4], В.С.Батиргарєєва вивчала вказаний феномен у ході вивчення соціально-правових та кримінологічних проблем розбоїв, а пізніше – рецидивної злочинності [7; 8]. В.О. Берзін присвячував увагу цій проблематиці під час вивчення злочинності мігрантів в особливо великому місті [9]. Крім цього І. П. Портнов, В. П. Філонов та Д.В.Федоренко вивчали корисливу злочинність у ході вивчення стану та детермінації злочинності в особливо великому промисловому місті[18; 19]; А.М.Бабенко, В.Я. Конопельський та І. М. Чекмарьова – під час вивчення злочинності у прикордонних регіонах Півдня України[6]; В. І. Шакур досліджував корисливу злочинність проти власності у рамках вивчення впливу урбанізації на злочинність[20] і т.д.. З представлених даних чітко простежується, що проблема вивчення корисливої злочинності проти власності у великих містах Причорноморського регіону не виявилася предметом самостійного аналізу.

Мета статті. Полягає у з'ясуванні теоретичних та прикладних проблем визначення великого міста у Причорноморському регіоні в якості об'єкта дослідження з метою вдосконалення запобігання корисливим злочинам проти власності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж перейти до розкриття теми нашого дослідження визначимося з основними категоріями нашого дослідження такими, як «місто», «велике місто», «корислива злочинність проти власності», «Причорноморський регіон». Саме вони і знаходяться в основі розв'язання цієї частини нашої роботи.

У кримінології під великим містом розуміється історично сформований населений пункт регіоноутворюючого значення з високим рівнем урбанізації, населення якого нараховує понад один мільйон осіб, зайнятих не сільськогосподарською діяльністю, а виконанням виробничих функцій у промисловості, а так само у сфері обслуговування, адміністрування тощо, та який у кримінологічному сенсі виступає об'єктом забезпечення від чисельних злочинних загроз шляхом реалізації системи сучасних запобіжних заходів [10,с.1]. За результатами дослідження І.Й.Магновського ефективна регіональна структура територіального устрою держави є відображеною у дев'яти самобутніх регіонах: 1) Кримський (Автономна Республіка Крим) з центром – місто Сімферополь; 2) Слобожанський (Харківська, Сумська, Полтавська області) з центром – місто Харків; 3) Донбаський (Донецька, Луганська області) з центром – місто Донецьк; 4) Подніпровський (Черкаська, Кіровоградська, Дніпропетровська, Запорізька області) з центром – місто Дніпропетровськ; 5) Причорноморський (Одеська, Херсонська, Миколаївська області) з центром – місто Одеса; 6) Подільський (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області) з центром – місто Вінниця; 7) Поліський (Київська, Чернігівська, Житомирська області) з центром – місто Житомир; 8) Волинський (Волинська, Рівненська області) з центром – місто Луцьк; 9) Карпатський (Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька та Закарпатська області) з центром – місто Львів [15,с.29]. *Корисливу злочинність проти власності* у кримінології розуміють як сукупність злочинів проти власності, які пов'язані із оберненням чужого майна на користь винного чи інших осіб (статті 185-187, 188¹ – 191 КК України). Зокрема, згідно до кримінального законодавства до таких відносяться: крадіжки, грабежі, розбої, вимагання, шахрайства і т.д. [13,с.124-129]. Таким чином, корислива злочинність проти власності, як об'єкт дослідження являє собою сукупність злочинів, які відносяться до цієї категорії кримінальним законом України. У свою чергу, міська злочинність є такою, що вчиняється на території населених пунктів, які відносяться офіційною статистикою до міських [12,с.12]

На сьогодні міські території Причорномор'я України – міста Одеса, Херсон та Миколаїв є осередками науково-технічного, туристичного, соціально-культурного і економічного потенціалу. Вони здійснюють великий вплив на прилеглі до них території і являють собою великі кримінологічні центри зосередження злочинності і є вкрай привабливими територіями для осіб, які вчиняють корисливі злочини проти власності. Між тим, рівень концентрації корисливих злочинів проти власності на території великих міст є не однаковим. Так, якщо у Херсоні щорічно вчиняється близько 3642 злочинів проти власності, то у Миколаєві їх нараховується – 6201 випадки, а у Одесі – 10389 злочини. Нерівномірним є і розподіл корисливих злочинів між районами великого міста. Наприклад, тільки у Київському районі міста Одеси

щорічно вчиняється 1956 злочинів вказаної категорії, тоді, як у Малиновському – 2321, у Київському – 2706, а у Приморському – 3406 злочини проти власності[22]. Тобто у великих містах Причорномор'я України спостерігаються помітно виражені територіальні відмінності у кількості вчинюваних злочинів проти власності, які подекуди перевищують двох – трьох кратні розміри. Багато в чому така ситуація пов'язана із інфраструктурними особливостями великого міста, характером забудови його територій, специфікою транспортного сполучення, взаємозв'язками між окремими територіями, особливостями маятникової міграції населення тощо.

Нагадаємо, що основні структурні елементи міста включають у себе: райони, мікрорайони (групи мікрорайонів), квартали, вулиці, будівлі тощо [17,с.42-44].

Великі міста, як правило, є високо урбанізованими центрами агломерації зі складною структурою. Забудова великих міст характеризується особливостями їх планувальної структури у поєднанні зі специфікою адміністративного поділу. Внутрішня будова великого міста поділяється на принципово відмінні зони, які формуються за типовими та функціональними закономірностями їх утворення. Найчастіше велике місто утворюють: історичне ядро міста (територія на якій зосереджені найбільш цінні архітектурно-історичні та адміністративно культурні споруди); центральна зона (де містяться будівлі, які виконують адміністративні, ділові, культурні, наукові, торгівельні і т.д. функції); зовнішня зона міста (знаходиться за межами центральної міської території, яка виконує функції периферійних зон); приміська зона (велике кільцеве утворення – зовнішній пояс міста) [17,с.42-44]. Особливості забудови цих територій є різними, так само, як і способи і концентрація територією злочинів проти власності також є відмінними. Так, якщо приміська зона характеризується переважно домінуванням забудови приватного сектору і підвищеною насиченістю крадіжок із приватного сектору (з низьким рівнем кишенькових крадіжок, епізодичними випадками грабежів та розбоїв), то центральна зона міста, навпаки, характеризується підвищеним рівнем кишенькових крадіжок, грабежів та розбоїв. Відмінними ці території є за способом і за предметом посягання на власність. Наприклад, якщо для приміської зони найчастіше є характерним викрадення приватного майна із приміщень незначної вартості, то історична зона і центр відрізняються збільшенням викрадань із місць публічного користування, квартир із більш високою вартістю. Останні викрадення характеризуються більш високою професіоналізацією злочинців і витонченістю способів вчинення і приховування слідів злочину.

Зазвичай, вся територія великого міста поділяється на дві частини: забудовану територію, що міститься у межах міської забудови і територію, розташовану за межами забудови. У складі великих міст можна виділити наступні основні зони: селитибна – територія розміщення житлових районів, мікрорайонів, громадських будівель і споруд; промислова – де розміщуються промислові, господарські, енергетичні підприємства, об'єкти обслуговування населення, пов'язані з ними транспортні та інші об'єкти; комунально-складська – пристосована для розміщення складів, гаражів, автобаз, парків громадського транспорту; зовнішнього транспорту – місця розміщення вокзалів, портів і транспортних будівель і споруд; зона відпочинку – території розміщення міських парків, пляжів, спортивних споруд, театрів; кафе, ресторанів і інших місць відпочинку. Крім цих основних зон виділяють території підсобних господарств, кладовищ тощо[17,с.42-44].

Кримінологічного значення набуває той факт, що великі міста поділяються на декілька великих міських районів. Завдяки цьому додатково створюється ціла система житлових районних центрів, які поєднуються між собою і міським центром магістральними вулицями. Таким чином велике місто, як об'єкт кримінологічного захисту, являє собою складний ансамбль вилиць, будівель, магазинів, площ та парків. Кожен житловий район являє собою велику структурну одиницю території селитьби[17,с.42-44].

Житлові райони і мікрорайони великого міста (в тому числі і Причорноморського регіону) забудовуються будівлями різноманітного призначення і експлуатаційного режиму. Як правило, велике місто складається з наступних зон: житлова, шкільна, господарська, обслуговуюча, культурно-побутова тощо [17,с.42-44]. В залежності від планувальної ситуації житловий район проектується або у вигляді групи мікрорайонів з населенням від 6 до 18 тис. осіб у кожній, або у вигляді єдиної території укрупнених районів з населенням від 25 до 35 тис. осіб. Планувальна структура мікрорайону складається з окремих груп житлових будівель з населенням від 2 до 3 тис. осіб. у кожній[17,с.42-44].

Найчастіше корисливі злочини проти власності вчиняються практично у всіх районах та мікрорайонах типової багатоповерхової житлової забудови, а також у середмісті. Але за даними сучасних кримінологічних досліджень, розподіл корисливих злочинів проти власності на вище описаних територіях великих міст не є однорідним. Як правило, корисливі злочини у великому місті концентруються за трьома основними ознаками: точково, лінійно, групами [11,с.46-62; 4, с.42-60]. Точкова концентрація корисливих злочинів як правило пов'язана із якимось об'єктом, який генерує криміногенну обстановку чи приваблює до себе потенційних порушників (злочинців) та їхніх жертв. Зокрема, такими об'єктами є: нічні клуби, ринки ресторани і паби, лікувальні заклади, міста відпочинку тощо. Лінійний розподіл злочинів

характеризується підвищеною їх концентрацією вздовж доріг, провулків чи пішохідних маршрутів тощо. Груповий розподіл має місце тоді, коли корисливі злочини проти власності здійснюються на одній території (кварталі, мікрорайоні тощо), формуючи окрему групу [11, с.46-62; 4, с.42-60].

Грунтуючись на фундаментальних положень кримінологічної теорії та сучасному досвіді практичної діяльності можна виділити п'ять типів зон за ознаками підвищеної привабливості для корисливих злочинців у великому місті: *Центр міста* – характеризується зосередженням великої кількості торговельних мереж, банків, різноманітних елементів ділових, економічних і культурних структур [21, с.208]. Сприятливі можливості для вчинення злочинів проти власності (кишенькові крадіжки, викрадання із автомобілів, офісів, магазинів, грабежі) тут пов'язані із низьким рівнем неформального суспільного контролю.

Суміжні з центральними райони міста також відрізняються слабкістю соціального контролю на фоні великої концентрації торговельних фірм, великих магазинів, промислових підприємств [21, с.208] з наявністю складної мережі транспортних сполучень, переходів, складної системи вулиць та провулків. В них створюються сприятливі умови для вчинення крадіжок, грабежів, розбоїв та шахрайств.

Квартали розваг – зосереджені поблизу портів, вокзалів, автовокзалів, пам'яток культури, рекреаційних зон, розважальні мережі у спеціально відведених у загальнодоступних місцях і т.д. [21, с.209]. В них панує атмосфера свята і безпечності. В умах великих міст Причорномор'я вони приваблюють потенційних жертв і злочинців створюючи сприятливі умови для нападу на необачних осіб.

Райони дорогих особняків – місця компактного проживання заможних осіб. Як правило, такі території є привабливими для представників організованої та професійної злочинності [21, с.209]. Злочинні посягання тут відрізняються ретельним плануванням і приготуванням, використанням різних прийомів проникнення у будинки (в тому числі і психологічним, наприклад, під виглядом технічного обслуговування), детальним опрацюванням способів вчинення злочину, використанням сучасних технічних пристроїв, знань сучасних досягнень науки і техніки тощо.

Внутрішньоміські проміжні, або периферійні зони – території соціального та інфраструктурного занепаду [21, с.210]. Вони характеризуються домінуванням несприятливих умов соціалізації, проживанням великої кількості неблагонадійних, неповних або «складних родин» - інвалідів, маргіналів, раніше судимих, алкоголіків, наркоманів і т.д. Підлітки та дорослі у таких районах переймаються виключно проблемами виживання. Такі райони генерують злочинну поведінку не лише в нутрі району, а й експортують її на інші території. Представлена вище інформація має важливе профілактичне значення, оскільки істотний резерв із вдосконалення практики запобігання злочинам у великому місті Причорномор'я міститься саме у якісному інформаційно-аналітичному забезпеченні, яке ґрунтується на виявленні закономірностей розподілу і знешкодження осередків концентрації корисливих злочинів проти власності на території міста.

Висновки. Узагальнюючи результати власного дослідження, з метою удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення запобігання корисливій злочинності проти власності у великому місті Причорномор'я можна сформулювати наступні висновки:

1. Останніми роками міська корислива злочинність проти власності у Причорноморського регіону стала значним сегментом загальної злочинності, яка складає від 60 до 70 відсотків від загальної регіональної структури злочинності.

2. Рівень концентрації корисливих злочинів проти власності на території великих міст Причорномор'я є відрізняється помітно вираженими територіальними відмінностями. Якщо у Херсоні щорічно вчиняється близько 3642 злочинів проти власності, то у Миколаєві їх нараховується – 6201 випадки, а у Одесі – 10389 злочини. Нерівномірним є і розподіл корисливих злочинів між районам великого міста. Наприклад, тільки у Київському районі міста Одеси щорічно вчиняється 1956 злочинів вказаної категорії, тоді, як у Малиновському – 2321, у Київському – 2706, а у Приморському – 3406 злочини проти власності. Схожа ситуація простежується і у інших районах великих міст цього регіону.

3. Сучасна міська злочинність проти власності характеризується швидкістю кількісно-якісних змін, високим рівнем латентності, розширенням осередків концентрації злочинності; появою нових форм та видів вчинення корисливих злочинів проти власності.

4. Істотний резерв із вдосконалення практики запобігання злочинам у великому місті Причорномор'я міститься у якісному інформаційно-аналітичному забезпеченні, яке ґрунтується на виявленні закономірностей розподілу і знешкодження осередків концентрації корисливих злочинів проти власності на території міста.

5. Під час організації практики запобігання правоохоронним органам варто враховувати, що існують п'ять типів зон за ознаками підвищеної привабливості для корисливих злочинців у великому місті Причорномор'я:

а) *центр міста* – характеризується зосередженням великої кількості торговельних мереж, банків,

різноманітних елементів ділових, економічних і культурних структур. Сприятливі можливості для вчинення злочинів проти власності (кишенькові крадіжки, викрадання із автомобілів, офісів, магазинів, грабежі) тут пов'язані із низьким рівнем неформального суспільного контролю; б) суміжні з центральними районами міста також відрізняються слабкістю соціального контролю на фоні великої концентрації торговельних фірм, великих магазинів, промислових підприємств. В них створюються сприятливі умови для вчинення крадіжок, грабежів, розбоїв та шахрайств; в) квартали розваг – зосереджені поблизу портів, вокзалів, автовокзалів, пам'яток культури, рекреаційних зон, розважальні мережі у спеціально відведених у загальнодоступних місцях і т.д.. В них панує атмосфера свята і безпечності. В умах великих міст Причорномор'я вони приваблюють потенційних жертв і злочинців створюючи сприятливі умови для нападу на необачних осіб; г) райони дорогих особняків – місця компактного проживання заможних осіб. Як правило, такі території є привабливими для представників організованої та професійної злочинності. Злочинні посягання тут відрізняються ретельним плануванням і приготуванням, використанням різних прийомів проникнення у будинки (в тому числі і психологічним, наприклад, під виглядом технічного обслуговування), детальним опрацюванням способів вчинення злочину, використанням сучасних технічних пристроїв, знань сучасних досягнень науки і техніки тощо; д) внутрішньоміські проміжні, або периферійні зони – території соціального та інфраструктурного занепаду. Характеризуються домінуванням несприятливих умов соціалізації, проживанням великої кількості неблагонадійних, неповних або «складних родин» - інвалідів, маргіналів, раніше судимих, алкоголіків, наркоманів і т.д. Підлітки та дорослі у таких районах переймаються виключно проблемами виживання. Такі райони генерують злочинну поведінку не лише в нутрі району, а й експортують її на інші території.

References:

1. Azarov Ye.F. *Zapobigannya korislivim zlochinam na pasazhirskomu zaliznichnomu transporti UkraYini*: avtoref. dis. ...kand...yurid.nauk: spets.12.00.08. Harkiv, 2017. 20 p. (In Ukrainian)
2. Alforov S. M. *Diialnist orhaniv vnutrishnikh sprav po protydii zlochynnosti u kurortnykh rehionakh (kryminologichne doslidzhennia na materialakh Zaporizkoi oblasti)*: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12. 00. 08. Kharkiv, 2003. 197 p. (In Ukrainian)
3. Babenko A. M. *Zapobihannia zlochynnosti v rehionakh Ukrainy: kontseptualno-metodologichni ta prakseologichni vymiri*: monohrafiia. Odesa: ODUVS, 2014. 416 p. (In Ukrainian)
4. Babenko A.M. *Rehionalni osoblyvosti zlochynnosti u mistakh ta silskykh raionakh Zaporizkoi, Dnipropetrovskoi ta Kharkivskoi oblastei*. Pytannia borotby zi zlochynnistiu: zb. nauk. pr. / redkol.: V.I. Borysov ta in. Khrakiv: Pravo, 2018. S.42-60 p. (In Ukrainian)
5. Babenko A.M. *Teritorialno-prostorovij analiz zlochinnosti u naselenih punktah Odeskoyi oblasti* / A.M.Babenko // Visnik Asociaciyi Kriminalnogo prava Ukrayini. 2017. № 2(9). P. 169-171. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/11_Babenko.pdf. (data zvernennya 10.02.2019). (In Ukrainian)
6. Babenko A.M. *Konopelskij V.Ya. Chekmarova I.M. Kriminologichna harakteristika ta zapobigannya zlochinnosti u prikordonnih regionah Prichornomor'ya materikovoyi Ukrayini*: monografiya. Harkiv: Pravo, 2019. 264 p. (In Ukrainian)
7. Batirgareyeva V. S. *Kriminologichna harakteristika ta poperedzhennya rozboiyiv, poyednanih z proniknenniam u zhitlo: monografiya*. Harkiv: Odissej, 2003. 256 p. (In Ukrainian)
8. Batirgareyeva V.S. *Recidivna zlochinnist v Ukrayini: socialno-pravovi ta kriminologichni problemi: monografiya*. Harkiv: Pravo, 2009. 576 p. (In Ukrainian)
9. Berzin V. A. *Kriminologicheskaya harakteristika i profilaktika prestupnosti migrantov v usloviyah sverhkrupnogo goroda (Na materialah goroda Moskvy)*: dis. ...kandid.yurid.nauk: spec.12.00.08. Moskva, 1999. – 192 p. (In Russian)
10. Bojko V.V. *Kriminologichna harakteristika ta zapobigannya tyazhkim nasilnickim zlochinam proti zhittya ta zdorov'ya osobi v osobливо velikih mistah Ukrayini*: dis. ... kandid. yurid. nauk: 12.00.08. Harkiv, 2018. 280 p. (In Ukrainian)
11. Glavackij O.Z. *Arhitekturno-planuvalni determinanti zon pidvishenoyi kriminogenosti velikogo mista (na prikladi m. Lvova)*. Nauk.-tehn. zb.. Mistobuduvannya ta teritorialne planuvannya. 2016. Vip.60. S.46-62.URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/MTP_2016_60_9 (data zvernennya 10.02.2019).
12. Zavarzin A.V. *Preduprezhdenie pravonarushenij na sele*. Voronezh: Izd-vo Voronezhskogo universiteta, 1983. – 112 p. (In Ukrainian)
13. Moiseyev Ye.M., Dzhuzha O.M., Vasilevich V.V. ta in. *Kriminologichna viktimologiya: navchalnij posibnik*. Za zag.red.prof.O.M.Dzhuzhi. Kiyiv: Atika, 2006. 352 p. (In Ukrainian)
14. Lappo G.M. *Geografiya gorodov*. Moskva.: VLADOS, 1997. 478 p. (In Russian)

15. Magnovskij I. J. *Konstitucijno-pravove reguluvannya teritorialnogo ustroju Ukrayini: istoriya, suchasnist, perspektivi*: avtoref. dis. na здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : spec 12.00.02 «Конституційне право ; municipalne право». Harkiv, 2015. 40 p. (In Ukrainian)
16. Percik E.N. *Geografiya gorodov (geourbanistika)*. Moskva: Vysshaya shkola, 1991. 320 p.
17. Percik E.N. *Goroda mira: Geografiya mirovoj urbanistiki: uch.posobie*. M.: Izd. «Mezhdunarodnye otnosheniya», 1999. 382 p. (In Russian)
18. Portnov I.P. *Problemy profilaktiki prestupnosti v gorodah (po materialam organov vnutrennih del)*: dis. ... dokt. jurid. nauk : 12.00.08. Moskva, 1993. 220 p. (In Russian)
19. Filonov V. P., Fedorenko D.V. *Prestupnost v osobo krupnom promyshlennom gorode: sostoyanie, prichiny i mery po ee preduprezhdeniyu: monografiya*. Doneck : DIVD MVD Ukrainy, 2002. 281 p. (In Russian)
20. Shakun V. I. *Urbanizaciya i zlochinnist: monografiya*. Kiyiv: Vidavnicтво Ukrayinskoyi akademiyi vnutrishnih sprav, 1996. 256 p. (In Ukrainian)
21. Shnajder G. J. *Kriminologiya* / per. s nem. Yu. A. Nepodaeva; pod red. i s predisl. L. O. Ivanova. Moskva: Progress-Univers, 1994. 504 p. (In Russian)
22. Yedinij zvit pro kriminalni pravoporushennya za sichen-gruden 2017 roku / Generalna prokuratura Ukrayini. URL: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820 (data zvernennya: 10.02.2019) (In Ukrainian).
23. Osaulenko O. I. (2007) *Zahalna teoriia derzhavy i prava : navch. posib* [General theory of state and law: textbook. tool]. K.: Istyna [Truth], 2007. 336 p. (In Ukrainian)

БОЛЬШОЙ ГОРОД ПРИЧЕРНОМОРСКОГО РЕГИОНА КАК ОБЪЕКТ ИЗУЧЕНИЯ И ПРЕДОТВРАЩЕНИЯ КОРЫСТНЫМ ПРЕСТУПЛЕНИЯМ ПРОТИВ СОБСТВЕННОСТИ

Остроглядюв Олександр Ігорович, e-mail: an.babenko@ukr.net

Начальник Приморского РО полиции в г. Одесса ГУНП в Одесской области

Аннотация. В статье представлены результаты научного исследования феномена корыстной преступности против собственности в городах Причерноморского региона Украины. Дано понятие корыстной преступности против собственности, приведены их виды. Представлены результаты количественно-качественных показателей этих преступлений за 2015-2016 года. Проанализированы разные подходы классификации территорий. Приводятся аргументы актуальности и практического значения исследований корыстной преступности против собственности в территориальном разрезе. Предложен собственный подход к изучению региональных особенностей феномена корыстной преступности против собственности в крупных городах.

Представлены результаты количественно-качественных показателей этих преступлений за 2018 год. Установлено, что уровень концентрации корыстных преступлений против собственности на территории больших городов Причерноморья отличается заметно выраженными территориальными различиями. Если в Херсоне ежегодно совершается около 3642 преступлений против собственности, то в Николаеве их насчитывается – 6201 случая, а в Одессе – 10389 преступления. Неравномерным является и распределение корыстных преступлений между районами большого города. Например, только в Киевском районе города Одессы ежегодно совершается 1956 преступления указанной категории, тогда, как в Малиновском – 2321, в Киевском – 2706, а в Приморском – 3406 преступления. Похожая ситуация наблюдается и в других районах больших городов этого региона.

Констатировано, что существенный резерв по усовершенствованию практики противодействия преступлениям в большом городе Причерноморья содержится в качественном информационно-аналитическом обеспечении, которое базируется на выявлении закономерностей и локализации очагов концентрации корыстных преступлений против собственности на территории города.

Аргументировано необходимость учета во время организации правоохранительными органами практики предупреждения преступлений существования пяти типов зон по признакам привлекательности корыстных преступлений в большом городе Причерноморья: а) *центр города* – характеризуется сосредоточением большого количества торговых сетей, банков, разнообразных элементов деловых, экономических и культурных структур. Здесь благоприятными возможностями совершенствования преступлений против собственности (карманные кражи, похищения из автомобилей, офисов, магазинов, грабежи) является фактор пониженного неформального контроля со стороны общества; б) *смежные с центральными районами города* также характеризуются слабым социальным контролем наряду с большой концентрацией торговых фирм, больших магазинов, промышленных предприятий. В этих районах

возникают благоприятные условия для совершения краж, грабежей, разбоев, мошенничеств; *в) кварталы развлечений* – сосредоточены вблизи портов, вокзалов, автостанций, памятников культуры, рекреационных зон, в специально отведенных – легкодоступных местах. В них царит атмосфера праздника и безопасности. В условиях больших городов Причерноморья они притягивают потенциальных жертв и преступников, создавая благоприятные условия для нападения на неосмотрительных жертв; *г) районы дорогих особняков* – места компактного проживания зажиточных граждан. Как правило, такие территории являются привлекательными для представителей организованной и профессиональной преступности. Преступные посягательства здесь отличаются тщательным планированием и подготовкой, использованием разных приёмов проникновения в домостроения (в том числе и психологических, например, под видом технического обслуживания и т.д.), детальной проработкой способов совершения преступления, использованием современных технических приспособлений, знаний современных достижений науки и техники и т.д.; *д) внутригородские промежуточные, либо периферийные зоны* – территории социального и инфраструктурного упадка. Характеризуются доминированием неблагоприятных условий социализации, проживанием большого количества неблагонадежных, неполных, либо «сложных семей» - инвалидов, маргиналов, ранее судимых, алкоголиков, наркоманов и т.д. Подростки и взрослые в таких районах заняты исключительно проблемами выживания. Такие районы генерируют преступное поведение не только внутри района, а и экспортируют его на другие территории.

Ключевые слова: корыстная преступность против собственности, региональные особенности преступности, регион, город, Причерноморский регион, предупреждение преступности.

TACTICAL ADMISSIONS OF DISCUSSION OF UNIDUAL DISCUSSION OF MINOR SUSPECT AND ITS METHODS

Prodanets Natalia

Odessa State University of Internal Affairs, Ukraine
e-mail: nata_03031992@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the issue of tactical methods of revealing false statements of underage suspects and ways of overcoming them.

The article examines the criteria for detecting false testimony of a juvenile suspect, identifies the reasons for giving false testimony to a juvenile suspect, notes factors that directly affect the receipt of true testimony and the function of tactical techniques for detecting a juvenile testimony of a minor. The expediency of using tactical methods of revealing the false testimony of a minor suspect is substantiated.

A list of tactical techniques for detecting the false testimony of a minor suspect is provided and suggests their use during interrogation. On the basis of the analysis of scientific works, the list of psychological methods of revealing false statements was investigated and supplemented, psychological methods for emotional sphere, motivational and intellectual were singled out.

Keywords: tactical receptions, false testimony, questioning, investigator, juvenile suspect, counteraction, psychological influence.

Вступ. На шляху до розвитку демократичної правової держави, майбутнє України залежить від підростаючого покоління, яке можна вважати стратегічним резервом подальших реформ. Однак, останнім часом спостерігається емоційна напруга між уразливою категорією осіб, яка переростає у кримінальні правопорушення. Стрімко зростаючі вимоги сучасного суспільства штовхають дітей та молодь на необдумані вчинки.

Зважаючи на те, що Глава 38 КПК України [1], яка регулює кримінальне провадження щодо неповнолітніх, зазнала незначних змін, якість розслідування таких видів правопорушень залишається низькою. Це пояснюється досить складним та особливо напруженим процесом отримання від неповнолітніх осіб криміналістично-важливої інформації відносно вчинення кримінального правопорушення. В силу свого віку, неповнолітній підозрюваний не завжди розуміє сутність досудового розслідування, а тим більше – процес слідчих (розшукових) дій. В даному випадку, на слідчого покладатися особлива місія – врахувати вікові особливості неповнолітнього підозрюваного: що він розуміє? що знає про себе? як оцінює ситуацію? і т.д. Тому проблема достовірності показань неповнолітнього підозрюваного є дуже гострою.

Результати дослідження. Окремі питання виявлення неправдивих показань досліджували: О.М. Цільмак [2], О.М. Процюк [3], В.В. Лавренюк [4], А.Р. Ратінов [5] та ін. Однак, залишається не вирішеним питання тактичних прийомів виявлення неправдивих показань неповнолітніх підозрюваних та способи їх подолання.

Відповідно, **метою статті** є дослідження та обґрунтування тактичних прийомів виявлення неправдивих показань неповнолітніх підозрюваних, а також визначення способів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. Застосовуючи тактику виявлення неправдивих показань неповнолітнього підозрюваного, слідчий повинен володіти: знаннями психології, так як прийоми спрямовані на психіку неповнолітнього; розвиненою логікою, для аналізу показань; знаннями педагогіки, так як слідчий має справу з неповнолітнім та ін.

Відповідно, необхідно звернути увагу на розробку тактичних прийомів виявлення неправдивих показань неповнолітніх підозрюваних та способи їх подолання. Вважаємо, що *застосування слідчими тактичних прийомів у процесі досудового розслідування надасть змогу:* встановити контакт довіри між слідчим та неповнолітнім підозрюваним; викрити факти надання неправдивих показань неповнолітнім підозрюваним; застосувати доцільні способи їх подолання; уникнути психологічного травмування неповнолітнього підозрюваного; швидко та ефективно розкрити кримінальне правопорушення.

Тактичні прийоми виявлення неправдивих показань неповнолітніх підозрюваних – це найбільш раціональні способи впливу слідчого з метою отримання криміналістично-важливої інформації. Застосування тактичних прийомів ґрунтуються на логічності, законності та доцільності.

Основними критеріями виявлення неправдивих показань неповнолітнього підозрюваного є:

- рівень інтелектуального розвитку дитини, який надасть можливість слідчому дійти висновку про її здатність вигадувати обставини подій;
- рівень поінформованості неповнолітнього підозрюваного про обставини події злочину (наприклад, у випадку незнання окремих деталей, які він повинен був знати);
- лексичний запас неповнолітнього, який вкаже слідчому на підготовку щодо дачі показань;

- емоційний стан неповнолітнього підозрюваного;
- схематичність дачі показань, у випадку заздалегідь спланованої розповіді;
- характер відтворення подій (у випадку, коли неповнолітній не припускає аби в його показаннях були неузгодження або неточності);
- стиль викладу інформації, що супроводжується нетиповими реакціями (частота дихання, пітливість та ін.).

Однак, незважаючи на вищезазначені критерії, для слідчого важливо вчасно і правильно виявити причини і обставини, що передували злочинним діям неповнолітнього підозрюваного. *Виявлення неправдивих показань неповнолітнього підозрюваного залежить від:*

- А) ситуації склалась на даний момент – конфліктна (прихована або скрита) чи безконфліктна;
- Б) того, чи особа вже допитувалась раніше (якщо допитувалась раніше, то необхідно врахувати час, обстановку, контакти спілкування) або показання були отримані вперше;
- В) того, чи легко неповнолітній підозрюваний піддається психологічному впливові;
- Г) імовірності наміру змінити свої показання (у тому випадку, коли особа має намір говорити правду і намагається змінити показання);
- Д) того, чи раніше неповнолітній вже притягувався до відповідальності.

Складність виявлення неправдивих показань неповнолітнього підозрюваного, на відміну від неповнолітнього свідка, посилюється і тим, що з ними важче встановити психологічний контакт, який супроводжується пригніченістю, обуренням, агресією. Неповнолітній підозрюваний, на відміну від дорослого, часто не в повному обсязі розуміє, у якому злочині він підозрюється та яке значення і наслідки мають його показання.

Причинами дачі неправдивих показань неповнолітніми підозрюваними можуть бути:

- побоювання відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення;
- психологічний стан (наприклад, розгубленість в силу обставин та подій, що призвів до формування несвідомої дачі неправдивих показань);
- вплив з боку інших зацікавлених осіб (наприклад, осіб, які спонукали неповнолітнього до вчинення злочину);
- несприятлива обстановка (з об'єктивних причин або створена слідчим особисто);
- бажання уникнути кримінальної відповідальності;
- складні умови життя та виховання;
- ставлення неповнолітнього до вчинення ним діяння (наприклад, неповнолітній підозрюваний не шкодує про вчинок);
- нерозуміння того, у здійсненні якого злочину він підозрюється.

Чинниками, які безпосередньо впливають на отримання правдивих показань є:

- специфічний суб'єкт злочину – тобто особа, яка дає показання являється неповнолітньою;
- обмежений час допиту неповнолітнього (ст. 226 КПК України);
- участь під час дачі показань неповнолітнього законного представника (ст. 488 КПК України);
- можливий розлад психічного стану неповнолітнього або відставання в розвитку;
- імовірний високий рівень розумових здібностей.

Враховуючи процесуальне становище неповнолітнього підозрюваного, *тактичні прийоми виявлення неправдивих показань можуть бути спрямовані:* по-перше, на встановлення повної (або часткової) істини; по-друге, на встановлення обмови або самообмови; по третє, на встановлення фактів що мають відношення до іншого кримінального правопорушення.

Основними функціями тактичних прийомів виявлення неправдивих показань неповнолітнього підозрюваного є:

- *комунікативна функція* – тактичні прийоми направлені на спілкування слідчого з неповнолітнім підозрюваним через встановлення психологічного контакту;
- *управлінська (регулятивна) функція* – спрямована на досягнення поставленої мети - встановлення істини через можливість слідчого впливати на ситуацію в процесі спілкування з неповнолітнім підозрюваним;
- *прогностична функція* – застосування тактичних прийомів надають можливість припустити імовірну реакцію на ті чи інші запитання та спланувати подальший хід подій;
- *пізнавальна функція* – спрямована на пізнання та виявлення правдивої інформації;
- *діагностична функція* – направлена на діагностику очікуваного кінцевого результату;
- *аналітична функція* – тактичні прийоми дають можливість з'ясувати причини дачі неправдивих показань неповнолітнього підозрюваного;
- *координаційна функція* – спрямована на координацію та контроль дій з боку слідчого.

Отже, розглянемо детальніше тактичні прийоми виявлення неправдивих показань неповнолітнього підозрюваного.

На підготовчому етапі, так як неповнолітня особа лише підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення (ще не визнана судом в якості обвинуваченого), до проведення допиту, слідчий припускає можливість дачі неправдивих показань, припускає причини та визначає способи їх подолання. Для того аби уникнути чи подолати дачу неправдивих показань неповнолітнім підозрюваним, слідчий:

- 1) ознайомлюється та вивчає раніше отриману інформацію про кримінальне правопорушення за участю неповнолітнього підозрюваного;
- 2) вивчає та аналізує інформацію про особистість злочинця – неповнолітнього підозрюваного, умови проживання, виховання, життєві пріоритети, цінності, слабкі та сильні сторони характеру (наприклад, слідчий враховує хобі чи захоплення неповнолітнього, як інструмент для зацікавлення);
- 3) формує психологічну картину образу неповнолітнього підозрюваного, враховуючи емоційний стан, мотивацію вчинення злочину, розумові здібності (наприклад, слідчий визначає, до якого типу співрозмовників належить неповнолітній підозрюваний);
- 4) визначає імовірність приналежності неповнолітнього підозрюваного до певного типу співрозмовників (боягуз, балакучий, допитливий, тощо);
- 5) складає чіткий план допиту неповнолітнього підозрюваного;
- 6) планує власний стиль поведінки, який найбільше привабить співрозмовника;
- 7) визначає перелік основних та контрольних питань (конкретні та легко сприймаючі), а також їх послідовність таким чином, аби неповнолітній не мав можливості дати неправдиві свідчення;
- 8) формує порядок пред'явлення доказів для підтвердження;
- 9) вирішує питання про те, хто буде залучений в якості законного представника (виключаючи можливість роздратування неповнолітнього щодо присутності під час дачі показань одного із батьків або іншої особи);
- 10) вживає заходи для усунення причин та умов, які можуть негативно вплинути на результат показань неповнолітнього підозрюваного (слідчий особливу увагу приділяє тим моментам, які його можуть дратувати - занадто темна або яскрава кімната для допиту неповнолітнього, розташування стола та незручний стілець, тощо);
- 11) встановлює імовірні причини можливості дачі неправдивих показань неповнолітнім підозрюваним та обирає способи їх подолання;
- 12) визначає прийоми впливу на: емоційну, мотиваційну та розумову сферу;
- 13) планує способи вирішення конфліктної ситуації та варіанти можливості подолання дачі неправдивих показань.

Важливо врахувати: чи вперше проводиться допит неповнолітнього по даній справі; чи не стояв на обліку у психіатричній лікарні неповнолітній; чи раніше не притягувався до кримінальної відповідальності (якщо так, то в якості кого), тощо. Слід пам'ятати, перед слідчим стоїть важливе завдання – спонукати неповнолітнього підозрюваного до правдивих показань, а такі деталі як розсадка учасників допиту має вагоме значення. Для того, аби допитувана особа не чинила опір під час дачі показань, необхідно ретельно підібрати місце за столом таким чином, аби неповнолітній не сидів навпроти слідчого. Адже такий психологічний прийом безпосередньо впливає на свідомість особи, обмежуючи її.

Перед початком допиту, для того, щоб уникнути (або виявити та подолати) дачу неправдивих показань неповнолітнього підозрюваного, слідчий: самоналаштовується на допит за участю неповнолітнього підозрюваного (заспокоїтися, зняти напруженість, бути впевненим, доброзичливим); переконується у відсутності чинників або причин, які могли б спонукати до виникнення конфліктної ситуації або імовірності дачі неправдивих показань.

Безпосередньо, *під час допиту*, ввійшовши в кімнату, де будуть даватись показання, слідчий встановлює психологічний контакт з неповнолітнім підозрюваним.

У випадку, коли слідчий розуміє про те, що неповнолітній підозрюваний налаштований давати неправдиві показання, доречними є застосування таких прийомів психологічного впливу як: *використання особистих якостей неповнолітнього*, коли слідчий враховує психологічні особливості особи, притаманні лише йому; *використання першого враження особистого спостереження слідчого* про налаштування неповнолітнього підозрюваного, коли слідчий фіксує мімічні або емоційні прояви вважаємо, що зазначений прийом виконує орієнтуючу функцію); *використання факту несподіванки*, коли слідчий розпочинає допит з відомих для неповнолітнього фактів, що могло бути несподівано для допитуваного; *використання відволікаючого фактору*, коли слідчий перед початком допиту говорить про події, які не стосуються події кримінального правопорушення; *використання можливості довільного викладу інформації*, коли слідчий врівноважено слухає розповідь особи та аналізує обмови і повторення.

Ю.В. Рудницька [6] зазначає, що до тактичних прийомів виявлення неправдивих показань можна віднести: деталізація показань; демонстрування слідчим своєї поінформованості про обставини вчиненого злочину; психологічний вплив на позитивні якості допитуваного; допущення легенди; відвернення уваги; постановка уточнюючих, контрольних запитань; демонстрація намірів і можливостей слідства зі збирання, дослідження й використання доказової бази [6].

На нашу думку, необхідно доповнити психологічні прийоми, а саме у процесі виявлення неправдивих показань, слідчий застосовує:

1) прийоми впливу на емоційну сферу, а саме:

- використання стану емоційного напруження, який ґрунтується на тому, що слідчий повідомляє неповнолітньому підозрюваному про таку подію чи факти, які б викликали дискомфорт або психічну напруженість;

- різке спростування неправдивих свідчень, коли слідчим пред'являються контрдокази або заперечення хибних показань;

- застосування комбінованого допиту, коли слідчий різко змінює темп (уповільнено та прискорено) та характер постановки (уточнюючі та контрольні) запитань;

- вираження уважності до неповнолітнього підозрюваного, яке полягає у киванні на відповіді, підбадьорливому вимовлянні;

- переключення на факти, які могли б зацікавити неповнолітнього;

- вираження доброзичливості та розуміння;

2) на мотиваційну сферу:

- використання доказової бази, коли у слідчого в наявності декілька доказів, які направлені на спростування неправдивих показань;

- використання обіцянок, які слідчому під силу виконати;

3) на розумову (інтелектуальну) сферу:

- використання штучно створених умов, які спонукають або надихають на дачу правдивих показань;

- застосування психологічної маніпуляції;

- наголошення на моральних позиціях та поглядах;

Також, на нашу думку, слід погодитися з С.В. Белан та Т.О. Луценко [7], які виділяють наступні прийоми впливу як: асоціація за суміжністю - демонстрування місця події або його фотографії асоціює спогади про власні дії, ознаки, переживання допитуваного; контрастність - демонстрування протилежних за якостями предметів, об'єктів, ведеться бесіда про контрастні властивості предметів, явищ, подій (здоров'я – хвороба тощо); перифраза - повторення своїми (іншими) словами проблемної, неправдивої, спірної інформації про подію злочину; демонстрація «незаповненості» - акцентування, підкреслювання розірваних зв'язків у показаннях, білих плям у версії, відсутності фактів, відомостей про осіб тощо; інерція - створення настрою максимальної захопленості з бесіди на сторонні теми, а потім – різке запитання стосовно справи [7].

Висновки. Таким чином, на основі аналізу наукових праць, нами визначені тактичні прийоми виявлення неправдивих показань неповнолітніх підозрюваних та способи їх подолання. Вважаємо, що **тактичні прийоми виявлення неправдивих показань неповнолітніх підозрюваних** – це найбільш раціональні способи впливу слідчого з метою отримання криміналістично-важливої інформації. Застосування запропонованих психологічних прийомів на мотиваційну, емоційну та інтелектуальну сферу повинно ґрунтуватися на логічності, законності та доцільності. Це надасть змогу: встановити контакт довіри між слідчим та неповнолітнім підозрюваним; викрити факти надання неправдивих показань неповнолітнім підозрюваним; застосувати доцільні способи їх подолання; уникнути психологічного травмування неповнолітнього підозрюваного; швидко та ефективно розкрити кримінальне правопорушення.

References:

1. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : vid 13.04.2012 r., № 4651–VI. VVR Ukrainy. 2013. № 9-13. P. 88. (In Ukrainian)
2. Tsilmak O.M. (2011) Klasyfikatsiia definitsii sposobiv brekhni. Sotsialna psykholohiia. Kyiv, 2011. № 2. P.119-122. (In Ukrainian)
3. Protsiuk O.M. (2015) Taktychni pryimy pod chas provedennia dopytu nepovnolitnikh, pidozriuvanykh u konfliktnii sytuatsii. Mytna sprava. № 1 (97), 2015. Ch.2 Knyha 1. P. 88-94. (In Ukrainian)
4. Lavreniuk V.V. (2009) Taktychni pryimy dopytu obvynuvachenykh u konfliktnii sytuatsii pry rozsliduvanni kradizhok, vchynenykh orhanizovanoiu zlochynnoiu hrupoiu V.V. Lavreniuk Aktualni problemy

derzhavy i prava: zbirnyk naukovykh prats. Vyp. 47 / Redkol.: S.V. Kivalov (holova red.) ta in.;vidp. Yu.M. Oborotov. Odesa: Yurydychna literatura, 2009. 360 p. (In Ukrainian)

5. Ratynov A. R. (1982) Lohyko-psykholohycheskaia struktura lzhy y oshybky v svydetelskykh pokazanyiakh A. R. Ratynov, N. Y. Havrylova . Voprosy borby s prestupnostiu. M.: Yuryd. lyt., 1982. Выр. 37. P. 44-57. (In Russian)

6. Rudnytska Yu.V. Taktyka dopytu nepovnolitnykh pidozriuvanykh, yaki vchynyly kradizhky. Yu.V. Rudnytska. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, 2014. Seriiia «Pravo». Vypusk 29. Ch.2. Tom 1. P.100-102. (In Ukrainian)

7. Bielan S.V., Lutsenko T.O. (2009) Psykholohichni pryiony podolannia protydii slidstvu pry provedenni okremykh slidchykh dii. S.V. Bielan, T.O. Lutsenko. Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii. 2009. Vyp.6 P.11- 20. (In Ukrainian)

Тактические приемы выявления ложных показаний несовершеннолетнего подозреваемого и способы их преодаления

Проданец Наталия Николаевна, e-mail: nata_03031992@ukr.net
Одесский государственный университет внутренних дел, Украина

Аннотация. В статье исследуются критерии выявления ложных показаний несовершеннолетнего подозреваемого, выделяет причины даче ложных показаний несовершеннолетними подозреваемыми, отмечает факторы, которые непосредственно влияют на получение правдивых показаний и функции тактических приемов выявления ложных показаний несовершеннолетнего подозреваемого. Обоснована целесообразность применения тактических приемов выявления ложных показаний несовершеннолетнего подозреваемого.

Предоставляется перечень тактических приемов выявления ложных показаний несовершеннолетнего подозреваемого и предлагает их применения во время допроса. На основе анализа научных работ исследованы и дополнен перечень психологических приемов выявления ложных показаний, выделены психологические приемы на эмоциональную сферу, мотивационную и интеллектуальную.

Ключевые слова: тактические приемы, ложные показания, допрос, следовательно, несовершеннолетний подозреваемый, противодействие, психологическое воздействие.

OBJECT AND SUBJECT OF MENTAL VIOLENCE

Ganna M. Sobko

Odessa State University of Internal Affairs

Odessa, Ukraine

e-mail: annuta@ukr.net

Abstract: In the context of our article, it is worth paying attention to the object of mental violence in isolation. Due to the lack of interpretation of physical and mental violence in the scientific works of lawyers, their object is also interpreted differently. Sometimes the authors confuse the object of the attack with the method of attack on him. One of the most important elements of the crime is an object that the author considers necessary to be considered simultaneously with the subject of the crime, since, in the context of the psychological violence itself, the delineation of these two components is a very controversial issue.

Of course, everyone agrees that the object of a crime is that which the criminal act perpetrates, why it inflicts or is likely to cause harm. But on this all unity and ends. The question is, why it is a criminal act that inflicts or is likely to cause harm, is one of the most controversial. Currently, in the domestic science of criminal law, there are two diametrically opposed conceptual approaches to the problem of the object. According to one concept, the object of crimes is the benefits, values, interests, according to another - a set of social relations. Both concepts have their own historical roots and contemporary followers. Significant features and views are discussed in this article.

Keywords: object of mental violence, subject of mental violence, mental and physical abuse, violence, mental coercion

Одним з найвагомiших елементiв складу злочину є об'єкт, який автор вважає необхідно розглядати одночасно з предметом злочину, оскiльки, в контекстi саме психiчного насилля розмежування цих двох складових є дуже дискусiйним питанням.

Отже, стосовно об'єкту, можна зазначити наступне. Вчення про об'єкт злочину – це кращеугольний камiнь вiтчизняної кримiнально-правової науки, однак, як не парадоксально, саме в цьому питаннi менш всього проявляють єднiсть поглядiв его дослiджувачi. Безумовно, всi погоджуються, що об'єкт злочину – це те, на що посягає злочинне дiяння, чому воно наносить або може нанести шкоду. Але на цьому всяка єднiсть i закінчується. Питання же в тому, чому саме злочинне дiяння наносить чи може нанести шкоду, є одним з самих спiрних. В даний час у вiтчизнянiй науцi кримiнального права iснує два дiаметрально протилежних концептуальних пiдхода до проблеми об'єкту. Згiдно однiєї концепцiї, об'єктом злочинiв є блага, цiнностi, iнтереси, згiдно iншої – сукупнiсть суспiльних вiдносин. Обидвi концепцiї мають свої iсторичнi коренi i сучасних послiдовникiв.

Визнання суспiльних вiдносин об'єктом злочинних посягань до недавнього часу вважалось в нашiй науцi єдиною точкою зору. Вперше цю концепцiю як «штучну конструкцiю» з «яскраво вираженим iдеологiчним пiдходом» до поняття об'єкту злочину пiддав рiзкiй критицi С.Б. Гавриш. На його думку, з позицiї теорiї об'єкта як суспiльних вiдносин виходить, що кримiнальне право нiбито «охороняє не матерiальнi цiнностi i блага, життя, здоров'я, природне середовище та iн., а навпаки, якусь форму їх прояву, тi чи iншi зв'язки мiж суб'єктами вiдносин» [1, с.28], тодi як насправдi таким об'єктом, що охороняється є «правове благо» як «певна цiннiсть» [1, с 64-65].

І. В. Самощенко, вважаючи, що «iдея об'єкта як поставлених пiд охорону закону суспiльних вiдносин, надмiрно ускладнена, а часом i надумана в силу того iдеологiчного фактору, який був покладений в її основу», вважає, що «найбiльш вдалим є те розумiння об'єкту злочину, яке досягається за допомогою пояснення через категорiю «iнтерес» [2, с. 114].

Визнання в якостi об'єкта злочину не суспiльних вiдносин, а охоронюваних законом цiнностей, iнтересiв, благ, проти яких направлено злочинне дiяння i яким воно заподiює або може заподiяти шкоду, має мiсце i в пiдручниках з Загальної частини кримiнального права, пiдготовлених науковцями з Києва [3, 123-132] i вченими Московського унiверситету [4, с.207-210].

Отже якщо суспiльнi вiдносини та iнтереси не можуть бути безпосереднiми об'єктами реальних злочинiв, а категорiєю «благо» охопити всi об'єкти неможливо, то, природно, виникає необхіднiсть у встановленнi такої узагальнюючої категорiї. I цiєю категорiєю, як видається, може бути сама людина з її особистими благами, мiсцем iснування, створеними нею громадськими установами та правовими нормами. «Об'єктом злочину –пiдкреслював А. Ф. Кiстякiвський, – може бути, взагалi кажучи, тiльки людина з усiма правами, установами, якi нею як iстотою суспiльною створюються. Тому крiм життя, здоров'я, свободи,

честі, як більш-менш основних об'єктів злочину, так би мовити, створених самою природою, такими є також речі, тварини, навіть відомий лад думок» [5, С.280].

Сучасний дослідник Г.П. Новоселов, ґрунтуючись на тому, що від злочину завжди страждають люди, робить висновок, що об'єктом кожного злочину виступають люди - індивіди або їх малі чи великі групи (об'єднання) або в цілому суспільство (соціум) [6, С. 53-641]. Це в цілому вірне уявлення про об'єкт злочину потребує деякого уточнення, оскільки не всякий злочин посягає безпосередньо на людину, він може завдати шкоди їй опосередковано, за допомогою впливу на умови її життя та середовище проживання. Здійснюючи злочин, винна особа безпосередньо зазіхає не тільки на людей, але і на ті чи інші різновиди, аспекти, прояви життя, діяльність людини, колективів, суспільства, їх безпеку, умови існування і функціонування, тобто на конкретні сфери життєдіяльності людей, що охороняються законом, які і виступають в якості безпосередніх об'єктів злочинів як реальних явищ дійсності.

Об'єктами злочинного посягання можуть бути життя, здоров'я, гідність особистості, природне середовище, громадські та державні встановлення, їх діяльність, умови функціонування і т.д., взагалі те, що існує в реальній дійсності, конкретно відчутного і чому може бути заподіяно реальний збиток, що піддається достовірному визначенню та оцінці, і що взято під охорону кримінального закону, незалежно від того, яке до цього відносяться ті чи інші верства населення.

Таким чином, універсальною категорією, яка здатна охопити собою всі без винятку реальні об'єкти, що охороняються законом, може виступати категорія «сфери життєдіяльності людей».

В контексті нашої статті варто окремо звернути увагу на об'єкт саме психічного насильства. У зв'язку з відмінністю тлумачення фізичного і психічного насильства в наукових працях юристів, так само по-різному тлумачиться і їх об'єкт. Так, наприклад, Шарапов Р. Д. до об'єктів фізичного насильства відносить тільки безпеку життя, безпеку здоров'я, безпеку фізичної свободи. Далі автор заявляє: «не можна зараховувати до об'єктів фізичного насильства статева свобода, статева недоторканість і гідність особистості, так як це соціальні властивості, духовні блага людини, що виступають предметом його духовної (психічної) безпеки» [7, С. 16.]

Нам видається, що автор плутає об'єкт посягання з способом посягання на нього. По-перше, статева свобода та статева недоторканість це не тільки «духовні блага особистості», оскільки вони пов'язані з таким «предметом», як тіло людини. По-друге, навряд чи можна виключати фізичне насильство при посяганні на ці об'єкти, якщо насильство прямо вказано законодавцем в цих складах злочинів. Ми ж не застосовуємо додаткову норму при кваліфікації зґвалтувань, пов'язаних із заподіянням фізичних травм потерпілої, якщо мова не йде про позбавлення її життя. Обидва ці об'єкти і здоров'я, і статева свобода порушуються єдиним способом - насильством.

Ще більш спірним є тлумачення предмета і об'єкта психічного насильства. Оскільки даний вид насильства спрямований проти психіки людини, то саме в аналізі останньої і слід шукати відповіді на питання про предмет і об'єкт психічного насильства. Сама психіка в її біологічному сенсі і є предмет даного виду насильства. Як об'єкт з правових позицій в даному випадку слід визнати, на нашу думку, той суспільний інтерес, який пов'язаний з її нормальним функціонуванням.

На перший погляд спроба дати визначення на основі об'єкта посягання виправдана, як і використання терміна «психічне насильство» як найменування досліджуваного явища. Проте дана позиція не позбавлена недоліків. Перш за все, чи коректно визначено об'єкт посягання? Традиційно вважається, що психіка (грец. Psychikos - «душевний») є особливою формою відображення дійсності або відчуттями, що відображають зовнішню об'єктивну дійсність [8, С. 104-118.]. Останнім часом з'являються й інші точки зору, наприклад, на думку А.Ф. Корнієнко, психікою є особлива властивість мозку, що полягає в його здатності до такої організації фізіологічних (нервових) процесів, завдяки якій забезпечується можливість відображення суб'єктом (носієм психіки) дійсності [9, С. 51.].

У зв'язку з труднощами визначення сутності психіки в медицині, психіатрії і психології виникають складності і в галузях права. Зокрема, все ж таки не зовсім зрозуміло - на що посягає психічне насильство в разі розкриття його змісту через об'єкт посягання: на форми відображення дійсності, на відчуття, на організацію нервових процесів або на інші явища? Більш того, окремим поняттям виступає психічний процес. Даний термін не є тотожним психіці, а позначає форму прояви психіки. Психічний процес проявляється у відчуттях, сприйнятті, мисленні, свідомості, емоціях, почуттях та інших видах.

Чи можна з упевненістю сказати, на що посягає психічне насильство - все ж на психіку або на психічний процес? Можливо, і на окремі його види, наприклад, сприйняття? Однак і це ще не все. У науковому середовищі існує досить давня «психофізіологічна проблема», що стосується взаємозв'язку психічного і фізіологічного, яка не отримала досі остаточного рішення. На наш погляд, фізичне і психічне здоров'я не можна сприймати як різні, окремі речі. Психічне здоров'я не знаходиться в ізольованому стані в надрах людського організму. Торкаючись одного, з великим ступенем ймовірності зміни відбудуться і в

іншому. Так, А.В. Мельник і І.Г. Шелепанова підкреслюють, що, наприклад, від типу нервової системи залежить виникнення таких захворювань, як виразкова хвороба і гастрит [10, С. 134–135].

В даний час до психосоматичних захворювань (тобто захворювань, які є результатом фізіологічних і психічних факторів) відносять артеріальну гіпертензію, виразкову хворобу, бронхіальну астму та ряд функціональних розладів. Дослідження, проведене Р. Аціерно спільно з колегами, підтвердило, що люди похилого віку часто піддаються фізичному, психічному і іншим видам насильства. При цьому психічне насильство, поширене серед осіб зі зниженою соціальною підтримкою, веде до посттравматичних стресових розладів, депресії, а при захворюванні знижує темп відновлення [11, Р. 295–296].

Іноді в літературі зазначається, що об'єктом посягання психічного насильства є безпека людини [12, С. 273.]. Дійсно, не можна заперечувати, що безпека піддається будь-яким загрозам. Однак даний об'єкт є занадто розмитим і, на наш погляд, викличе труднощі при кваліфікації злочинів.

В кінцевому рахунку будь-який злочин можна вважати зазіханням на безпеку людини: насильницьке, корисливе, сексуальне і т.д. Виходить, що безпека буде виступати одним об'єктом для всіх злочинів, що робить їх розмежування складним процесом. Таким чином, об'єкт посягання психічного насильства є складним і включає в себе психіку, психічні процеси, а також фізіологію. У практиці також трапляються випадки, коли фізичне насильство завдає шкоди не тільки анатомічній цілісності організму, але і призводить до негативних наслідків для душевного здоров'я.

Стосовно предмету психічного насильства можна зазначити наступне. Психіка це не тільки властивість високоорганізованої матерії, але і відображення мозком реальної дійсності. Це і процес сигнальної взаємодії живої системи з навколишнім, і продукт цього процесу. Отже, психіка - це явище, яке може характеризуватися і як ідеальне, і як матеріальне. Вона виконує і функції відображення навколишнього світу, і функції орієнтування людини в цьому світі, і регулювання її поведінки. Не випадково питання про співвідношення душі і тіла, тобто психофізична проблема, є однією з найбільш гострих і складних проблем психології і філософії.

Одні філософські школи визнають реальне існування лише психічного (феноменологія духу), інші, навпаки, зводять все лише до матеріального. Разом з тим в науці існує і третій напрямок, який обґрунтовує ідею психофізичного паралелізму, тобто ідею про самостійне і незалежне існування один від одного психічного і фізичного. Ця теорія психофізичної взаємодії, хоча і виходить з існування певного зв'язку і взаємозалежності між психічним і фізичним, не усуває їх самостійності і можливості протиставлення один одному.

Психічне як самостійна субстанція наділяється такими властивостями як безпосередня даність свідомості, хвилювання суб'єкта, непросторовість, безтілесність, недоступність зовнішньому спостереженню, довільність і ін. «Якщо зі словом «психіка», - пише М.Г. Ярошевський, - з'єднати перераховані ознаки, то прірва між життям духовним та тілесним виявиться не тільки величезною, але і непереборно в принципі» [13, С. 22.].

Цілком очевидно, що при такому розумінні психіки питання про психічне насильство взагалі не може навіть ставитися, так як зазіхати на щось неіснуюче неможливо. «Психічне» не можна виводити за межі матеріального світу, так як поза і незалежно від матерії психіка не може існувати. Отже, психіка повинна розглядатися в двох аспектах: по відношенню до зовнішнього світу вона виступає як копія оригіналу, як образ речей, а по відношенню до тіла вона являє собою модель оригіналу, тобто динамічну структуру нервової маси, на яку можливий будь-який зовнішній вплив, в тому числі і насильницький. В даний час все більше посилюються матеріалістичні тенденції в розумінні психіки як діяльності мозку. Психіка визнається продуктом, який не існує і не може існувати поза і окремо від свого органу. «Психічне» тлумачиться як унікальна функція мозку, як специфічна діяльність високоспеціалізованих живих клітин, що функціонують в зв'язку з внутрішніми і зовнішніми впливами.

Ми звертаємо особливу увагу на наведені вище положення і висновки з природничо-наукових досліджень про людську психіку тому, що вони автору видаються вкрай важливими у вирішенні питань, пов'язаних з психічним насильством. Важливо розуміти, що сама психіка складається в ході сигнальної взаємодії індивіда і середовища.

Крім того, необхідно врахувати, що психіка являє собою єдність свідомого і несвідомого. Співвідношення цих компонентів таке, що якщо уявити психіку у вигляді айсберга, то підводна його частина, невидима, значно більша, становить несвідоме. Хоча провідна, визначальна роль належить свідомому - основному регулятору вчинків, і станів людини, не можна скидати з рахунків участь несвідомого в регулюванні певних станів людини і актив її поведінки.

Між поняттями «кримінальна психічна шкода» і «моральна шкода» існує формально-логічне співвідношення перетинання: буває шкода, яка одночасно є кримінальною психічною і моральною (це негативні емоції), разом із тим моральна шкода може завдаватися і юридичній особі, а зазначена психічна шкода полягає не тільки у моральній шкоді. Кримінальний насильницький психічний вплив і кримінальна

психічна шкода, будучи de facto діянням і завданою ним шкодою, de jure можуть відігравати роль різних ознак складу злочину або характеризувати окремі інститути КК України.

Отже, підсумовуючи, ще раз зазначимо: предметом психічного насилля є сама психіка в її біологічному сенсі. Об'єктом на думку автора є той суспільний інтерес, який пов'язаний з нормальним функціонуванням психіки.

References:

1. Gavrish S B Ugolovno-pravovaya ohrana prirodnoj sredy Ukrainy. Problemy teorii i razvitie zakonodatelstva. Harkov: Osnova 1994 640 p.
2. Samoshenko I.V. Otvetstvennost za ugrozu po ugovnomu pravu Ukrainy (ponyatie, vidy, spornye problemy). Dissertaciya ... kand. yurid nauk. Harkov, 1997. 222 p.
3. Kriminalne pravo Ukrayini. Zagalna chastina: Pidruch. /G.V. Andrusiv, P.P Andrushko, V. V. Benkivskij ta in.; Za red P S Matishevskogo ta in. K . Yurinkom Inter, 1997. 512 p.
4. Kurs ugovnogo prava. Obshaya chastT.1: Uchenie o prestuplenii: Uchebник /Pod red N. F. Kuznecovoj I. M. Tyazhkovoj. M.: ZERCALO, 1999 592 p.
5. Kistyakivskij A.F. Elementarnij pidruchnik kriminalnogo prava. Chastina Zagalna. Kiyiv: Izd-e prodavcyami knizhok - Vidavcy F.A. Ioganson, 1891. - 850 p.
6. Novosolov G.P Vchennya pro ob'yeht zlochinu: metodologichni aspekti. M .: NORMA, 2001. 160 p.
7. Sharapov R.D. Ugolovno-pravovaya harakteristika fizicheskogo nasiliya. Avtoreferat doktorskoj dissertacii. SPb., 1999. P. 16.
8. Chuprikova N.I. Psihika i predmet psihologii v svitli dosyagnen suchasnoyi nejronauki. *Pitannya psihologii*. 2004. № 2. P. 104-118.
9. Kornienko A.F. Fundamentalnye problemy psihologii i ih resheniya. *Nauchnyj dialog*. 2014. № 3. P. 51.
10. Melnik A.V., Shelepanova I.G. Vzaimosvyaz psihicheskogo i fizicheskogo zdorovya cheloveka. *Trudy Sovremennoj gumanitarnoj akademii*. 2008. № 12. P. 134-135.
11. Acierno R. et al. Prevalence and Correlates of Emotional, Physical, Sexual and Financial Abuse and Potential Neglect in the United States: The National Elder Mistreatment Study. *American Journal of Public Health*. 2010. Vol. 100. No 2. P. 295-296.
12. Palaciv V.Ye. Fokin M.S. Do pitannya pro kriminalno-pravovogo viznachennya psihichnogo nasilstva. *Visnik togu*. 2013. № 2. P. 273.
13. Yaroshevskij M.G. Psihologiya v XX stoletii. Teoreticheskie problemy razvitiya psihologicheskoy nauki. Izd-vo «Politicheskaya literatura». M, 1971. P. 22.

ОБЪЕКТ И СУБЪЕКТ ПСИХИЧЕСКОГО НАСИЛИЯ

Собко Ганна Миколаївна, e-mail: annuta@ukr.net
Одесский государственный университет внутренних дел
г. Одесса, Украина

Аннотация: В контексте нашей статьи стоит отдельно обратить внимание на объект именно психического насилия. В связи с отсутствием толкования физического и психического насилия в научных трудах юристов, а так же по-разному толкуется и их объект. Иногда авторы путают объект посягательства со способом посягательства на него. Одним из важных элементов состава преступления является объект, который автор считает необходимо рассматривать одновременно с предметом преступления, поскольку в контексте именно психического насилия разграничения этих двух составляющих является весьма дискуссионным вопросом.

Безусловно, все соглашаются, что объект преступления - это то, на что посягает преступное деяние, почему оно наносит или может нанести вред. Но на этом всякая единство и заканчивается. Вопрос же в том, почему именно преступное деяние наносит или может нанести вред, является одним из самых спорных. В настоящее время в отечественной науке уголовного права существует два диаметрально противоположных концептуальных подхода к проблеме объекта. Согласно одной концепции, объектом преступления является блага, ценности, интересы, согласно другой - совокупность общественных отношений. Обе концепции имеют свои исторические корни и современных последователей. Существенные признаки и взгляды которых рассматриваются в этой статье.

Ключевые слова: объект психического насилия, субъект психического насилия, психическое и физическое насилие, насилие, психическое принуждение

APPLICATION OF THE CAPABILITIES OF SYSTEM ANALYSIS IN JURISPRUDENCE DURING THE INTEGRATION OF ANALYTICAL METHODS OF PROCESSING LARGE DATA ARRAYS

Oleksandr M. Zaiets

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Criminology, Forensic Medicine and Psychiatry, Odessa State University of Internal Affairs, Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4426-5241>

e-mail: zaec_1985@meta.ua

Abstract. In the course of large-scale socio-political changes in Ukraine that are reflected in the implementation of legal reforms, the legal system is raised to the level of problems directly related to the solution of urgent problems of legal regulation. System analysis is a complex, multifactorial approach to considering objects of analysis, presenting them in the form of a system that has its elements, connections, structure, functions. The proposed method involves the use of law as the main tool for solving social problems. The starting points for its use are, in particular, the understanding that the problems of development of a country are generated by established behaviors, that is, institutions; to change behavior, and therefore to transform institutions, the best and most effective tools are the laws that can and should be used to stimulate a large-scale transformation of society. Therefore, all of the above arguments demonstrate the complexity of the problem of formulating, adopting and fulfilling the requirements of regulatory acts, which confirms the need to use systematic analysis techniques in jurisprudence and its archival role in the processing of such information. Therefore, all of the definitions listed higher confirm the complexity of the problem of formulating, adopting, and complying with regulatory requirements, which confirms the need to use systematic analysis techniques in jurisprudence and its archival role in the processing of such information.

Keyword: analytical method, system analysis, criminal analysis, jurisprudence, legal system.

Introduction

Today, Ukraine has not only entered the world information space, but has become an integral part of it. This opened the way to virtually unlimited information resources for government and commercial institutions that conduct information and analytical research, which is a necessary component for the organization of work in this direction. However, apart from undeniable achievements, our country has encountered some trends that pose a real threat to the national interests of the state. That is why building the information field of Ukraine in the world information space is not only a matter of prestige but also of national security.

In the course of large-scale socio-political changes in Ukraine that are reflected in the implementation of legal reforms, the legal system is raised to the level of problems directly related to the solution of urgent problems of legal regulation.

The interest in studying the possibilities of systematic analysis in jurisprudence and the integration of analytical methods of processing large data sets, in particular normative legal acts, is becoming more and more intensive in domestic law. The latest developments, as a rule, concentrate on the analysis and evaluation of the legal technology embedded in the Ukrainian reality. Outside the discussion are the general issues of the essence and functioning of the analytical knowledge of the system of law, in particular the rules and principles of their construction, conditions of effectiveness, principles of co-organization in an effectively operating system, conditions of "transfer" from one legal system (industry) to another, mechanisms of functioning and interaction.

Legal science (jurisprudence, jurisprudence - from the Latin jurisprudential) is one of the oldest social sciences. Even ancient Greek philosophy developed the most important theoretical issues of law. The problems of law play an important role in the modern democratic society and in the formation of the rule of law, which contributes to the fact that legal science occupies one of the leading places among the social sciences¹.

The importance of legal technology for legal science is that, by demonstrating the connection and unity of all elements of a particular phenomenon, it allows you to understand its nature, varieties and, thus, to know the legal reality. Exploring the possibilities of legal technology will help to gain a more generalized and in-depth knowledge of specific legal relationships.

In order to increase the efficiency of the work of state bodies, it is necessary to improve the use of legal techniques and technologies. IT and artificial intelligence is by far the most popular area of research for scientists, the most profitable in the field of business and the area that has the most impact on human life - jurisprudence, because artificial intelligence is now being implemented in all spheres of human life, and, changes it accordingly.²

The field of law is also linked to all spheres of human life and cannot stand apart from the development of technological progress and artificial intelligence. This area can and should be an assistant to the legal profession.

¹ Dubovitskiy V. N. (2010) *Sotsiologiya prava: predmet, metodologiya i metody* [Sociology of law: subject, methodology and methods]. Minsk: *Pravo i ekonomika* [Law and Economics], 2010. P. 12. (In Russian)

² Syiryih V. M. (2001) *Logicheskie osnovaniya obschey teorii prava : V 2 t. T. 1: Elementnyiy sostav. 2-e izd., ispr. i dop.* [Logical foundations of the general theory of law: In 2 vols T. 1: Elemental composition. 2nd ed. and ext.] M.: *Yuridicheskii Dom «Yustitsinform»* [Law House "Justinform"], 2001. P. 133. (In Russian)

The information flows include the following main types of information material:

- open periodicals and other scientific and technical, domestic and foreign publications;
- closed publications of public authorities, research institutions and higher education institutions;
- translations of scientific and technical foreign publications;
- manuscript works deposited;
- dissertations, reports on research robots, their registration and registration cards;
- reports on the results of basic and exploratory research;
- Official publications and publications of the State Patent Office concerning domestic and foreign patents and licenses;
- publications with information about inventions and innovative proposals that are distributed for centralized use;
- legal acts, methodological and regulatory documents;
- archival and museum documents and scientific and informational materials.

The aforementioned information materials on different types of media (paper, magnetic, optical, etc.) in conjunction with the reference and search apparatus form help-information funds, specialized funds of governing bodies, research institutions, and higher education institutions and constitute the Unified Distributed Information Fund (hereinafter referred to as ERDIF). ERDIF is completed in accordance with the information needs related to the scientific and technical activities of the research institutions, higher education institutions and scientists. Recording ERDIF should provide for a rational distribution of sources of information, both by topic and by type of document. According to the ERDIF structure, books, brochures, periodicals and other information materials are compiled in different types of media with a total number of more than 3873801 publications (documents). Of these, books account for 84%, brochures - 15%, and periodicals (by number of publications) and other information materials - 1%. By types of publications by purpose, the fund can be divided into official publications (laws, decrees, decrees, orders, directives, military statutes) - 0,5%, scientific publications (reports on research, monographs, theses, dissertations, materials of scientific conferences (seminars), collections of scientific works) - 3,5%, educational publications (textbooks, manuals and tutorials, lectures, advisers, rules, instructions, monuments) - 68%, reference publications - 1,6%, information publications - 26,4%.¹

Nowadays, IT technologies help to free a person from a routine job that does not require a specialist and have specialized knowledge, systematize information, process large amounts of information, work with large databases and more. Also, the latest information technologies are able to process and work with information that requires special knowledge and skills, which is also a significant area of its use.

All this can be used in the work of legal representatives.

For example, law firms, like any other, today cannot exist without IT technology and artificial intelligence to work in the office, but it can be more productive to use, such as creating custom programs for drafting standard forms of contracts, letters, lawsuits and other legal documents. Not all clients of law firms require the preparation of individual documents, for a large number of clients it is sufficient to have a standard document, but given its standard needs and drafted in accordance with the law. All these parameters can be applied in a special program for the preparation of standard documents, which is also the cost of primary legal aid. This will allow the lawyer or lawyer to use their time to work more intelligently, to compose and solve tasks that require high skills and mental ability, to solve non-standard tasks. It will also allow all sections of the population to enjoy legal assistance, which will have a positive impact on society in general and legal relations in society.

Law firms already exist today, for example, to develop programs for predicting the outcome of a court case. This trend is in demand and assists the lawyer in his work, according to the developers themselves. They are now testing and processing this system, its performance and results.

The fact that a lawyer has been engaged in the development of such a program indicates that the work of a lawyer requires modernization and change with time, and it is the representatives of the legal profession who are interested in these changes.

The judicial system of Ukraine is already actively taking advantage of IT technologies and artificial intelligence in its work. We already use a special site to get acquainted with the necessary information, we can make the necessary payment without spending our time to visit the bank, we can submit some documents electronically, we can use an electronic signature to draft and submit some documents, we plan to use typical lawsuits, examples which will be posted on the site and used in simple cases, which also allows a person not to consult a lawyer but to obtain the necessary legal protection. For example, in accordance with the Order of the State Security Administration of Ukraine dated December 22, 2018 No. 628 "On conducting testing of the subsystem "E-court" in local and appellate courts operation of subsystem "E-court" in test mode has started.

In accordance with the requirements of section XI of the Regulation on the automated system of court documents circulation, the acceptance and registration of the procedural documents sent to the court by the participants of the court process should be done from the official electronic addresses (E-cabinets), which they should create in the E-court located at the link: <https://cabinet.court.gov.ua>

According to Part 6 of Art. 6 of the Code of Civil Procedure of Ukraine are obligatory in the Unified Court Information and Telecommunication System (ESITS) their official electronic addresses are registered by lawyers, notaries, judicial experts, state bodies, local self-government bodies and economic entities of the state and communal sectors of economy. Other persons register their official e-mail addresses in the Unified Court Information and Telecommunication System on a voluntary basis. However, taking into account the requirements of section XI of the Regulation on the automated system of court documents circulation for the acceptance and registration of procedural documents sent to the participants of the trial, any registration and processing of procedural documents sent by participants of the process to the court without e-mail addresses (Electronic cabinets) created in ESITS will not be tried by a court.

¹ Bilenchuk P.D., Kofanov A.V., Kobylanskyi O.L., Mishchenko V.B. (2009) *Informatsiina analityka v yurysprudentsii: avtomatyzovani systemy i tekhnologii. Navchalnyi posibnyk* [Information Analytics in Law: Automated Systems and Technologies. Tutorial.]. Kyiv: NNIPSK KNUVS [NNIPC KNUVS], 2009. P. 11. (In Ukrainian)

The procedure provides for obtaining their own electronic digital signature, because, according to clause 2 of part 8 of Article 6 of the Civil Procedure Code of Ukraine, the submission of procedural and other documents, the execution of other procedural actions in electronic form solely with the help of ESITS, is possible only with the use of their own electronic digital signature.

IT technologies and artificial intelligence take away a part of a person's technical work and leave time to perform the intellectual and professional part. For example, when accountants developed special programs to carry out their core business, it was an invaluable contribution to their work. Now no one understands how it was possible to work without these programs. The same contribution can be made to the work of legal professionals, such as, for example, automatic drafting of standard documents, document analysis, forecasting, and the like.

In the near future, according to scientists, artificial intelligence will help the elderly, and all the people who want it, will replace people at airports, hotels and other public places. "Smart homes" will be created to serve all people's needs. Medicine will be more advanced with artificial intelligence, created surgeon robots (Da Vinci Surgical System) is a two-unit unit, the first designed for the surgeon-operator, and the other, a four-handed robot manipulator, is an actuator, one of the hands holding a camcorder that transmits the image of the operated area, the other two in real-time reproduce the movements performed by the surgeon, and the fourth "hand" performs the functions of an assistant surgeon a), for example, will not be tired and make mistakes. This should also change the direction of legal practice. For example, in New York, an artificial intelligence detective uncovered several crimes. The Patternizr algorithm analyzes employee reports to find connections and commonalities between different theft and robbery cases. This helped identify one person who committed these crimes. Patternizr now analyzes 600 violations a week. The algorithm compares new cases with previous cases, revealing similarity in many parameters. The program handles unstructured textual descriptions of events in search of the information it needs. So far, this work has been done by analysts. However, they had neither access to the tens of thousands of reports nor the ability to process them so quickly. Also, artificial intelligence does not tire, it does not need a break for rest and sleep. Artificial intelligence is capable of processing vast amounts of information in a very short time. He can also do important, but not interesting, human work, monotonous, but perform it at a high level.

The ability to find hidden patterns is the strengths of algorithms. It is used not only by police, but also by scientists - from chemists to astronomers.

The unrestrained development of technology is an integral part of people's lives today, it has given development to all spheres of our lives, and the legal profession needs to be "in time" and not keep up with it.

The development of artificial intelligence also influences the development of new areas of law. For example, the European Parliament adopted a resolution on "Civil Law on Robotics". The document deals with various aspects and problems of robotics and artificial intelligence. It proposes to lay down the legal bases for the use of artificial intelligence and the introduction of a Pan-European system for the registration of "smart" machines, to individual categories of robots should be assigned an individual registration number, which will be entered in a special register, where you can find detailed information about the work, including information about the manufacturer, owner conditions for payment of compensation in case of damage. And the support of the artificial intelligence system and its control should be dealt with by a specialized agency for robotics, which could address other aspects of legal regulation in this area.

Since there are many artificial intelligence programs available today, the leading European states are ready to legislate for a computer program and put artificial intelligence on a par with the human. In Japan, in 2016, at a meeting of the State Commission on Intellectual Law, lawmakers made the decision to begin developing regulatory documents on copyright protection for products of creative activity created by artificial intelligence. According to the commission, such a move should be a support for companies working on innovation creation and implementation.

The emergence and development of artificial intelligence has led to the emergence of a new line of law, one of the most common in the future. With the development of these technologies, new objects and subjects of law emerge, new legal relationships, a new scope of law, and, as a result, new specialists in the field of law will be needed.

Technological progress is not a bad situation, but it must be borne in mind that nothing like this has happened before, and all processes existing in society must be changed, including legal relations between man and artificial intelligence.

In the future, artificial intelligence will be required as an "electronic person" as a participant in public relations, and this may be quite natural for the future. It is customary for lawyers and society to recognize a legal entity (which is, in fact, a product of human thought, a virtual entity whose social status is based only on the collective myth prevailing in the legal sphere), a fully-fledged subject of social relations with its own rights and obligations. plump.

In the field of criminal law, the activity of a legal entity was considered only through its representatives - individuals who were supposed to be criminally responsible for their dangerous acts or omissions and their consequences, now the traditional aspects have been changed and legal measures of a legal nature have been normatively fixed (fine, liquidation, etc.), which have all the features of punishment under the Criminal Code of Ukraine (Section XIV1 Measures of Criminal Law of Legal Entities).

Thus, criminal law, like any other law, is not a dogma, a religion in its frozen sense, and it can be modified in accordance with the times, the development of society and the emergence of new relationships.

The most developed countries of the planet (USA, Norway, Denmark, United Arab Emirates, Federal Republic of Germany, State of Israel, People's Republic of China, Grand Duchy of Luxembourg, French Republic, Swiss Confederation, etc.) are increasingly using different industries. Even today, they are actively introducing these technologies to improve and optimize their analytical work.

In general, analytical work requires first and foremost a continuous systematization of the incoming data. The analyst examines, weighs and evaluates fragmentary information on the basis of which he creates promising, well-founded forecasts. In addition, the responsibilities of the analyst include: analysis of existing thoughts on the problem being studied, verification of previously made assumptions, evaluation of alternative scenarios, ongoing coverage of the data.

No country, if it wants to integrate into the global information space, has to stay away from the global processes of increasing the role of information technology. The practical use of multimedia in the information and analytical work of state institutions is an important means of increasing the quality of public administration and developing a positive image of Ukraine in the global information space. At the same time, it is necessary to realize the purpose with which the technologies of multimedia are used in the information-analytical work, and the advantages of concrete choice.

In general, multimedia has many advantages, including the following: numerous software applications; very economical products; ease of adjustment and maintenance; integrity of materials; forming a positive image of a party using multimedia technologies.

The greatest benefit from the introduction of these technologies is the information and analytical work in the state institutes, which can be in the following areas:

- promotion of the information field of Ukraine in the world information space for organization of information-analytical researches;
- development of an information field and formation of a positive image of Ukraine in the world information space;
- creation of a system of interactive news reporting in information and analytical work;
- low-cost, dynamic, dynamic tools for connecting to think tanks and other sources of information;
- electronic interactive systems of training of analysts.¹

The obvious inability to have all the journals and books in this specialty in the library of every scientific institution requires the wide knowledge of scholars through various bibliographic directories, and subsequently also through electronic catalogs about the location and order of obtaining the publication. In addition, the information scientist must be able to work with literature. It is necessary to increase the qualification of scientists of all specialties in every possible way, to expand their acquaintance with all kinds of bibliographic manuals. And this activity must become one of the essential elements of the work of all scientific and technical libraries and information bodies, be planned and controlled on an equal basis with others. Information support for research works is more effective, the better the scientists have the technique of finding and using secondary information, they know the enormous possibilities of modern bibliographic manuals. Scientific and technological progress also applies to the library. The introduction of technical innovations has changed the process of bringing information to the user, automation allows you to get copies of the required documents in an automated mode. Optical databases are also widely used at this time. Further enhancement of the effectiveness of the use of information for research should be carried out taking into account the results of the analysis.

At present, the leading institution that defines policy in the field of scientific-information and information-analytical activity is: in Ukraine - Ukrainian Institute of Scientific, Technical and Economic Information (UkrINTEI).

The leading institution of Ukraine is the Ukrainian Institute of Scientific, Technical and Economic Information (UkrINTEI). The basic direction of scientific activity of UkrINTEI is theoretical and practical bases of creation of system of information-analytical support of scientific-technological and innovative development of Ukraine. Research is conducted in the following sections:

1. Scientific and methodological bases of creation of system of information-analytical support (IAZ) of scientific-technological and innovative development (STI) of Ukraine;
 - 1.1. Scientific and methodological bases of creation of information resource for information-analytical support;
2. Creation of an integrated database system for the functioning of the system of information and analytical support of scientific and technological and innovative development;
3. Development of regulatory and organizational documents for the system of information and analytical support;
4. Organization of interfaces of internal and external access to the resources of the IAZ STIR system;
5. Organization of functioning and use of the information-analytical support system;
6. Integration of the STI system into the world information space.²

Complex technical systems are material systems that, according to certain algorithms but without human involvement, solve predefined tasks.

They include the following variables in work technology: when and where the task should be performed, how the task should be performed, what is the relationship between the tasks performed. Complex sociotechnical systems are systems whose constituent is a human operator, knowledge, skills, moods, value preferences and relation to the performed duties of which in interaction with a technical device in the process, for example, production of material values, control of certain processes, processing information, etc., help increase the efficiency of solving certain tasks or improve their performance.

The concept of socio-technical systems was developed by English scientists E.Trist and K.Bemforth of the Thevistock Institute of Public Relations, who were engaged in the study of the mechanization of coal production in the UK. The results obtained allow us to conclude on the interconnection and interdependence of the two parts of the holistic system - technical, represented by tools and equipment and social, which includes people, relations between them and institutional settings, as well as characteristics of the social engineering system, among which are:

- 1) organizational philosophy based on employees' understanding of their goals and the purpose of the enterprise, their constant willingness to share with the administration all responsibility for the results of business activities;

¹ Bilenchuk P.D., Kofanov A.V., Kobylanskyi O.L., Mishchenko V.B. (2009) *Informatsiina analityka v yurysprudentsii: avtomatyzovani systemy i tekhnologii. Navchalnyi posibnyk* [Information Analytics in Law: Automated Systems and Technologies. Tutorial.]. Kyiv: NNIPSK KNUVS [NNIPC KNUVS], 2009. P. 33. (In Ukrainian)

² Bilenchuk P.D., Kofanov A.V., Kobylanskyi O.L., Mishchenko V.B. (2009) *Informatsiina analityka v yurysprudentsii: avtomatyzovani systemy i tekhnologii. Navchalnyi posibnyk* [Information Analytics in Law: Automated Systems and Technologies. Tutorial.]. Kyiv: NNIPSK KNUVS [NNIPC KNUVS], 2009. P 25. (In Ukrainian)

- 2) organizational structure of management that provides ordinary workers and employees with real rights to participate in management;
- 3) a new approach to job development and the role of the executor in the decision-making process;
- 4) a new scheme of placement of equipment that would meet the needs of a promising form of work organization and provide for the acceleration of material flows in production;
- 5) new forms and methods of training and retraining, more flexible personnel policy aimed at guaranteeing employment;
- 6) new criteria in assessing the economic efficiency of using modern technologies and making investments in production development.

One of the most well-known general methodological principles for creating complex sociotechnical systems is a systematic approach¹ - a direction of methodology of scientific knowledge, based on the consideration of phenomena (processes, objects) as systems, the main stages of which are problem formulation, goal allocation or a set of goals, identification of alternative means by which a goal can be achieved, identification of resources required for the use of each system, construction of a mathematical model, ie a series of dependencies between goals and alternative means to achieve them, the definition of criteria for selecting the best alternative.

The set of specified methodological principles and theoretical provisions of the systematic approach make it possible to view the object of study as a whole system, relatively separated from the external environment and at the same time related to it, ie in close connection and interaction with other objects, to track changes occurring in the system, to study the specific system qualities, to make sound conclusions about the laws of development of the system and to determine the optimal mode of its functioning.

The main tools of a systems approach are system analysis and synthesis. Analysis and synthesis - general scientific methods, without which no act of scientific research can do without, are in the opposite direction (analysis - from whole to part, synthesis - from parts to whole) and at the same time inextricably linked methods of cognition².

System analysis is a methodology for the study of such properties and relationships in objects that are difficult to observe and difficult to understand, by presenting these objects in the form of separate components, elements, features and opposites of purposeful systems, studying the properties and mutual relations of these systems as the relationship between the goals and the means of their realization.

It differs from other research methods in that it: takes into account the fundamental complexity of the object being investigated; takes into account the inability to observe a number of object and environmental properties; takes into account its extensive and stable interconnections with its environment; real phenomena, their properties and connections with the environment are further translated into abstract categories of systems theory; Based on the known properties of complex systems, it is possible to discover new specific properties and interconnections of a particular research object; unlike other methods in which objects are well defined, includes one of the important steps in identifying, finding, or constructing an object; focuses not on solving "correctly formulated" tasks, but on creating the right task statement, choosing the right methods for solving it.

The main thing in system analysis is to find a way that can turn a complex problem into a simpler one, not only difficult to solve, but also to understand, to turn the problem into a sequence of tasks for which there are methods of solving them. System analysis is always specific - it always deals with a specific problem, a specific object of study, and is productive when applied to solving tasks of a certain type. It is usually aimed at solving complex, poorly structured problems, dominated by qualitative, little-known and uncertain sides, caused by:

- lack of understanding of the problem;
- complexity of classification of problems;
- distorted assessment of problems;
- incorrect assessment of the significance of the problems;
- the difficulties of posing problems in the long run;
- blending the goals to be achieved with the means to achieve them.

The purpose of applying system analysis to a specific problem is to increase the validity of the decision being made. Its main function is to distinguish such features of an event that could be taken as a basis for unification, systematization of facts, arrangement of them in an appropriate order (chronological, functional, structural, etc.), which in one way or another characterizes a certain side of the development of the event under study. Systematic analysis establishes opposing properties, trends of events that are parties to certain contradictions and allow to reveal the internal source of the event. The need for it arises when: a new problem is formulated (determined) and its solution requires coordination of goals with many means of achieving them; there are some hard-to-compare options for achieving a coherent set of goals; the problem identified has branched links that produce long-lasting effects in different industries, and taking decisions in such cases requires taking into

¹ Boiko H. I. (2011) *Sutnist terminu «iurydychna tekhnika»* [The essence of the term "legal technique"]. *Pravove rehuliuвання suspilnykh vidnosyn: aktualni problemy ta vymohy sohodennia : Materialy II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii u 4-kh chastynakh (31 bereznia 2011 r., m. Zaporizhzhia)* [Legal regulation of social relations: current problems and requirements of today: Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference in 4 parts (March 31, 2011, Zaporozhye)]. Zaporizhzhia : Zaporizka miska hromadska orhanizatsiia «dstyna» [Zaporizhzhya City Non-Governmental Organization "Truth"], 2011. P.2. P. 14-16. (In Ukrainian)

² Buriachok V.L., Toliupa S.V., Anosov A.O. ta inshi. (2015) *Systemnyi analiz ta pryiniattia rishen v informatsiinii bezpetsi: pidruchnyk* [System analysis and decision-making in information security: a textbook]. K.: DUT [DUT], 2015. P. 58. (In Ukrainian)

account the overall efficiency and full cost; new complex systems are being created or existing systems are being upgraded and important decisions must be made at a sufficiently long-term perspective in the presence of uncertainty and risk, etc.

To ensure the success of system analysis, you must: apply it where it is intended; need to carry it out, present the purpose and (or) its purpose; feel responsible to him as analysts and the customer; have sufficient information, experience, ideas and ideas about the subject matter of the study; to reflect in the results of system analysis the real state of affairs and the real ways of solving problems, not the "justification" of subjective decisions; have adequate resources (qualified experts, equipment, money); take into account the possible influence of third-party factors (forecast of scientific discoveries, inventions, political situation).

One of the first methods of systematic analysis to determine the order and stages of working with the structure of goals in the process of forecasting and planning was the PATTERN (Planning Assistance Through Technical Evaluation Relevance Number) method developed by RAND Corporation for military research.¹ The main steps of the method are: developing a scenario that is a forecast of the political picture of the world for the planned period; developing a forecast for the development of science and technology (which may be part of the scenario); development of the goal tree by determining the coefficients of relative importance, the coefficients of the state of development and terms, the coefficients of mutual utility; working out the results of the evaluation (calculation of the total coefficients) and providing the results to the decision makers.

Conclusions

Thus, the proposed methodology involves the use of law as the main tool for solving social problems. The starting points for its use are, in particular, the understanding that the problems of development of a country are generated by established behaviors, that is, institutions; to change behavior, and therefore to transform institutions, the best and most effective tools are the laws that can and should be used to stimulate a large-scale transformation of society.

So, unlike a number of other concepts, such as: "legislative technique", which is defined as "a system of linguistic and logical receptions, methods, legal procedures and special legal means of legislative activity of the state apparatus for drafting legal rules in the form of provisions of legislative acts on for the purpose of establishing proper law and order in society "or" the system of legal and linguistic and legal-logical methods, methods and legal-technical procedures of drafting legislative acts by the state apparatus "or more broadly as" the system of legal there, organizational and other procedures of drafting, entering into the legislative body, consideration, examination and adoption of bills, as well as consideration and editing of laws and their entry into force, "law-making technique" as a technique of writing texts of drafts of all regulatory acts and editing of texts of all adopted regulatory acts, including bills and laws, "standard design technique", etc. Therefore, all of the definitions listed higher confirm the complexity of the problem of formulating, adopting, and complying with regulatory requirements, which confirms the need to use systematic analysis techniques in jurisprudence and its archival role in the processing of such information.

This technique is applied in many countries of the world. It is developed and taught by experts at the International Consortium for Law and Development (ICLAD), located in Boston, Massachusetts, USA.

Reference:

1. Dubovitskiy V. N. (2010) *Sotsiologiya prava: predmet, metodologiya i metody* [Sociology of law: subject, methodology and methods]. Minsk: *Pravo i ekonomika* [Law and Economics], 2010. 107 p. (In Russian)
2. Syiryih V. M. (2001) *Logicheskie osnovaniya obschey teorii prava : V 2 t. T. 1: Elementnyy sostav. 2-e izd., ispr. i dop.* [Logical foundations of the general theory of law: In 2 vols T. 1: Elemental composition. 2nd ed. and ext.] M.: *Yuridicheskii Dom «Yustitsinform»* [Law House "Justinformform"], 2001. 528 p. (In Russian)
3. Bilenchuk P.D., Kofanov A.V., Kobylanskiy O.L., Mishchenko V.B. (2009) *Informatsiina analityka v yurysprudentsii: avtomatyzovani systemy i tekhnologii. Navchalnyi posibnyk* [Information Analytics in Law: Automated Systems and Technologies. Tutorial.]. Kyiv: *NNIPSK KNUVS* [NNIPC KNUVS], 2009. 47 p. (In Ukrainian)
4. Buriachok V.L., Toliupa S.V., Anosov A.O. ta inshi. (2015) *Systemnyi analiz ta pryiniattia rishen v informatsiinii bezpetsi: pidruchnyk* [System analysis and decision-making in information security: a textbook]. K.: *DUT* [DUT], 2015. 345 p. (In Ukrainian)
5. Andriushko I. Ya. (2012) *Pravove myslennia yak tsentralna lanka pravovoi kultury* [Legal thinking as the central link of legal culture]. *Aktualni problemy derzhavy i prava* [Actual problems of the state and law]. 2012. Vyp. 63. P. 231-238. (In Ukrainian)
6. Arzamasov Yu. G., Nakonechnyy Ya. E. (2011) *Kontseptsiya monitoringa normativnykh pravovykh aktov* [The concept of monitoring of normative legal acts]. M. : *Yurlitinform* [Jurlitinform], 2011. 200 p. (In Russian)
7. Boiko H. I. (2011) *Sutnist terminu «iurydychna tekhnika»* [The essence of the term "legal technique"]. *Pravove rehuliuвання suspilnykh vidnosyn: aktualni problemy ta vymohy sohodennia : Materialy II Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii u 4-kh chastynakh (31 bereznia 2011 r., m. Zaporizhzhia)* [Legal regulation of social relations: current problems and requirements of today: Proceedings of the II International Scientific and Practical Conference in 4 parts (March 31, 2011, Zaporozhye)]. Zaporizhzhia : Zaporizka miska hromadska orhanizatsiia «Istyna» [Zaporizhzhya City Non-Governmental Organization "Truth"], 2011. P.2. P. 14-16. (In Ukrainian)
8. Bratvnyk Ya. H. *Systema tekhnologii yak ob'ekt systemnoho analizu* [System technology as an object of system analysis]. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvnltu/17_2/270_Bratvnyk_17_2.pdf. (In Ukrainian)

¹ Buriachok V.L., Toliupa S.V., Anosov A.O. ta inshi. (2015) *Systemnyi analiz ta pryiniattia rishen v informatsiinii bezpetsi: pidruchnyk* [System analysis and decision-making in information security: a textbook]. K.: *DUT* [DUT], 2015. P. 60. (In Ukrainian)

9. Davyidova M. L. (2009) *Yuridicheskaya tehnika: problemy teorii i metodologi: monogr* [Legal technique: problems of theory and methodology: monogr]. Volgograd : *Izd-vo VolGU* [VolGU Publishing House], 2009. 318 p. (In Russian)
10. Dutko A. O. (2006) *Yurydychna tekhnika : vydy ta zmist* [Legal technique: types and content]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav* [Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs]. 2006. № 3. P. 25-33. (In Ukrainian)
11. Zaichuk O. V., Onishchenko N. M. (2006) *Teoriia derzhavy i prava: Akademichnyi kurs : pidruch* [Theory of state and law: Academic course: textbook]. Kyiv : *Yurinkom Inter* [Yurincom Inter], 2006. 253 p. (In Ukrainian)
12. Zyikov D. V. (2012) *Nekotoryie voprosy teorii yuridicheskogo myshleniya* [Some questions of the theory of legal thinking]. *Vestn. Volgogr. gos. un-ta. Ser. 5, Yurisprud.* [Newsletter Volgogr. state. Universities. Avg. 5, Jurisprud., 2012], 2012. № 2 (17). P. 274-280. (In Russian)
13. Kovalskyi V. S., Kozintsev I. P. (2005) *Pravotvorchist : teoretychni ta lohichni zasady* [Lawmaking: theoretical and logical foundations]. K. : *Yurinkom Inter* [Yurincom Inter], 2005. 192 p. (In Ukrainian)
14. Kozlov V. N. (2012) *Intellektualnyie tehnologii i teoriya znaniy* [Intellectual technologies and theory of knowledge]. SPb. : *Izd. Politehnicheskogo universiteta* [Ed. Polytechnic University], 2012. 157 p. (In Russian)
15. Onyshchuk I. I. (2017) *Vdoskonalennia normatyvno-pravovoho rehuliuвання monitorynhu yakosti ta efektyvnosti normatyvno-pravovykh aktiv v Ukraini* [Improvement of regulatory regulation of monitoring the quality and efficiency of regulatory acts in Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy* [Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine]. 2017. №1. P. 7-12. (In Ukrainian)
16. Onyshchuk I. I. (2014) *Tekhnika yurydychnoho pysma v normatyvno-pravovykh aktakh: monohrafiia* [The technique of legal writing in regulations: a monograph]. Ivano-Frankivsk: *Laboratoriia akademichnykh doslidzhen pravovoho rehuliuвання ta yurydychnoi tekhniky* [Laboratory of Academic Studies in Legal Regulation and Legal Engineering], 2014. 228 p. (In Ukrainian)
17. Osaulenko O. I. (2007) *Zahalna teoriia derzhavy i prava : navch. posib* [General theory of state and law: textbook. tool]. K.: *Istyna* [Truth], 2007. 336 p. (In Ukrainian)
18. Surmin Yu. P. (2003) *Teoriya sistem i sistemnyi analiz : ucheb. posob* [The theory of systems and systems analysis: textbook. benefits]. K.: *MAUP* [IAPM], 2003. 368 p. (In Russian)
19. Tetiana Fulei, Lora Lukas, Lorna Saits. (2012) *Rozrobka proektiv normatyvno-pravovykh aktiv vidpovidno do metodyky vyrishennia problem* [Development of drafts of legal acts in accordance with the method of solving problems]. K., *FOP Moskalenko O. M.* [FOP Moskalenko OM], 2012. 180 p. (In Ukrainian)
20. Legislative Drafting for Democratic Social Change. A Manual for Drafters by Ann Seidman, Robert B. Seidman and Nalin Abeysekere. Kluwer Law International, first published, 2001. (In English)
21. Zaiets O.M. The Institute for Analytical Support of Pre-trial Criminal Proceedings in Ukraine: current status and prospects of development. *European Reforms Bulletin*. 2017. № 1. P. 54-62. (In English)
22. Zaiets O.M. Application software IBM I2 ANALYST'S NOTEBOOK in law enforcement Ukraine for pretrial investigation of criminal offenses. *European Reforms Bulletin*. 2016. № 1. P. 69-72. (In English)

ПРИМЕНЕНИЕ ВОЗМОЖНОСТЕЙ СИСТЕМНОГО АНАЛИЗА В ЮРИСПРУДЕНЦИИ ВО ВРЕМЯ ИНТЕГРАЦИИ АНАЛИТИЧЕСКИХ МЕТОДОВ ОБРАБОТКИ БОЛЬШИХ МАСИВОВ ДАННЫХ

Заец Александр Михайлович, e-mail: zaec_1985@meta.ua
Одесский государственный университет внутренних дел, Украина

Аннотация. В ходе масштабных общественно-политических изменений в Украине, которые отражаются в реализации правовых реформ, правовая система поднимается до уровня проблем, непосредственно связанных с решением актуальных проблем правового регулирования. Системный анализ - это сложный, многофакторный подход к рассмотрению объектов анализа, представляющий их в виде системы, которая имеет свои элементы, связи, структуру, функции. Предложенный метод предполагает использование права как основного инструмента решения социальных проблем. Отправной точкой для его использования является, в частности, понимание того, что проблемы развития страны порождаются устоявшимся поведением, то есть институтами; Чтобы изменить поведение и, следовательно, трансформировать институты, лучшими и наиболее эффективными инструментами являются законы, которые можно и нужно использовать для стимулирования широкомасштабной трансформации общества. Таким образом, все вышеперечисленные аргументы демонстрируют сложность проблемы формулирования, принятия и выполнения требований нормативных актов, что подтверждает необходимость использования методов систематического анализа в юриспруденции и ее архивную роль при обработке такой информации.

Ключевые слова: аналитический метод, системный анализ, криминальный анализ, юриспруденция, правовая система.

THE GENESIS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL EDUCATION

Chizh Bohdan Ihorovych

Graduate student of the University of Modern Knowledge, Kyiv, Ukraine

e-mail: chibosan83@gmail.com

Abstract. In this scientific article, the genesis of the formation and development of education in Ukraine was investigated, it made it possible to single out the following periods that had characteristic features that characterized them: "Kyiv principality", it originates from the 9th-12th centuries; "Cossack period" began in the 12th century and ended in the 17th century; "Ukrainian Liberation Movement", which began in the 17th century and ended at the beginning of the 20th century; "Soviet" began in the 20s of the 20th century and ended at the turn of the 20th century; The "enlightenment" period began in the 90s of the 20th century and continues to this day.

Vocational (vocational and technical) education is a complex of pedagogical and organizational measures provided for by regulatory and legal acts, applied by public administration bodies and their special educational institutions, aimed at providing subjects of educational services with the acquisition of knowledge, abilities and skills in the chosen field of professional activities, development of competence and professionalism, education of general and professional culture.

Accordingly, professional education and vocational and technical education are generic concepts. Where the latter is a type of professional education.

Signs of professional education are: type of educational activity; practical and professional orientation; services for obtaining knowledge, abilities and skills in the chosen field of professional activity; regulatory and legal settlement; a complex of pedagogical and organizational measures; applied by public administration bodies and their special educational institutions; development of competence and professionalism; education of general and professional culture.

Keywords: professional education, dual professional education, specialist, public administration, decentralized model of management of professional education.

Постановка проблеми. На початку існування людства процес культурного формування діяльного існування людини початково міг реалізовуватись безпосередньо у її побутовій та матеріально-виробничій практиці і не потребував спеціальних заходів. Таке становище значною мірою консервувалось тим, що родоплемінні общини як основна первинна форма людської спільноти довгий час залишались відносно невеликими і були певною мірою ізольовані одна від одної. Перші, як такі, загальні школи були орієнтовані на спрямовану передачу широкого кола складових культурного досвіду. Ще одна принципова особливість супроводжувала перехід до класових відносин: на порозі класового суспільства стають правилом у навчанні та вихованні фізичні покарання і залякування (приміром, злими духами) дітей. Особливо суворо припинялись повільне засвоєння та порушення норм соціальної поведінки. Таким чином, протягом еволюції первісного суспільства покарання як засіб соціалізації мало тенденцію до поширення та набуття більш жорстоких, форм. В той же час історико-культурні джерела того періоду вказують також на те, що освіта здійснювалась не тільки окремими людьми та їх групами, а й державою. З утворенням держави як апарату регуляції соціально-культурних відносин вона властивими їй методами (правовими, адміністративними, економічними) включилась у справу освіти нових людських генерацій.

Стан дослідження. Окремі питання управління розвитком професійно-технічної освіти та перспективи її розвитку були предметом дослідження Л.М. Грень, В. А. Григор'єва, О. І. Данилова, З.В. Доля, В.В. Супрун, В. О. Радкевича, В.О. Бородієнко, С.Г. Кравця та ін.

Виклад основного матеріалу. Державна освітня функція простежується протягом того ж періоду, що і саме існування державності. Треба також зауважити, що освіта того часу дуже сильно пов'язана з релігією, саме введення християнства підштовхує створення освітніх закладів. Вони не були масовими - на той час освіта була доступна для княжої родини, її оточення, дружинників, усіх, хто був при владі. Також освіченими були літописці та монахи. Школи містилися при кафедральних церквах у великих містах: тут було більше освіченого духовенства, що ставало за вчителів. Були також школи при монастирях, а згодом і по селах почали вчити молодь. У 1086 році відкрилася перша школа для дівчат при Андріївському монастирі в Києві. Вчителями були священики та дяки. За підручники слугували богослужбові книги, зокрема Псалтир. До речі, школи не мали окремих будинків, на науку учні сходилися деінде. Учитель навчав усіх разом, показуючи їм, як писати і читати. Світські люди на цьому й закінчували науку, а кандидати на духовний сан продовжували вчитися довше, бо повинні були пізнати докладно Святе Письмо й інші церковнослов'янські книги [1]. Основою вищої науки у ці часи на наших теренах була грецька мова, на західних українських землях вчили ще латини та німецької мови. Київський митрополит (1147-1154) Климент Смолятич, талановитий письменник та філософ, писав, що в XII ст. в Україні було 300-400 вчених, які добре володіли грецькою. Згодом за короля Данила Галицького при його дворі вважалося цілком нормальним знання 5-7 мов. Найвищим орієнтиром в освіті за Великокняжої України-Руси була візантійська освіта, яка спиралася на надбання багатьох поколінь і за своїм рівнем стояла чи не найвище в тогочасній Європі. Але отримати її могли лише одиниці, які досягали Царгорода. У 1037 році заснована перша відома в нашій державі бібліотека – Бібліотека Софійського Собору або, за іншою назвою, – Бібліотека Ярослава Мудрого. За оцінками ряду дослідників вона налічувала понад 950 книг. Значного успіху було досягнуто в галузі права. З IX ст. діє «Закон руський». За Володимира Великого

укладено зведення законів усного звичаєвого права «Устав земельний». У 1016 р. з'являється зведення законів «Правда Ярослава». Характеризуючи рівень загальної освіти за часів київського періоду професор Е. Е. Голубінський зазначає, що вона зводилася тоді до письменності та до вміння читати, а далі йшла самоосвіта шляхом читання книжок, кількість людей, що займалися самоосвітою, була помірно невеликою: вибір книжок, що слугували самоосвіті, був також обмежений. Словом, освіта в цей період стояла на найнижчому рівні, який тільки є можливий [2, с. 612]. В той же час, Візантія мала значний вплив на розвиток стародавнього життя за трьома напрямками: 1. у запровадженні державних понять; 2. у зміні правових понять; 3) у поширенні «книжарного научення» [3, с. 135]. **Даний період становлення та розвитку освіти в Україні можна назвати «Київського князівства» він бере початок з IX- XII ст.ст.**

Наступний період може мати назву **«Доба козаччини», починався він у XII ст., а закінчувався у XVII ст.** Спадщиною по княжій добі в Україні залишилася нижча, початкова школа. Але спостерігається сильне відставання від Європи, де вже розвинулася система колегіумів (середніх шкіл), це можна пояснити тривалою боротьбою України з монголо-татарським світом. Реформа української школи відбулася у XVI–XVII ст. Головною її ознакою було виникнення та поширення в Україні колегіумів та академій і університетів. Спершу це були, головним чином, грецько-слов'янські школи, на кшталт гімназії при Успенському братстві у Львові, заснованої у 1586 р. В ній панувала не «проста мова», а «словенська», грецька та латинська. Традиційно грецькій мові надавали особливої уваги. Вивчали вищі ступені літературної освіти: поезику та риторику, початки математики, основи астрономії, музики, співу, малювання. Мережа колегіумів в Україні XVII ст., особливо Західній, охоплювала Перемишль, Рогатин, Галич, Городок, Комарно, Замостя, Холм, Люблін, Берестя, Пінськ, Луцьк, Кам'янець на Поділлі, Київ, Новгород-Сіверський, Віленськ, Львів пізніше Чернігів, Харків, Переяслав та ін.

Треба зазначити, що професійно-технічна освіта в Україні було закладена ще в часи Київської Русі, а в середньовіччі поширилися школи ремісничої майстерності та система індивідуальної професійної підготовки у козацькому суспільстві на Слобожанщині в ХУІ – ХУІІІ столітті. Вже у 1825 році на території України нараховувалося 674 промислових підприємств, для яких потрібно було підготувати відповідні робітничі кадри [4, с.232].

У 1576 р. на Волині в м. Острозі князем К. Острозьким була відкрита перша вища школа в Україні - Острозька Академія. Її наукові сили були з Греції, Риму, Польщі та України. У 1632 році завдяки об'єднанню Київської братської та Лаврської шкіл був створений перший вищий навчальний заклад в Україні – Києво-Могилянська колегія, яка у 1701 році, завдяки царському наказу, отримала титул та права академії та стала називатися Київською академією. В подальшому навчальні заклади стали відкриватися в інших містах – (Чернігівський колегіум (1700 р.), Харківський колегіум (1721 р.), Переяславський колегіум (1738 р.), Київська гімназія (1805 р.) та ін.). Треба зауважити, що вперше на українських землях титул «університету» офіційно надано єзуїтській колегії у Львові. 20 січня 1661 р. польський король Ян Казимир підписав розпорядження, яке надавало університету статус академії та титул університету з правом викладання всіх сучасних університетських дисциплін і присвоєння вчених ступенів [5, с. 94]. Основним промотором реформи вищої школи того часу був П. Могила, який запроваджував структуру і організацію єзуїтських шкіл, які тоді стояли найвище у Європі. У 1661 р. було створено Львівський університет у складі філософського, юридичного, медичного та теологічного факультетів. Всі заняття проводилися на латинській мові. Латинська мова стає в Європі мовою міжнародною, особливо в науці. Вона широко вживана в Речі Посполитій, з якою тісно пов'язана Україна. В цей період запроваджуються різні типи шкіл. Серед найбільш розповсюджених треба назвати братські школи, засновані релігійними та культурно-просвітницькими об'єднаннями українських міщан - «братствами». Не менш розповсюдженими були й козацькі (полкові) школи. Отже, освітня система України часів козаччини була багатопланою і багаторівневою, включала початкові, середні школи - колегіуми, спеціальні школи, вищі школи - академії, університети. Ця освітня система діяла ефективно, забезпечивши практично повну грамотність населення, а також вітчизняну вищу освіту для гетьманів, козацької старшини, українських науковців[6].

Наступним періодом розвитку української освіти є **період «Українського визвольного руху», який починався з XVII ст. і закінчувався на початку XX ст.** Для нього є характерним те, що кількість початкових шкіл у під російській Україні зростає у 12 разів (порівняно з серединою століття), однак вони не задовольняли потреби народу в початковій освіті. Рівень грамотності населення на цей час становив 15-20%. Якість навчання у народних школах була низькою. Найпримітивнішу освіту давали церковнопарафіяльні школи, які в 1900 р. становили 80% від усіх початкових шкіл.

У другій половині XIX ст. на західноукраїнських землях виник новий тип школи – утравістична (двомовна). За рішенням польського сейму 1886 р. основні предмети у школах викладалися польською мовою, а всі інші – рідною. Зовні рівноправність мов нібито забезпечувалася, але по суті це була прихована форма шовінізму. З метою обмеження освіти серед сільського населення всі початкові школи було поділено на сільські та міські. Програма навчання у сільських школах скорочувалася і не давала жодних прав на продовження освіти. Для об'єднання зусиль у боротьбі за українську школу 1910 р. створено Краєвий Шкільний Союз. До нього увійшли представники від «Просвіти», «Учительської громади», Наукового Товариства імені Шевченка та інших громадських і політичних організацій краю[6].

У XIX ст. українська інтелігенція усвідомила, що саме шляхом освіти та просвітництва можливе активне формування національної свідомості широких народних мас. Однак питання освіти перебувало під пильним наглядом російського уряду. XIX ст. – час відродження вищої освіти в Україні. Значною подією стало відкриття у Харкові університету в 1804–1805 рр., а 1834 р. було засновано університет у Києві[7, с. 201].

На початку XX ст. активну діяльність у галузі освіти розгорнули земства. Вони будували і утримували на свої кошти школи, формували шкільну мережу для впровадження загального початкового навчання. Земські школи краще, ніж інші, відповідали проблемам часу та сприяли особистісному розвитку учнів. Значну роль у розвитку освіти українського народу зіграв Харківський університет. Він був заснований у 1805 році за ініціативою В.Н.

Каразіна. До революції в його складі було 4 факультети: фізико-математичний, історико-філологічний, медичний та юридичний, 8 наукових спілок, астрономічна обсерваторія, фундаментальна бібліотека.

XX століття мало бурхливі історичні події, які привели до початку нового періоду «Радянського» в історії розвитку освіти України. Відповідно до 1917 р. школа в Україні залишалася знаряддям русифікації, пригнічення народу людського і національного в особистості. Однак під час визвольних змагань 1917 – 1920 рр. українська шкільна освіта наповнилась новим національним змістом. Усі українські уряди доби Центральної Ради, гетьмана П. Скоропадського та Директорії УНР сприяли формуванню української шкільної системи побудованої на засадах вільної, єдиної, безплатної, обов'язкової, світської, національної школи, на принципах українознавства. У найважчі часи громадянської війни курси вдосконалення освіти пройшло 100 відсотків вчителів українських, російських, польських і європейських шкіл. Після прийняття «Основних положень про промислові училища» в Україні, як і у всій Росії, в цей період розпочалося створення систем промислової, сільськогосподарської та жіночої освіти. Ці системи існували до 1917 року. Впродовж 1917-1920 років жодному з урядів України, не вдалося створити будь-яку іншу систему професійно-технічної освіти [8, с. 181]. Самостійний період України мав недовгий термін існування, радянська влада внесла суттєві корективи щодо формування радянської освіти. Перші декрети більшовицької влади відіграли роль у залученні дітей до школи, підвищенні рівня грамотності дорослого населення тощо. В травні 1919 р. Наркомос України ухвалив Декларацію про єдину трудову політехнічну школу, впровадивши дев'ятирічну єдину трудову школу з двома ступенями: школа I ступеня (діти від 8 до 13 років, 5 років навчання), школа II ступеня (діти від 13 до 17 років, 4 роки навчання). Зміст освіти почав визначатися з урахуванням світськості школи, класовості виховання, встановлювалася загальнодоступність і безплатність навчання, спільне навчання дітей обох статей. У березні 1920 року дев'ятирічну школу було скасовано і впроваджено семирічну трудову школу з двома концентрами [9].

Треба зазначити, що під час правління більшовицької влади було повністю скасовано вузівську автономію та створено інститут комісарів, що мали повну владу у закладах освіти. Наприклад, щодо університетів РСФРР, можна побачити, що вони не були ліквідовані та продовжували надавати освітні послуги у Москві, Ленінграді та інших російських містах. Натомість, в українських вищих навчальних закладах відбулися суттєві зміни, зокрема, повна уніфікація всіх вищих навчальних закладів за єдиним зразком [10, с. 123].

У роки Великої Вітчизняної війни було зруйновано багато приміщень шкіл, і взагалі, ситуація народної освіти як загальноосвітньої так і вищої значно погіршилася, тому що увага радянського керівництва була зосереджена на воєнному конфлікті. У ході звільнення окупованих територій радянське керівництво приділяло велику увагу відновленню закладів народної освіти. У 1943 році було відновлено роботу шкіл у районах республіки, очищених від фашистських окупантів. Багатьма школами керували промислові підприємства, шахти тощо. Відкриття шкіл ставало великим святом для населення. Але проблема навчання дітей у школі після війни ще продовжувалася: багато дітей прийшли переростками, нестача одягу, хвороби, віддаленість школи від дому, нестача приміщень та обладнання. Тож окремі класи розміщались у приміщеннях громадських будівель, колгоспів. На 1946 р. на території України вже працювало 30,5 тис. шкіл. Але через нестачу підручників, приміщення та вчителів - заняття велися в 2-3 зміни [9].

1966-1980 рр. – здійснюється перетворення професійно-технічних навчальних закладів у середні профтехучилища, які дають можливість здобути професійну і загальну середню освіту одночасно.

У 1972 р. ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР прийняли спільну постанову «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді та дальший розвиток загальноосвітньої школи». Цей документ, а також прийняті 1973 року «Основи законодавства СРСР і союзних республік про народну освіту» передбачали забезпечення середньою освітою кожного громадянина України. Така норма була закріплена і в Конституції УРСР 1978 р. З упровадженням обов'язкової середньої освіти поширювалися вечірня та заочна форми навчання. У профтехучилищах відкривалися спеціальні групи для набуття учнями середньої освіти. Було організоване навчання у міжшкільних навчально-виробничих комбінатах, якими наприкінці 70-х років було охоплено майже 2 млн. учнів. Але кількість загальноосвітніх шкіл зменшувалася [9].

Початок 90х років XX століття був ознаменований розпадом Радянського Союзу. З цього часу починається **новий період історії розвитку української освіти**, який триває до сьогодні. Він має назву «**Просвітницький**».

Після отримання незалежності (1991) в Україні почала формуватися власна політика в сфері вищої освіти. Вона була зорієнтована на досягнення сучасного світового рівня, відродження національного характеру, відновлення змісту, форм та методів навчання, збільшення інтелектуального потенціалу країни. Держава приділяє велику увагу розвитку освіти. Ухвалено національну програму «Освіта України XXI ст.» (1993), Закон України «Про освіту», що передбачають демократизацію, гуманізацію освіти, індивідуалізацію навчально-виховного процесу, безперервність освіти, варіативність навчальних програм і планів, поєднання вітчизняного і світового педагогічного досвіду, приведення освіти у відповідність до вимог сучасного інформаційного суспільства, розширення існуючої мережі навчальних закладів.

Також у 1997 р. під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО було розроблено і прийнято Лісабонську Конвенцію, що стосується визнання кваліфікацій, які є у системі вищої освіти Європи. Дану конвенцію – Лісабонську угоду – підписали 43 країни, в тому числі й Україна. Основою Лісабонської Угоди стала можливість молодих спеціалістів з різних європейських країн мати однакові умови на європейському ринку праці. Наступним кроком Болонського процесу було прийняття 25 травня 1998 р. Болонської декларації. Ідеєю цих документів було визначення уніфікованих стандартів, як то: двоступеневої структури вищої освіти, системи кредитів (ECTS), визнання бакалавра як базової вищої освіти [11, с. 3]. Основними вимогами Болонської конвенції були: 1) активне співробітництво в освітньому середовищі на Європейському просторі; 2) усунення перепон у широкому доступі до якісної вищої освіти; 3) підвищення мобільності студентів та викладацького складу вищих навчальних закладів; 4) базис для кар'єрного зростання молодих спеціалістів. Спираючись на Болонську декларацію та доповнення, внесені Лісабонським

порядком денним, зазначено такі цілі: побудова європейського простору вищої освіти; посилення міжнародної конкурентоспроможності систем вищої освіти; сумісність та порівнянність систем вищої освіти; підвищення ролі університетів у культурних цінностей; змагання за студентів, вплив, гроші та престиж; затвердження загальноприйнятої та порівнянної системи вчених ступенів; системи на основі двох навчальних циклів: додипломного та післядипломного.

На рівні законодавства України було закріплено бажане значення іноземної мови, що сприяло культурному суспільному розвитку. В Основних напрямках зовнішньої політики 2 липня 1998 р. було нормативно закріплено прерогативність знання іноземних мов для подальшої можливості євроінтеграції. Також, важливість іноземної мови була закріплена в Угоді про партнерство і співробітництво між Європейською спільнотою та Україною від 14 червня 1994 р. і у Зверненні українського парламенту до Європарламенту і парламентів країн-членів ЄС 20 червня 2002 р. [12]. Основні аспекти вищої освіти в Україні були регламентовані Указом Президента України від 14 вересня 2000 р. «Про програму інтеграції України в Європейський Союз», а також у численних розпорядженнях Кабінету Міністрів України, в рішеннях Міністерства освіти та науки України. Болонський процес в Україні став важливим історичним моментом для подальшого розвитку вищої освіти в Україні. Варто зауважити, що сучасна вища освіта в Україні спирається на рівноправну співпрацю та взаємну перебудову освітніх систем Європи, але Болонська стандартна система для України наразі вимагає змін на ринку праці в Україні становлення [13].

Вищевикладене дає можливість говорити про складний та тернистий розвиток української освіти, яка на протязі багатьох років підлягала переформатуванню на користь завойовників, які на той час панували на українській землі. Сучасна українська освіта сьогодні спрямована на розвиток цілісної людини, її самобутність та національну індивідуальність: її природних особливостей (здоров'я, здатності мислити, відчувати, діяти): соціальних властивостей (бути громадянином, сім'янином, трудівником) і властивостей суб'єкта культури (свободи, гуманності, духовності, творчості). При цьому розвиток і природних, і соціальних, і культурних чинників здійснюється в контексті змісту освіти, що має загальнолюдську, національну і релігійну цінність. Новітня система освіти — це сукупність навчально-виховних та культурно-освітніх закладів, які відповідно до Конституції та інших законів України здійснюють освіту і виховання її громадян. Структура і доцільність створеної в державі системи освіти характеризують її міцність і перспективність розвитку [14].

Reference:

1. *Istoriia osvity v Ukraini* [History of education in Ukraine]. URL: <https://ru.osvita.ua/school/certification/card/50354/> (In Ukrainian)
2. Holubynskiy E.E. (1901) *Ystoriya russkoi tserkvy. T1.2-e yzdanye*. [History of the Russian Church. T1.2nd edition]. M. 1901. (In Russian)
3. Bestuzhev-Riumyn K. (1885) *Russkaia ystoriya* [Russian history]. Sankt-Peterburh: yzdanye D. E. Kozhanchykova, 1872. 1885 p. (In Russian)
4. Puzanov M.F., Tereshchenko H.Y. (1980) *Ocherky ystoriy profesyionalno-tekhnicheskoho obrazovaniya v Ukraynskoi SSR* [Essays on the history of vocational and technical education in the Ukrainian SSR]. K.: *Vyshcha shkola* [Higher School], 1980. 232 p. (In Russian)
5. Kashuba M. V., Paslavskiy I. V., Zakhara I. S. ta in. (1990) *Filosofiya Vidrozhennia na Ukraini: monohrafiia / avt. kol.:; Akademiia nauk URSS, Instytut susp. nauk* [Philosophy of Renaissance in Ukraine: monograph]. K.: *Naukova dumka* [Naukova dumka], 1990. 336 p. (In Ukrainian)
6. *Istoriia osvity v Ukraini* [History of education in Ukraine]. URL: http://www.kremvo.pp.ua/2015/09/blog-post_29.html (In Ukrainian)
7. Chernikova L.F. *Rozvytok osvity v suchasni ukraini. Osvitno-pravovyi aspekt. Voprosi dukhovnoi kulturu – FYLOLOHYChESKYE NAUKY* [Development of education in modern Ukraine. Educational and legal aspect. Questions of spiritual culture - PHILOLOGICAL SCIENCES]. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/92838/49-Chernikova.pdf?sequence=1> (In Ukrainian)
8. Tovkanets O.S. (2008) *Rozvytok profesino-tekhnichnoi osvity v Ukraini* [Development of vocational and technical education in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu* [Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University]. 2008. № 23. P. 181-186. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/> (In Ukrainian)
9. *Rozvytok osvity za chasiv Radianskoi Ukrainy* [Development of education during Soviet Ukraine]. URL: https://knowledge.allbest.ru/history/2c0b65625b3bc78a4c53b88521316d37_0.html (In Ukrainian)
10. Kirdan O.L. (2013) *Reformuvannia systemy upravlinnia vyshchymy navchalnymy zakladamy Ukrainy v 1917-1920 rokakh : Upravlinnia v osviti : Zbirnyk materialiv 6 Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii 18-19 kvitnia 2013 r., Lviv* [Reforming the management system of higher educational institutions of Ukraine in 1917-1920: Management in education: Collection of materials of the 6th International Scientific and Practical Conference April 18-19, 2013, Lviv]. Lviv : Vydavnytstvo «Triada Plus», 2013. P. 121-125. (In Ukrainian)
11. Kashuba M.V., Paslavskiy I.V., Zakhara I.S. ta in. (1990) *Filosofiya Vidrozhennia na Ukraini : monohrafiia. Akademiia nauk URSS, Instytut susp. nauk* [Philosophy of Renaissance in Ukraine: monograph]. Kyiv : Naukova dumka, 1990. 336 p. (In Ukrainian)
12. Chalenko T.V. (2018) *Osnovni tendentsii vyshchoi osvity v konteksti yevropeiskoi intehtratsii: «Young Scientist»* [The main trends of higher education in the context of European integration: "Young Scientist"]. 2018. P. 613-615. (In Ukrainian)
13. Vavreniuk S.A. (2018) *Problemy Bolonskoho protsesu dlia systemy vyshchoi shkoly Ukrainy* [Problems of the Bologna process for the higher education system of Ukraine]. *Investytsii : praktyka ta dosvid* [Investments: practice and experience]. 2018. № 18. P. 59-61. (In Ukrainian)

14. Semenova A.V., Hurin R.S., Osypova T.Yu. (2006) *Osnovy psykholohii i pedahohiky: navchalnyi posibnyk* [Basics of psychology and pedagogy: a study guide]. K.: Znannia, 2006. 319 p. (In Ukrainian)

Генезис становления и развития профессионального образования

Чиж Богдан Игоревич, e-mail: chibosan83@gmail.com
аспирант Университета современных знаний, г. Киев, Украина

Аннотация. В данной научной статье исследовано генезиса становления и развития образования в Украине дало возможность выделить следующие периоды, которые имели характерные признаки, которые характеризовали их: «Киевского княжества», он берет начало с IX-XII вв.; «Сутки казачества», начинался в XII в., а заканчивался в XVII в.; «Украинского освободительного движения», начинавшегося с XVII в. и заканчивался в начале XX ст.; «Советский», начинался в 20-х годах XX ст., а заканчивался на загонке XX ст.; «Просветительский» период начался в 90-х годах XX ст. и продолжается до сих пор.

Профессиональное (профессионально-техническое) образование – это комплекс педагогических и организационных мероприятий, предусмотренных нормативно-правовыми актами, применяемыми публичными органами администрирования и их специальными учебными заведениями, направленных на обеспечение субъектами образовательных услуг получения знаний, умений и навыков в выбранной области профессиональной деятельности, развития компетентности и профессионализма, воспитания общей и профессиональной культуры.

Соответственно, профессиональное образование и профессионально-техническое образование являются родовидовыми понятиями. Где последняя есть вид профессионального образования.

Признаками профессионального образования являются: - вид образовательной деятельности; практически-профессиональная направленность; услуг получения знаний, умений и навыков в выбранной области профессиональной деятельности; нормативно-правовая урегулированность; комплекс педагогических и организационных мероприятий; применяются публичными органами администрирования и их специальными учебными заведениями: развитие компетентности и профессионализма; воспитание общей и профессиональной культуры.

Ключевые слова: профессиональное образование, профессиональное образование, специалист, публичная администрация, децентрализованная модель управления профессиональным образованием.

Centre for European Reforms Studies a.s.b.l.
(Grand Duchy of Luxembourg)

European Reforms Bulletin
scientific peer-reviewed journal

2018
No. 4

Passed for printing 27.12.2018. Appearance 17.01.2019.
Typeface Times New Roman. Circulation 100 copies.

Design, computer page positioning, layout: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg**
All the articles are published in author's edition. Publishing institution: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg** (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité),
+352661261668, e-mail: bulletin@email.lu, <http://cers.eu.pn/bulletin.html>